

Žanr predaje u suvremenom kontekstu

Cacan, Alma

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:998144>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za hrvatsku usmenu književnost

Zagreb, 14. srpnja 2017.

ŽANR PREDAJE U SUVREMENOM KONTEKSTU

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentorica:
doc. dr. sc. Evelina Rudan

Studentica:
Alma Cacan

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Opis istraživanja.....	4
3. Žanr i naziv predaje.....	11
3.1. Definiranje žanra	11
3.2. Terminologija i emske konceptualizacije pojma <i>urbana legenda</i>	14
4. Transmisija suvremenih predaja.....	20
4.1. Usmena transmisija i kazivačke situacije	20
4.2. Transmisija putem medija	22
5. Tradicionalne i suvremene predaje	26
6. Teme suvremenih predaja i njihove funkcije	31
5.1. Predaje o novim tehnologijama	36
5.2. Predaje o seksualnosti.....	37
5.3. Predaje o kontaminaciji hrane	40
5.4. Priče iz gradskog života.....	41
6. Stilski aspekti i konstitutivni elementi suvremenih predaja.....	43
6.1. Stilski aspekti suvremenih predaja	43
6.2. Eskalacija.....	49
6.3. Formule vjerodostojnosti kao stilski i konstitutivni element žanra.....	51
6.3.1. Vjerovanje u istinitost predaje.....	56
7. Natprirodno u suvremenim predajama	63
8. Kategorija <i>drugog</i> u predajama.....	70
9. Sekundarne predaje	74
10. Zaključak.....	76
11. Literatura	78
12. Građa	85
1. Predaje koje tematiziraju seksualnost	88

2. Predaje o drogama i alkoholu.....	90
3. Predaje o kontaminaciji hrane	93
4. Predaje s natprirodnim elementima.....	95
5. Predaje o opasnostima gradskog života	102
6. Predaje iz gradskog života.....	105
7. Urbane legende kao osobe.....	108
8. Negativne predaje.....	110
9. Ostale predaje i slični oblici	111
13. Sažetak (Summary)	117

1. Uvod

Gledajući na diplomski rad kao na krunu svog dosadašnjeg obrazovanja, odlučila sam pozabaviti se temom koja bi objedinila spoznaje i ideje iz različitih sfera s kojima sam se upoznala tijekom svog studija. Budući da je moje obrazovanje bilo filološki usmjereno, kroz proučavanje jezika iz različitih perspektiva te književnosti kao osobitog jezičnog ostvaraja protezala se ideja o univerzalnoj prisutnosti pripovijedanja i njegovoj ključnoj ulozi u formiranju ljudske misli te, konkretnije, kolektivnih i individualnih identiteta i predodžbi te prijenosu znanja, vrijednosti, ideja i tako dalje. Pripovijedanje u usmenom obliku prisutno je u životu svakog čovjeka te, za razliku od pisanog, svaka osoba u njemu sudjeluje aktivno, to jest, sama proizvodi neke oblike pripovijedanja. Usmenoknjiževne oblike od svakodnevnog pripovijedanja odvaja, između ostalog, određena ponovljivost, to jest, činjenica da isti oblik ostvaruje mnogo različitih pojedinaca na sebi svojstven, neponovljiv način te je time povezana sa sferom kolektivnog. U sadašnjem trenutku društvenog razvoja koji karakterizira velika brzina kojom se odvijaju društvene promjene javlja se određeni rascjep između tradicionalne kulture i načina života te čovjekove svakodnevice. Zbog toga današnja populacija neće prepoznavati tradicionalne kazivačke situacije te usmene oblike kao dio svog života. Iz razgovora sa sudionicima u istraživanju zaključila sam da većina pripadnika mlađe populacije u urbanoj sredini ne smatra da je proizvodnja i recepcija usmenih oblika prisutna u njihovom životu. Uzevši u obzir da su usmeni oblici bili prisutni u svim kulturama i društvenim skupinama u svim trenucima njihovog razvoja, jasno je da to nije moguće. Zbog toga sam u ovome radu odlučila istraživati kakvi su usmeni oblici prisutni upravo među tom populacijom što je u skladu s proširenjem predmeta interesa u suvremenoj folkloristici i etnologiji koja se “više ne definira kao proučavanje seoskih zajednica, ruralnih ambijenata te egzotičnih, dalekih i drugačijih ljudi i krajeva, već u svoj obzor uključuje gradske, bliske i domaće svjetove.“ (usp. Gulin Zrnić 2006 prema Potkonjak 2013: 13)

Odlučila sam proučavati upravo žanr predaje jer ga smatram najproduktivnijim žanrom usmenog stvaralaštva danas koji nam na neobičan i zanimljiv način daje uvid u određene društvene konstrukte te u jedinstvene pripovjedačke strategije kojima se odlikuje ovaj žanr zbog svoje uklopljenosti u svakodnevni razgovor. Nefiksiranost oblika predaje utjecala je na mogućnost njegovog opstanka i produktivnost, kao i na lakoću širenja izvan granica jednog jezika. Odlučila sam proučavati upravo ovaj žanr jer smatram da njegova priroda, teme te, prije svega, funkcije čine da ovaj žanr odražava društvenu stvarnost te na osobit način daje

uvid u način razmišljanja i preokupacije te, posebice, tabue i strahove društva i društvenih skupina. Nadalje, poticaj na odabir ove teme bila je i činjenica da sama pripadam skupini koju istražujem. Time ovo istraživanje pripada “etnologiji bliskog – varijanti antropologije kod kuće, etnologije u domaćim prostorima koja problematizira istraživanje domaćeg, osobnog i vlastitog”. (ibid.: 21)

Uz ove je motive, kroz teorijske uvide, konstruktivne rasprave te intelektualne poticaje na kolegijima Katedre za usmenu književnost Odjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu u izvedbi prof. dr. sc. Stipe Botice, doc. dr. sc. Eveline Rudan i dr. sc. Davora Nikolića izniklo osnovno istraživačko pitanje ovog rada: Kako se žanr predaje ostvaruje među mlađom populacijom u urbanoj sredini? Uz njega se iščitavanjem literature pojavilo pitanje etnske konceptualizacije žanra koji je jasno određen u starijoj literaturi, no doživio je promjene koje su dovele do toga da dio, prvenstveno američke, literature govori o predajama i suvremenim predajama kao o dva odvojena žanra. Također, budući da se radi o terenskom istraživanju, nametnulo se i pitanje etnske konceptualizacije žanra jer ona ima snažan utjecaj na to koji će se oblici prikupiti te zato što kazivači termin *predaja* nisu povezivali s oblicima koje poznaju, već s tradicionalnom kulturom.

Same predaje koje sam prikupila izazvale su u meni veliku fascinaciju. Kao primjer toga, mogu navesti predaju *Vremensko-prostorna rupa* koja odiše osobitom suvremenošću zbog svoje uronjenosti u suvremenu svakodnevicu koja se očituje ukazivanjem na banalnu i svakodnevnu radnju kao što je odlazak do kioska, a istovremeno se određenim poopćavanjem može dovesti u odnos kontinuiteta sa znatno starijim oblicima u kojima čovjek nestaje pod utjecajem natprirodnih sila, najčešće vila, te, na kraju, i sa zapisima iz hrvatskih srednjovjekovnih zbornika o redovniku koji provede godine u slušanju pjeva rajske ptice potpuno nepromijenjen protokom vremena. Također, smatram fascinantnim činjenicu da je oko skulpture *Malog dječaka* koja prikazuje dijete s čekićem u jednoj, a medvjedićem u drugoj ruci izraslo više sižea koji opisuju tragičnu sudbinu tog djeteta, od kojih jedan čekić povezuje s fatalnom nesrećom te liniju na licu skulpture vidi kao kobnu ozljedu, dok u stvarnosti možemo doći do podataka o dugom životu osobe koju skulptura prikazuje, dok linija predstavlja stilizaciju kose, a čekić vjerojatno upućuje na graditeljsko zanimanje njegova oca. Upitati se zašto su ljudi pridali takvo kobno značenje jednoj javnoj skulpturi znači postaviti pitanje o samoj funkciji žanra predaje.

Tijekom provođenja istraživanja primijetila sam veliko zanimanje nestručne populacije za ovu temu. Čini mi se da su sudionici istraživanja imali priliku uvidjeti da predaje nisu dio prošlosti te vezane isključivo uz selo i tradicionalni način života, te, još važnije, da oni sami sudjeluju u proizvodnji folklora i usmenih oblika. Dok mi se u jednoj ranijoj fazi istraživanja učinilo da ću zabilježiti samo blijede odraze nekoliko internacionalnih sižea upozoravalačkog karaktera, daljnjim se traganjem za predajama dogodilo se upravo suprotno. Opseg građe koja se mogla prikupiti te mogućnosti njezine interpretacije koje su se otvorile daleko su premašile opseg diplomskog rada. Zato ovaj rad smatram malim doprinosom otvaranju ove nadasve zanimljive te interdisciplinarne teme koja će zasigurno ostati predmetom mog interesa i dalje.

2. Opis istraživanja

Sa svrhom bilježenja produktivnih predaja u željenoj populaciji provedeno je terensko istraživanje u vidu polustrukturiranih intervjua. Istraživanje se provodilo periodično u razdoblju od 2012. do 2017. godine. Prikupljanje zapisa započelo je 2012. godine u sklopu seminarskog rada za kolegij *Iz povijesti hrvatske usmene književnosti*. Dio je zapisa, kao i zaključaka prezentiran u seminaru za taj kolegij. U istraživanju se težilo u što većoj mjeri postići kontekst u kojem se spontano realiziraju suvremene predaje te je zato provedeno u svakodnevnim situacijama, u opuštenoj atmosferi, u krugu prijatelja ili poznanika. Radi se o populaciji između 20 i 30 godina koja trenutno studira ili živi u Zagrebu te, u dva kazivanja, u Splitu. Iako mi je cilj bio uključiti kazivače iz svih dijelova Hrvatske, ispostavilo se da je ipak većina njih i rođena u gradu gdje studiraju uz iznimku nekoliko kazivača iz Pule. U istraživanju je postignuta otprilike jednaka zastupljenost oba spola. Moguće je da je pripadnost skupini omogućila pristup određenim predajama jer ih, zbog zazornih sadržaja, kazivači vjerojatno ne bi ispričali starijoj ili nepoznatoj osobi. Također, ta je pripadnost olakšala interpretaciju stilskih elemenata jer, budući da i sama koristim žargon, to jest, govor mladih, bilo mi je lakše prepoznati određene stilske karakteristike izraza. Osim pripadnosti zapisivačice ciljanoj skupini, važnu je ulogu u smislu stvaranja pogodne situacije za realizaciju određenih sižea u istraživanju odigrala i činjenica da je ono provedeno u krugu prijatelja i poznanika te njihovih prijatelja. Provođenje istraživanja u krugu prijatelja i poznanika moglo je utjecati na reprezentativnost rezultata. Više zbog slučajnog spleta okolnosti i ograničenja opsega rada, no zbog isključive prisutnosti takvih osoba u mom društvenom krugu, svi su kazivači u istraživanju fakultetski obrazovani ili u procesu stjecanja tog statusa. Također, budući da su svi sudionici osobe s kojima se ja ili moji prijatelji družimo, dijelimo sličan svjetonazor što je moglo utjecati na neke aspekte istraživanja.

Zapisi su prikupljeni u dvije vrste kazivačkih situacija. U početku prikupljanja zapisa te su se situacije stvarale ciljano i planski. Tako sam, na primjer, u prvoj kazivačkoj situaciji otišla na probu dramske grupe koju je vodila moja prijateljica gdje sam u pauzi od probe zamolila prisutne da mi ispričaju predaje koje znaju. U četvrtom sam kazivanju okupila svoje kolegice iz srednje škole kako bismo pričale predaje i snimile razgovor. Takav se oblik prikupljanja zapisa pokazao izuzetno pogodnim jer je slušanje predaja pomoglo kazivačima da se prisjete

sličnih oblika te je tako došlo do nizanja lanca predaja od kojih se neke nadovezuju jedne na druge. Do druge je vrste kazivačke situacije dolazilo spontano, tako da je netko od mojih prijatelja ili poznanika u razgovoru pokazao interes za moj rad te bi im ja objasnila kakve zapise prikupljam i zamolila da mi ispričaju predaje koje su čuli. Također, nerijetko se događalo da netko spontano ispriča neku suvremenu predaju u razgovoru te ga ja zatim zamolim da mi ju ponovi uz snimanje. Takve su mi situacije bile osobito važne jer su potvrdile da postoji spontana usmena proizvodnja žanra predaje u usmenom obliku, iako se često događalo da osobe tada ne bi pristajale na snimanje, unatoč tome što na zahtjev nisam navodila imena uz zapise. U situacijama kada bi osobe za potrebe snimanja ponavljale ispričano trudile su se prisjetiti više podataka i detaljnije kontekstualizirati predaju što, iako se odmiče od autentične izvedbe, donosi nove korisne podatke koji anticipiraju moguća potpitanja zapisivača te donose i komentare kazivača koji su se pokazali vrijednima u ovom radu, prvenstveno za proučavanje poimanja vjerovanja u istinitost te razine emocionalne angažiranosti kazivača. Usmjeravajući razgovor i inicirajući kazivanja namjerno sam pokušala ostati što neodređenija, to jest, postaviti pitanje što šire, tako da ono obuhvaća što raznovrsniju građu. Kad se otvorilo pitanje emske konceptualizacije žanra, tad mi je neodređenost postala tim više važna jer me zanimalo kakve će sve oblike kazivači svrstavati pod tu odrednicu. Kazivanje sam inicirala upitavši kazivače znaju li neke priče koje se pričaju okolo, bez obzira na to jesu li se stvarno dogodile ili ne. Spominjala sam *odrednicu urbana legenda*. Zatim sam dodatno postavljala pitanje znaju li neke *priče* o natprirodnim događajima. Korištenje odrednice *priča* pokazalo se problematičnim jer dio kazivača pod njome podrazumijeva nešto nužno neistinito te je možda bila zbunjujuća ili znatno ograničila prikupljene rezultate na veću prisutnost priča u čiju istinitost kazivači ne vjeruju te ih je definitivno usmjerila na kazivanja u obliku fabulata, ali mi je bilo potrebno koristiti je jer mi je od izuzetne važnosti bilo prikupiti oblike koji imaju barem minimalni fabularni razvoj. Bez upotrebe te odrednice, kazivači su vodili kazivanje u smjeru neprovjerenih tvrdnji i tračeva. Najveći problem na koji sam naišla u svom istraživanju vezan je upravo uz konceptualizaciju žanra te se u njemu očituju osobitosti žanra jer se takav problem vjerojatno ne bi pojavio da sam istraživala žanrove koji su jasno emski konceptualizirani kao što su to bajke, uspavanke ili vicevi. Uzrok tome problemu Evelina Rudan objašnjava kao razliku tradicionalnih i suvremenih predaja pri čemu se tradicionalne „doživljavaju i kao priče“. (usp. Rudan 2016: 90) Kazivači željene oblike nisu doživljavali kao *priče*, već prije kao izvještaje o određenim događajima potpuno uklopljene u tijek određenog razgovora te je zbog toga, bez obzira na korištenje odrednice *priča*, teško formulirati pitanja na način koji bi aktivirao ovakva

kazivanja. Taj sam problem u određenoj mjeri riješila oprimjerivanjem oblika kakve želim prikupiti, to jest, tako da sam sama isprva preuzela ulogu kazivača te time pokušala nagnati prisutne da se prisjete sličnih priča. Također, u vezi s razlikom između tradicionalnog i suvremenog tipa predaja Evelina Rudan u svome istraživanju zamijetila je da „većina njih [kazivača] nije smatrala da su njihova ispričana iskustva (...) u žanrovskom smislu ista ili slična onima koje mi njihove bake mogu ispričati o odlasku po pomoć kod krsnika ili gasiteljice uroka“ (usp. *ibid.*: 92), a isto se pokazalo i u mom istraživanju. U početku istraživanja koristila sam odrednicu *predaja* koju smatram ispravnim književnoteorijskim terminom za ovaj žanr, no kazivači na njega nisu reagirali, to jest, taj su termin povezivali s tradicijskom kulturom te odgovarali da ne znaju takve oblike. Zbog toga sam koristila odrednicu *urbana legenda* te se pokazalo da kazivači barem dio žanra predaje konceptualiziraju pod tom kategorijom. Kod dijela njih, ta je odrednica usmjerila tok kazivanja prema predajama vezanima uz određene, ne nužno gradske, lokalitete te osobe što je pomoglo prikupiti predaje iz te skupine, no možda i ostavilo po strani skupinu internacionalnih sižea. Najproduktivnijim načinom poticanja kazivanja pokazalo se pričanje određenih predaja koje sam znala prije početka istraživanja. Na pitanje o natprirodnom jedan je kazivač reagirao negativno, odmahivanjem rukom i negativnim stavom prema takvim vjerovanjima, dok je jedan recipijent neverbalno posprdno popratio kazivanje svoje djevojke, no reakcija većine njih bila je neutralna. Smatram da je barem dijelu kazivača koji su kazivale predaje s natprirodnim elementima, osobito kad se radilo o vlastitim iskustvima, bilo drago da netko izražava interes upravo za takva njihova iskustva. Dok je s jedne strane u tim kazivanjima prisutna veća doza opravdavanja i relativiziranja vlastitog iskustva, čini mi se da je postojala i snažna želja da se takva iskustva ispričaju.

Zbog nemogućnosti primjene tradicionalne podjele predaja na *etiološke*, *demonološke* i *povijesne* na prikupljenu građu, klasificirana je po tematskom kriteriju. Takva je podjela u mnogočemu problematična, no u radu se nije težilo ponuditi općenito primjenjiv sustav za klasifikaciju sižea, dok je u okvirima prikupljene građe podjela po tematskom kriteriju pružila mogućnost proučavanja funkcija pojedinih tema.

Usmeni oblici oduvijek se ne prenose samo usmenim putem te ostvaraje suvremenih predaja pronalazimo u tisku, publicistici, književnosti te na internetu. Tijekom svog istraživanja pronašla sam opsežnu građu u tim izvorima, no uvrštavanje i interpretacija te građe znatno bi proširila opseg rada. Zbog toga sam te izvore koristila samo kao potvrdu proširenosti ili internacionalnosti određenog sižea te da bih usporedila različite verzije sižea

koji mi je već ispričan usmenim putem te došla do zaključka da bi neusmeni izvori, osobito hrvatski internetski prostor pružili obilje građe za neko opsežnije istraživanje.

Prvo kazivanje odvijalo se 11. ožujka 2012. godine u Zagrebu, a sudjelovali su:

Josip Sunko (1992. godište; rođen u Zagrebu, obitelj mu je iz Slavonije, a živio je i u Švicarskoj; student)

Kazivao je predaje: *Vremensko-prostorna rupa*, *Križ s groba*, *Ukradena baka* i *Neugodno iznenađenje*.

Saša Stepanović (1990. godište; rođen i odrastao u Puli, živi u Zagrebu; student)

Kazivao je predaje: *Pulski tuneli* i *Kineski dućan*.

Ivona Tomić (1991. godište; rođena u Zagrebu, obitelj joj je iz Bosne i Hercegovine, gdje je i živjela do preseljenja u Zagreb; studentica)

Kazivala je predaje: *Gospodin Cipelić* i *Lutrija*.

Drugo se kazivanje odvijalo 14. ožujka 2012. godine u Zagrebu, sudjelovao je:

Vinko Drača (1989. godište; rođen i živi u Zagrebu; student)

Kazivao je predaje: *Meksički fast food*, *Albino trava*, *Naranča*, *Fotografija djevojčice*, *Poruka*, *Prometna nesreća* i *Babysitterica*.

Treće se kazivanje odvijalo 18. ožujka 2012. godine u Zagrebu, a sudjelovao je:

Filip Kovačić (1992. godište; rođen i živi u Zagrebu)

Kazivao je predaje: *Mentosi i kola* i *Steva Veličanstveni*.

Četvrto se kazivanje odvijalo 23. ožujka 2012. godine u Zagrebu, a sudjelovale su:

Maja Bošković (1992. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaje: *Maturalac u Amsterdamu*, *Kuga na Krku* i *Pas vodič*.

Ivana Banfić (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaje: *Naranča* i *NLO na Pagu*.

Sara Ries (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaje: *Gospodin Cipelić*, *Piton*, *Susjeda*, *Prodavanje cigle* i *Lizanje punđe*.

Martina Topolovac (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaje: *Kuća pored Bjelovara*, *Maturalac u Amsterdamu*, *Gospodin Cipelić*, *NLO na Pagu* i *Party u tunelu*.

Kristina Hrabrić (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaju *Pijana cura*.

Kazivačica: Merima Čolić (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaju *Maturalac u Amsterdamu*.

Kako bih objasnila kazivačima kakve oblike želim prikupiti te da ih potaknem da pričaju i sama sam ispričala neke predaje koje su mi bile poznate prije nego što sam se počela zanimati za ovu temu. Rođena sam 1992. godine u Zagrebu gdje živim i studiram. Ispričala sam sljedeće predaje:

Kineski dućan, Otmica djeteta, Motorist, Duh na cesti i Duh s Borongaja.

Peto kazivanje odvalo se 1. svibnja 2012. godine u Zagrebu, a sudjelovala je:

Lana Kostrešević (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaju *Piton*.

Šesto kazivanje odvalo se 12. svibnja 2012. godine u Zagrebu, a sudjelovali su:

Ivana Pedljo (1986. godište; rođena u Jajcu, živi u Zagrebu; profesorica sociologije)

Kazivala je predaju *Kineski dućan*.

Marin Dragičević (1986. godište; rođen i odrastao u Šibeniku, živi u Zagrebu; novinar)

Kazivao je predaju *Vukodlak*.

Sedmo kazivanje odvalo se 17. studenog 2015. godine u Zagrebu, a sudjelovali su:

Iva Crvelin (1989. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaje: *Dečko nekrofil* i *Kineski dućan*.

Vedran Husremović (1992. godište; rođen i živi u Zagrebu; student)

Kazivao je predaju *Dečko nekrofil*.

Osmo kazivanje odvalo se 27. prosinca 2015. godine u Zagrebu, a sudjelovala je:

Lucija Pleše (1992. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaje: *Prizivanje duhova* i *Dečko nekrofil*.

Deveto kazivanje odvalo se 9. siječnja 2016. godine u Zagrebu, a sudjelovala je:

Lana Bojanić (1992. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kazivala je predaju *Zgoda iz tramvaja*.

Deseto kazivanje odvijalo se 17. siječnja 2016. godine, a sudjelovala je:
Dijana Didulica (1980. godište; rođena i živi u Sisku; prevoditeljica)
Kazivala je predaje *Događaj iz tramvaja* i *Pizza iz Basciere*.

Jedanaesto kazivanje odvijalo se 25. siječnja 2016. godine, a sudjelovali su:
Domagoj Grbavac (1991. godište; rođen i živi u Sesvetama; student)
Kazivao je predaje: *Španjolska mušica*, *Zadnja klupa*, *van!* i *Piton*.
Josip Razum (1991. godište; rođen i živi u Zagrebu; student)
Kazivao je predaju: *Piton*.

Dvanaesto kazivanje odvijalo se 23. svibnja 2016. godine, a sudjelovao je:
Emil Purgar (1990. godište; rođen i živi u Zagrebu; project manager)
Kazivao je predaje: *Kineski dućan*, *Naranča* i *Loš trip*.

Trinaesto kazivanje odvijalo se 27. svibnja 2016. godine, a sudjelovala je:
Lucija Š. (1994. godište; rođena u Splitu, živi u Zadru, studentica)
Kazivala je predaje: *Ljudožderski restoran* i *Opasnost na cesti*.

Četrnaesto kazivanje odvijalo se 28. svibnja 2016. godine, a sudjelovao je:
M. S. (1993. godište; rođen i živi u Splitu; doktorand)
Kazivao je predaje: *Pajdo i dotur*, *Pajdo i policija* i *Duhovi na splitskom bedemu*.

Petnaesto kazivanje odvijalo se 13. rujna 2016. godine, a sudjelovao je:
M. B. (1988. godište; rođen u Puli, živi u Zagrebu; student)
Kazivao je predaju: *Pulski tuneli*.

Šesnaesto kazivanje odvijalo se 10. listopada 2016. godine, a sudjelovao je:
Andrej Tomić (1991. godište; rođen u Osijeku, živi u Zagrebu; student)
Kazivao je predaju: *Slon iz osječkog Zoološkog vrta*.

Sedamnaesto kazivanje odvijalo se 17. travnja 2017. u Svetom Petru u Šumi, a sudjelovala je:
Maja Flajsig (1994. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)
Kazivala je predaje: *Otok Lokrum* i *Kip „Mali dječak“*.

Osamnaesto kazivanje odvijalo se 27. travnja 2017. u Zagrebu, a sudjelovala je:

Ana Šokčević (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; kiparica)

Kazivala je predaju: *Dvorac Jelkovec*.

Na internetskim sam stranicama prikupila sljedeće predaje: *Vremensko-prostorna rupa*, *Prodavanje cigle* i *Skulptura „Mali dječak“*.

3. Žanr i naziv predaje

3.1. Definiranje žanra

Maja Bošković-Stulli ne naziva bez razloga predaju “kamenom spoticanja u podjeli vrsta usmene proze” (Bošković-Stulli 1975: 121) jer u pokušaju da pronađemo definiciju žanra predaje nalazimo više rasprava o problemu definiranja tog žanra nego jasnih definicija. Prva šire prihvaćena podjela proznih usmenih oblika na *Märchen* i *Sage*, to jest, na bajku i predaju, “potječe iz doba njemačkog romantizma i pripisuje se braći Grimm” (ibid.). U predgovoru zbirke *Deutsche Sagen* iz 1816. godine navode kako je: “Bajka (...) više poetična, a predaja više historična.” (ibid.) Definicijom Grimmovih započinje tendencija definiranja predaje u opreci s bajkom, no kasniji su istraživači počeli problematizirati tu dihotomiju i odmaknuli se od takvog gledišta jer je prevladalo mišljenje da se žanrovi trebaju definirati samostalno, s obzirom na njihove karakteristike, a ne u opreci s drugim žanrom. Napuštanje takvog gledišta na predaju otvorilo je mogućnost pomnijeg istraživanja ovog žanra, kao što je, na primjer, proučavanje stilskog aspekta predaje.

Predaja je usmeni prozni žanr te je u hrvatskoj književnoj teoriji i folkloristici uvriježena definicija Maje Bošković-Stulli prema kojoj su predaje “pričanja [koja se] osnivaju na vjerovanju u realnost onoga što se kazuje (recentnom ili nekadašnjem); kompozicijski i stilski veoma su jednostavna i obično jednoepizodna; tematski govore o vjerovanju u mitska bića, o povijesnim reminiscencijama, o podrijetlu pojava i stvari itd.” (ibid.: 122–123). Dok će o vjerovanju u realnost kazivanja biti riječi kasnije, predaje prikupljene za ovaj rad ispunjavaju drugi, književnoteorijski, kriterij iz definicije. Treći dio određenja predaje definira tematske preokupacije toga žanra te iz njega proizlazi tematska podjela predaja na “*etiološke, povijesne i demonološke predaje te legende*”. (ibid.:129) Kasnije u radu Maja Bošković-Stulli ističe kako je mišljenja da legende nisu dio predaja i čine posebnu vrstu (ibid.: 132), a takav se stav i uvriježio u proučavanju hrvatske usmene književnosti. Navedena klasifikacija nije primjenjiva na građu prikupljenu za ovaj rad što odražava razmjernu promjenu koje je žanr doživio kroz vrijeme. Među prikupljenom građom nema predaja koje su etiološke ni prema tematskom, ni prema funkcionalnom mjerilu, kao ni povijesnih predaja. Čini se da se dio funkcija vezanih uz prijenos određenog tipa informacija koje su prije vršile etiološke i povijesne predaje danas realizira izvan okvira usmenog stvaralaštva. No, to ne znači da su predaje izgubile funkciju prijenosa znanja općenito, već se radi o jednom tipu informacija. Dio se predaja iz prikupljenih zapisa zbog prisustva natprirodnih elemenata može svrstati u

demonološke predaje koje se definiraju kao “predaje o vilama, vješticama, vukodlacima i sličnim tajanstvenim bićima i pojavama” (Bošković-Stulli 1958: 135), iako je već na prvi pogled vidljivo da se repertoar magičnih bića i pojava znatno promijenio. Velik dio prikupljenih predaja nema natprirodna obilježja te se ne može svrstati ni u jednu od navedenih podvrsta, no pripada tom žanru prema svojim obilježjima, kao što su, na primjer, stilske karakteristike, funkcije, obilježja kazivačke situacije itd.

U drugoj polovici 20. stoljeća, između ostalih pod utjecajem Linde Dégh i Jana Harolda Brunvanda, prvotno u američkoj folkloristici, a zatim i u europskoj, proširio se kontekst proučavanja predaja. Interes proučavatelja seli se iz ruralne sredine na proučavanje folklora u urbanom okruženju te se na usmene oblike više ne gleda kao na prežitak tradicionalne kulture i sredstvo koje nam daje uvid u prošlo stanje, nego ih se shvaća kao produktivan i aktualan oblik usmenog stvaralaštva te se proučavaju načini na koje ono odražava suvremenu stvarnost. Redefiniranje folklora i širenje kruga interesa proučavatelja usmenih žanrova dovelo je do primjećivanja oblika koji su se u određenim aspektima razlikovali od starije građe. Budući da je predaja kao žanr usko vezana uz društvenu stvarnost te joj nefiksiranost oblika omogućuje neprestano mijenjanje i reaktualiziranje, promjene u načinu života ljudi kao što su urbanizacija, industrijalizacija, globalizacija, sekularizacija, širenje utjecaja masovnih medija te sve veće prisustvo tehnologije u svakodnevici i njezino korištenje kao sredstva komunikacije odrazile su se i na predaju. Predaje su zbog svoje funkcije i tematskih preokupacija osobito usko vezane uz način života zajednice te je zato sam žanr iznimno podložan promjenama koje odražavaju promjene u društvenoj stvarnosti, a tome doprinosi i činjenica da oblik predaje nije fiksiran, kao što je, na primjer, slučaj s poslovicama, te je zato i znanstvena koncepcija ovog žanra podložna stalnom preosmišljavanju.

Kao posljedica širenja polja interesa sakupljača folklornih oblika pokrenuta je polemika o tome pripadaju li ti *noviji* oblici žanru predaje ili čine novi žanr. U anglofonoj literaturi ekvivalent termina predaja je *legend*, a ova se distinkcija između *novijih* i *starijih* oblika na terminologiju odražava upotrebom termina *urban legend* (*urbana legenda*). Zastupnici teorije o dvama žanrovima, kao što je, na primjer Jan Harold Brunvand, koriste odrednicu *urbano* u tom terminu kako bi označili oblike koji su nastali ili su produktivni u novije doba u urbanoj sredini, čime čine distinkciju od starijih oblika. (usp. Brunvand 2001: 28) Odrednicu *urbano* u ovom kontekstu treba shvatiti šire od samog ukazivanja na gradsku sredinu. Slovenski etnolog Borut Brumen definira *urbanost* kao “kvalitativnu kategoriju određivanja određenih načina života (i mišljenja!) te njihovih kulturnih sadržaja”. (Brumen

1995: 163 prema Kvartič 2014: 3) Dakle, za Brumena je *urbanost* “niz identiteta i vrijednosti koje možemo naći posvuda, a ne samo u gradovima”. (ibid.) Tako shvaćen pojam *urbanog* blizak je načinu na koji se shvaća odrednica *suvremeno* u terminu *suvremena predaja* koji se koristi u ovom radu. Vezanost ovakvih oblika uz novije doba kao i gradsku sredinu treba shvatiti uvjetno jer se mnogi sižeji koji obiluju realijama gradskog života te odražavaju mentalitet i preokupacije modernog čovjeka u proučavanju prokazuju kao realizacije i prerade već dugo postojećih sižea koji nisu nužno vezani uz gradsku sredinu kao ni uz suvremeno doba. Iz toga proizlazi i da je uvjetna i sama podjela na *legende* i *urbane legende*, to jest, *predaje* i *suvremene predaje*. Termin *suvremene predaje*, to jest njegov ekvivalent u francuskom, *légendes contemporaines*, javlja se kao naslov kolumne u časopisu *Mélusine* koji je izlazio od 1877. od 1900. godine (Brunvand 2001: 26) u isto vrijeme kada sociolog Jean-Bruno Renard postavlja pitanje imaju li gradovi također folklor kao i ruralna područja (ibid.) iz čega je očito da je pojam *suvremenog* u ovom terminu gotovo nemoguće vremenski odrediti, već se pod njim podrazumijevaju predaje koje odražavaju suvremen način života i mišljenja. Također, zastupnici mišljenja da se radi o dvama zasebnim žanrovima kao jedan od argumenata za razlikovanje dvaju žanrova navode da *novije predaje* “sadrže neke teme, na primjer strašne, čak sablasne, ali i humoristične teme kojih nema u tradicionalnim predajama” (Kvartič: 2010), a Brunvand spominje i “pomanjkanje odnosa prema nadnaravnom, premda od tog postoje iznimke”. (ibid.) Nije neobično da kroz povijesni razvoj nove teme ulaze u tematski sastav nekog žanra te zaokupljenost novim temama i napuštanje nekih starih nije razlikovni kriterij među žanrovima, već se govori o tematskim podvrstama jednog žanra. Što se tiče odnosa prema nadnaravnom, on je uistinu mnogo drugačiji u novijoj građi, no daleko je od toga da bude dovoljno jednoznačan da bi se na njemu temeljila distinkcija dvaju žanrova, osobito ako uzmemo u obzir činjenicu da ni sve tradicionalne predaje ne moraju nužno imati natprirodne elemente. S druge strane, istraživači (na primjer, Linda Dégh) koji smatraju da se radi o jednom žanru naglašavaju pojavu istih motiva i fabularnih struktura, kao i činjenicu da se iza prividno različitih motiva mogu otkriti iste osnovne preokupacije žanra te mogućnost da se prati razvoj jednog sižea kroz duži period, u nekim slučajevima kroz više stoljeća, do njegovih suvremenih varijanata još uvijek produktivnih u usmenom repertoaru.

Iz navedenih razloga u ovome radu suvremene predaje promatrat će se kao podvrsta žanra predaje koja joj u potpunosti pripada, a odrednica *suvremene* shvaća se kao pobliže označavanje, a ne kao dio naziva zasebnog žanra (kako, na primjer, slovenski ekvivalent tog pojma *sodobne povedke* koristi Ambrož Kvartič) (Kvartič: 2010) da bi se istaknule određene osobitosti predaja obilježenih suvremenim mentalitetom i načinom života. U prilog ovakvom

pristupu govori i zapažanje Maje Bošković-Stulli o zagrebačkom pričanju osamdesetih godina u kojem se, između ostalog, “susreće većina onih internacionalnih modernih sižea u kojima su iste strukture mišljenja, iz kakvih su nekoć nastajale tradicijske predaje ili šaljive priče, stvorile sada na temelju adekvatnih duhovnih zaokupljenosti nove priče smještene u današnji tehnikom obuzet svijet.” (Bošković-Stulli 1983: 275) Podjelu na tradicionalne i suvremene predaje koristi i Evelina Rudan (2016.) upozoravajući da je takva podjela umjetna te nedovoljno precizna (ibid. 90) jer su „i jedne i druge zapravo suvremene jer funkcioniraju u komunikacijskom lancu sadašnjosti, a neke od njih (jednoga i drugog tipa) pripovijedane su i u istim kazivačkim situacijama“ (ibid.) iz čega možemo zaključiti da tipovi mogu supostojati unutar iste zajednice. Dakle, tradicionalniji je tip predaja još uvijek u optjecaju, a ta se dva tipa razlikuju statusom i odnosom prema njima pri čemu se prvenstveno ima u vidu da je odnos prema istinitosti u slučaju tradicionalnih predaja u većoj mjeri ambivalentan te se takvim sižei ipak pridaje određena fikcionalnost. (usp. ibid.) U skladu s time suvremene predaje definira kao tip predaja „u kojima se prema prostoru i vremenu događanja, elementima materijalne i duhovne kulture koje u njima zatječemo i likovima vidi da su nastale u bliskoj sadašnjosti i da referiraju na tu sadašnjost.“ (ibid.)

3.2. Terminologija i emske konceptualizacije pojma *urbana legenda*

U starijoj literaturi koja se bavi usmenim žanrovima na hrvatskom području ne postoji termin koji bi obuhvaćao svu građu koju svrstavamo u predaje. Taj se žanr nije shvaćao kao zasebna kategorija pa su se podvrste predaje svrstavale u različite skupine. Na primjer, Vuk Stefanović Karadžić dijeli usmene prozne oblike na muške i ženske pripovijetke, “shvativši ženske u značenju bajki, a muške u značenju novelističkih i šaljivih pripovijedaka, kao one u kojima “nema čudesa”,(...) a “mnoge su smiješne i šaljive””. (Maja Bošković-Stulli 1958: 133) Ni jedna od ove dvije kategorije ne obuhvaća predaje te su one uvrštene u njegovo djelo *Život i običaji naroda srpskoga* “kao ove skupine: Vjerovanje u stvari kojijeh nema; Postanje gdjekojijeh stvari; Junaci i konji njihovi”. (ibid.) Ove skupine odgovaraju podjeli predaja na demonološke, etiološke i povijesne. Riječ *predaja* višeznačna je jer se koristi kao “najširi pojam za narodnu tradiciju” (ibid.: 140), no uvriježena je kao naziv za pripovjedačku vrstu (usp. ibid.) i kao takav je opće prihvaćen. Zbog toga se koristi i u ovom radu te se neće navoditi i raspravljati o brojnim terminima iz starije literature koje često koristi samo jedan autor te su danas napušteni.

Kazivačima koji su sudjelovali u ovom istraživanju uz termin *predaja* bila su potrebna dodatna objašnjenja te ih je asociirao na seosku sredinu i pripovijedanje starijih ljudi, to jest, na forme u kojima eventualno sudjeluju samo pasivno kao slušatelji te na sredinu kojoj ne pripadaju isključivo ili uopće. Sami su predlagali ili reagirali na emski termin *urbana legenda*. Termin *legenda* u hrvatskoj se književnoj teoriji i folkloristici koristi se u značenju “pripovijesti iz života svetaca te o božjim i svetačkim čudesima” (Bošković-Stulli 1975: 124), što odgovara njemačkoj i drugim slavenskim terminologijama. “[U] francuskoj, engleskoj i talijanskoj tradiciji (...) *legenda* je sinonim za predaju.” (ibid.) Dok u tim jezicima upotreba ekvivalenta termina *urbana legenda* odrednicom *legenda* povezuje novije oblike s tradicijom predaje te može ukazivati na pripadnost novijih i starijih oblika jednom žanru ako drugačije nije navedeno, u hrvatskom jeziku to nije slučaj jer se termin *legenda* koristi za drugi žanr, što je i razlog zašto se ne koristi u ovom radu. Ta dva termina nisu bila jasno razgraničena ni u ranijoj hrvatskoj literaturi, pa tako “[i]me *legenda* za predaje u širem smislu riječi nalazimo kod Pavla Popovića, Čubelića, Sove, možda donekle i kod Majznera i drugih.” (Bošković-Stulli 1958: 140) Međutim, očito je da je termin *urbana legenda* preuzet iz engleskog jezika i kazivačima poznat iz popularne kulture. Potvrde korištenja tog termina u popularnoj kulturi brojne su, a možemo izdvojiti i naslov popularnog filma *Urbane legende*¹ (u originalu: *Urban legends*) iz 1998. godine čija se radnja temelji na najpoznatijim predajama američkog urbanog folklor. Prva se upotreba tog termina u folklorističkoj literaturi pripisuje Richardu Dawsonu 1968. godine. (usp. Kvartič 2010: 1) U anglofonoj literaturi različiti istraživači zalažu se za brojne termine od kojih svaki nosi određene prednosti te mu se mogu naći i kontraargumenti. Zbog izrazite brojnosti tih termina, u ovom ih se radu neće navoditi, nego samo spomenuti da se, uz termin *urban legends*, u literaturi korištenoj za ovaj rad najčešće koriste *contemporary legend* (engleski ekvivalent termina *suvremena predaja*), *(urban) belief tales* (Brunvand 2012: xix), termin koji upućuje na vjerovanje u istinitost kao obilježje žanra što ga i čini problematičnim u svjetlu novijih spoznaja o predaji, *FOAFtale* (*friend-of-a-friend tale*), koji upućuje na činjenicu da se predaje često prepričavaju kao da su se dogodile “prijatelju kazivačeva prijatelja”, a ta se tipična formula pojavljuje i u zapisu predaje *Dečko nekrofil*: „počne nam pričat priču o tome kako je ona zapravo čula tu priču od svoje prijateljice da se dogodilo njezinoj prijateljici“.

Pri proučavanju određenog usmenog žanra važno je utvrditi je li on naknadni konstrukt književne teorije ili emska kategorija, što znači da u kazivača i recipijenata postoji

¹ *Urban legends* (1998). Internet Movie Database.
http://www.imdb.com/title/tt0146336/?ref_=fn_al_tt_1 [pregled: 1. travnja 2016.]

svijest o određenom žanru. Odgovor na ovo pitanje pruža nam upravo terminologija. Kao emske termine za ovaj žanr Maja Bošković-Stulli zabilježila je u Dalmatinskoj zagori i Gorskom kotaru nazive *slučajevi* i *događaji*. (usp. Bošković-Stulli 1975: 123) Ti termini upućuju na važnu odliku predaje da se kazuje kao izvještaj o stvarnom događaju. Postojanje emskih termina ukazuje na činjenicu da kazivači prepoznaju predaju kao žanrovsku kategoriju.

U radu "*Urbana legenda" kot emska kategorija: konceptualizacije "urbane legende" v slovenskem splošnem govoru* Ambrož Kvartič (2014.) razlučio je sljedeće četiri emske konceptualizacije toga pojma u slovenskom jeziku: 1.) urbana legenda kao žanrovska kategorija; 2.) urbana legenda kao referentni okvir; 3.) urbana legenda kao metonimija; i 4.) urbana legenda kao označitelj identiteta. Iste konceptualizacije bit će potvrđene i u hrvatskome jeziku navođenjem primjera iz hrvatskih internetskih izvora.

Prva emska konceptualizacija termina *urbana legenda* govori o tome da u kazivača postoji svijest o ovom žanru. Kako je već navedeno, upravo je to termin koji su predlagali kazivači u ovom istraživanju. Ambrož Kvartič ustvrđuje da je "*urbana legenda (urban legend)* činjenično jedan od samo dva termina u međunarodno poredbenom smislu koji je u svakodnevni govor ušao iz strukovne folklorističke terminologije, a ne obrnuto i imao tako velik i važan učinak". (Kvartič 2010: 5) Nesumnjivo je zatim i emsko poimanje utjecalo na etsku konceptualizaciju žanra. Poznavanje emskog shvaćanja ovog pojma "uvelike pomaže u razumijevanju fenomena suvremene predaje u njegovu značenju, kontekstu i metodama prijenosa tijekom terenskog istraživačkog rada" (Kvartič 2014: 6), no važne su i zato što činjenica da je ovaj žanr emski znači i da kazivači i recipijenti "mogu promijeniti značenje diskursa svojim razumijevanjem žanra" te zbog toga što je "očekivana interpretacija onoga što kazivač pokušava prenijeti ključna za to kakva će biti reakcija na ispričano". (usp. Kvartič 2014: 6) Kazivačke situacije u ovom istraživanju pokazale su da se emska konceptualizacija ovog pojma razlikuje od znanstvene jer kazivači određene predaje mogu smatrati izvještajima o istinitim događajima, a žanr konceptualizirati kao neistinita pričanja te ih zato ne uvrštavati u tu kategoriju. Također, emska se konceptualizacija u istraživanju često pokazala širom jer uključivala i druge žanrove i jezične pojave (viceve, glasine, kratke pripovjedne forme, šaljive pripovijesti itd.), kao i elemente koji stvaraju klasifikacijske teškoće time što nemaju narativnu strukturu, već su izražene u obliku jednorečeničnih tvrdnji kojima se prenose vjerovanja, praznovjerja i neprovjerene informacije. Primjer je takve tvrdnje raširena zabluda da konzumacija bombona *Mentos* i *Coca-Cole* dovodi do eksplozije u želucu. Ovakve se tvrdnje, osim u obliku bez sižea, mogu realizirati i u obliku predaje, to jest, opisa događaja

koji se nekome dogodio, primjer čega možemo pronaći u priloženoj građi pod nazivom *Mentosi i Cola*, kao i u internetskoj bazi zapisa urbanog folklora *Snopes*² Barbare i Davida Mikkelsona, što potvrđuje i geografsku raširenost ovog pričanja. Ta nam pojava ujedno i pokazuje važnu odliku usmenog stvaralaštva, a to je da se iste teme, to jest, opisi istih događaja mogu realizirati u različitim žanrovskim kategorijama. Spomenute neprovjerene tvrdnje u anglofonoj literaturi nekad se klasificiraju i kao glasine (*rumo(u)r*), a poseban je naziv za takve tvrdnje *old wives' tales* (hrv. priče starih žena). Zanimljiva je paralela da Frano Ivanišević u monografiji *Poljica. Narodni život i običaji* tvrdnje o magiji i gatanju naziva “šurke babe Jurke”. (Ivanišević 1987: 627) Takve odrednice impliciraju neistinitost tvrdnji što će kasnije biti navedeno i kao važna odlika emske konceptualizacije pojma *urbana legenda*.

“Druga je prepoznata emska konceptualizacija *urbana legenda* kao referentni okvir koji pomaže pri definiranju statusa reprezentacije realnosti. (Fine 1995: 127 prema Kvartič 2014: 10) U tom smislu *urbana legenda* nosi negativnu odrednicu, to jest, prepoznaje tvrdnju ili priču kao neistinitu ili barem upitne istinitosti. Takvu upotrebu pojma u hrvatskom jeziku dokazuje, na primjer, novinski članak pod naslovom *Vjerovali u urbanu legendu pa ostali bez diplome* u kojem piše: “Zbog urbane legende nekolicina studenata Fakulteta organizacije i informatike u Varaždinu izgubila je pravo na studiranje. Prema toj legendi, kad student dođe osmi put na ispit, nema šanse da ne prođe.”³ Još je jedan primjer iz novinskog članka sljedeći: “Govoreći o eventualnom ukidanju pojedinih općina ministar uprave Arsen Bauk rekao je da postoji *urbana legenda da postoji prevelik broj općina*”⁴. Kao i u slovenskom jeziku, prema Kvartiču (ibid.), susreću se primjeri u kojima se odrednica *urbana legenda* dolazi u binarnoj opreci s odrednicom istinitosti, na primjer: “Jesu li ‘crne liste’ urbana legenda ili naša zbilja?”⁵ i “Je li afrodizijačko djelovanje straha dobro poznata priča ili tek urbana legenda?”⁶ Ipak, ovome treba dodati da odrednica *urbana legenda* vrlo često označava informaciju čija je istinitost upitna, što se odražava i na konceptualizaciju samog žanra. Takvi su primjeri iz elektroničkih medija sljedeći: “Genetičari su se bacili na posao i ustanovili koje karakteristike

² Mikkelson Barbara. *Mentos and Coke Death*. Snopes <http://www.snopes.com/horrors/freakish/mentos.asp> [pregled: 1. travnja 2016.]

³ BETI, Ivica. *Vjerovali u urbanu legendu pa ostali bez diplome*. Večernji list <http://www.vecernji.hr/hrvatska/vjerovali-u-urbanu-legendu-pa-ostali-bez-diplome-994055> [pregled: 26. travnja 2016.]

⁴ *Reforma samouprave ne znači i ukidanje nekih općina*. Poslovni dnevnik <http://www.poslovni.hr/hrvatska/reforma-samouprave-ne-znaci-nuzno-i-ukidanje-nekih-opcina-229962> [pregled: 26. travnja 2016.]

⁵ *Hrvatska književna laž*. Booksa <http://booksa.hr/vijesti/sve/hrvatska-knjizevna-laz> [pregled: 26. travnja 2016.]

⁶ MARINIĆ, Marina. *Može li strah djelovati kao afrodizijak?* Biologija.com.hr <http://biologija.com.hr/modules/AMS/article.php?storyid=8556> [pregled: 26. travnja 2016.]

nasljeđujemo od kojeg roditelja, pa je tako potvrđena urbana legenda o nasljeđivanju kose po majčinoj liniji.”⁷ ili “Podosta promašenih prognoza čulo se i o informatičkoj industriji, pa urbana legenda kaže da je sredinom prošlog stoljeća tadašnji čelnik IBM-a *Thomas J. Watson* izjavio da na svijetu postoji tržište za samo pet računala.”⁸

U trećoj emskoj konceptualizaciji izraz *urbana legenda* upotrebljava se u metonimijskom značenju kao “oznaka za neku konkretnu osobu i predstavlja javnu reprezentaciju toga, kako društvo tu osobu doživljava” (Adams 2009: 81-82 prema Kvartić). “Oznaka *urbana legenda* pripisuje se pojedincu čiji su određeni događaji iz života ili općeniti uzorci njegova ponašanja tako zanimljivi, posebni ili neobični da su postali motivima priča iz pripovjednog repertoara ljudi koji ga poznaju ili s njime na sinkronijskoj razini dijele grupni element identiteta – na primjer, pohađaju istu obrazovnu ustanovu ili žive u istom kraju.” (ibid.) U provedenom istraživanju često se susretalo ovakvo shvaćanjem termina *urbana legenda* te su kao primjeri toga uvršteni zapisi o Cipeliću, o čovjeku koji liže punde, o osječkom Tuljanu i splitskom redikulu Pajdi. Ovakvih bi primjera bilo puno više, no nisu uključeni jer su često dio repertoara jako male skupine – stanovnika nekog gradskog naselja ili grupe prijatelja. Postoje i primjeri osoba – *urbanih legenda* koje tako doživljava šira skupina, uvjetno možemo govoriti o cijelom gradu, kakvi su, na primjer, splitski Pajdo ili Karuzo. Radi se o ljudima koji svojim ponašanjem i izgledom privlače pažnju te tako postaju akterima gradskih pričanja. Kazivači ističu da su to osobe koje *svi znaju*, a sama se odrednica ne može okarakterizirati ni kao pozitivna, ni kao negativna, već se proteže od simpatije do ismijavanja, straha i zazora. Postoje brojne potvrde izraza *urbana legenda* u ovom značenju u hrvatskom jeziku, kao što su sljedeći izvaci iz novinskih članaka: “...šibenski ugostitelj. Na svoj način, i šibenski oriđinal i urbana legenda.”⁹ i “On je urbana legenda Pula film festivala, čovjek iza kulisa koji festival, kažu ljubitelji filma, oduvijek nosi u srcu.”¹⁰ Lokalnim varijantama pojma *urbana legenda* možemo smatrati izraze *redikul* i *oriđinal*. Kazivanja o “ljudima što po svome društvenom položaju ili izuzetnošću svoječnosti odudaraju od

⁷ Što nasljeđujemo od mame, a što od tate. Metro portal

<http://m.metro-portal.hr/sto-nasljedujemo-od-mame-a-sto-od-tate/73395> [pregled: 26. travnja 2016.]

⁸ HRASTOVČAK, Tomislav. *Futurolozi & futurologija. Plan B*

<http://www.planb.hr/futurolozi-futurologija/> [pregled: 24. travnja 2016.]

⁹ BLAŽEVIĆ, Davorka. *Ode Kraljica, šibenska urbana legenda*. Slobodna Dalmacija

<http://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/226084/ode-kraljica-sibenska-urbana-legenda> [pregled: 24. travnja 2016.]

¹⁰ MARIĆ ODOBAŠIĆ, Diana. *Festivalska legenda*. 24 sata

<http://www.24sata.hr/show/festivalska-legenda-sulejman-je-u-areni-tita-vodio-na-zahod-429917> [pregled: 24. travnja 2016.]

svakodnevice” Max Lüthi (1961: 52 prema Bošković-Stulli 1967: 170) uključuje među narodne predaje kao graničnu kategoriju.

Četvrta je konceptualizacija korištenje tog pojma kao označitelja identiteta. “*Urbana legenda* u tom je smislu artikulacija i manifestacija urbanog identiteta, njen označitelj i ontološka pripovijest koja svoje nosioce (...) označava kao pripadnike urbanog.” (Kvartič 2014:15) Kvartič ističe da upravo zbog te uloge ovog usmenog žanra kazivači i slušatelji ne prepoznaju te predaje kao migracijske (ibid.), što je, uz ovjeravanje, jedan od razloga za lokaliziranje događaja predaje u grad u kojem se predaja prenosi. Također, ova konceptualizacija govori o funkciji suvremenih predaja kao označitelja urbanog identiteta, to jest, pripadnosti određenoj zajednici. Razgovor s kazivačima u istraživanju i čitanje internetskih izvora pokazali su da se suvremene predaje često pričaju u kontekstu pričanja o gradu u sadašnjosti i prošlosti. Poznavanjem predaja, što je osobito izraženo kod predaja o osobama – urbanim legendama, kazivač legitimira svoju pripadnost određenoj zajednici.

4. Transmisija suvremenih predaja

4.1. Usmena transmisija i kazivačke situacije

U vezi s kazivačkim situacijama nameće se pitanje kriterija koji određeni siže mora zadovoljiti da ostane optjecajan u usmenom kazivanju. U skladu s tradicionalnim određenjem predaje kao žanra u čiju se istinitost vjeruje, moglo bi se pretpostaviti da siže prestaje biti optjecajan kako jenjava uvjerenost u istinitost ispričanog. Zbog brzog širenja sižea u današnje vrijeme, kao i puno šireg kruga ljudi s kojima suvremeni čovjek stupa u interakciju, brzo će se dogoditi da istu predaju čuje od nepovezanih ljudi kao priču o njihovim poznanicima. Zbog toga će, u perspektivi te osobe, predaja izgubiti na kredibilnosti, no velik broj sižea u čiju se istinitost ne vjeruje prisutnih u istraživanju kao i problematizacija tog kriterija u suvremenoj literaturi pokazuje da izostajanje uvjerenosti u istinitost neće spriječiti kazivača da prenosi određeni siže, već će utjecati na njegov način oblikovanja kazivanja. Na temu uvjeta koji utječu na vjerojatnost prenošenja određenog sižea provedena su brojna psihološka istraživanja kojima je zajedničko upućivanje na stupanj emocionalne angažiranosti. Ta su istraživanja često usmjerena na osjećaj gađenja kao primarnu emociju koja se često javlja kao reakcija na suvremene predaje. „U studiji (Heath et al.: 2001) gdje se manipuliralo brojem motiva koji izazivaju gađenje te stupnjem gađenja sudionici su preferirali predaje koje su izazvale najviši stupanj gađenja te je vjerojatnost da će ih prenijeti bila veća, unatoč činjenici da su te predaje bile manje uvjerljive te da su izazivale više drugih negativnih emocija kao što su ljutnja i strah.“ (Stubbersfield, Tehrani, Flynn 2017: 5) Heath i suradnici (2011.) također su pokazali da se suvremene predaje koje sadrže više motiva koji izazivaju gađenje više prenose putem internetskih stranica koje se bave suvremenim predajama. Oni to objašnjavaju pozitivnom selekcijom narativa koje izazivaju općenito viši stupanj emocionalne angažiranosti. (usp. ibid.) Kad je riječ o demonološkim predajama, one proizlaze iz sustava koji je "neinstitucionaliziran, neslužben, tendira tabuiziranosti, marginalan je i vrijednosno određen kao društveno neprihvatljiv, etiketiran kao praznovjerje." (Rudan 2016: 64) Kazivač izlaže svoj osobni legitimitet riziku da bude ismijan ili čak da njegovo mentalno zdravlje bude dovedeno u pitanje. Takvo društveno pozicioniranje s jedne će strane izazvati nevoljkost kazivača da ispričaju sižee s natprirodnim elementima te je uzrok odbijanju ideju o snimanju nekih potencijalnih kazivača u provedenom istraživanju unatoč osiguravanju anonimnosti. S obzirom na to da takvi sižei postoje u ovom istraživanju na relativno malom uzorku te da su

primjeri s natprirodnim motivima česti u citiranoj literaturi, možemo zaključiti da postoji određena snažna osobna motivacija da se takva iskustva prepričaju pogodnoj publici unatoč riziku. Zbog opisanog položaja sustava kojem pripadaju demonološke predaje takvi sižeji rjeđe imaju priliku da se ostvare, a prevlast ljudske potrebe da priča bude ispričana dovela je do toga da je nekim kazivačima, po mom mišljenju, bilo drago što im je ovo istraživanje pružilo priliku da izraze svoja iskustva ili ispričaju priče koje su u njima izazvale emocionalne reakcije. Također, Evelina Rudan u svome istraživanju otkriva zanimanje mladih za demonološke predaje što povezuje s promjenom „statusa neinstitucionaliziranih i neslužbenih znanja“. (Rudan 2016: 87) Osim toga, na odabir sižea zasigurno utječe i publika. Budući da je u samoj biti žanra predaje tematiziranje zazornih sfera, kazivač mora osjećati određenu slobodu i osjećaj primjerenosti takvih tema određenom krugu sudionika. Predaje koje tematiziraju seksualnost ili noćni život teže bi se ostvarile u prisustvu starijih osoba ili osoba u poziciji autoriteta (kada bi istraživanje, na primjer, provodio profesor) jer se tipične teme predaja obično pokreću unutar iste socijalne skupine. Veća produktivnost predaje u određenom trenutku može biti povezana s određenim događajem ili glasinom koji su u tom trenutku aktualni. Tako, primjerice, iz osobnog iskustva bilježim da je predaja o otmici u trgovačkom centru zapisana u građi bila osobito aktualna u vrijeme glasina o otmici djece. U takvim se okolnostima produktivnost određenog sižea može intenzivirati ili mogu nastati sižeji upravo na tu temu, no događaj ili glasina kao povod za kazivanje nisu nužan uvjet jer predaje odražavaju univerzalne strahove društva te omogućuju njihovo izražavanje i, zbog uključenosti u struju govora, komentiranje.

Kad je određeni siže odabran za kazivanje, valja razmotriti kontekst u kojem se javlja. Predaje se u usmenom obliku najčešće javljaju u svakodnevnim razgovorima. Kazivači ih prepričavaju jer su ih nedavno čuli i predaja je na njih ostavila utisak te je zato žele prenijeti i komentirati s krugom bliskih ljudi ili ih tema razgovora podsjeti na siže koji znaju otprije. One su uklopljene u struju govora, ali i smisleni tijek razgovora. Osim svakodnevnog razgovora, postoji određeni tip kazivačke situacije u kojem se predaje nižu jedna za drugom. Radi se o situacijama u kojima sudionici žele pričati strašne priče u svrhu uživanja u osjećaju straha koje one izazivaju. Primjer je toga četvrta kazivačka situacija iz istraživanja. Iako je ona bila potaknuta željom zapisivačice da prikupi predaje, one se događaju i spontano. Takvu kazivačku situaciju opisuje i kazivačica kao situaciju u kojoj je čula predaju *Dečko nekrofil*: “Ona je inače radila dosta dugo u nekom kampu dječjem, s izviđačima, pa je znala sve strašne priče. I sad mi nju nagovaramo: *Daj nam ispričaj neku strašnu priču*”. U takvom se kontekstu predaje kazuju upravo zbog osjećaja uzbuđenja ili čak straha koji izazivaju, dakle, zbog

učinka koji tekst izaziva. U kazivačkim situacijama u ovom istraživanju pokazalo se da recipijente i kazivača u takvom tipu situacije ne zaokuplja pitanje istinitosti ispričanog te se stav prema tome često ne iznosi, niti recipijenti komentiraju taj aspekt predaje. Kazivač tada obraća više pozornosti na izvedbu trudeći se pričati dramatično i uzbudljivo, a pažnja publike usmjerena je na sam događaj predaje, na neočekivane obrate u radnji i uspješnost izvedbe.

4.2. Transmisija putem medija

Usmeni su se žanrovi osim živim govorom prenosili i pisanim putem otkad postoji pisana književnost. Još od srednjeg vijeka mnogi su usmeni oblici zapisani u zbornicima te su putem njih stizali na nova geografska područja te ponovno ulazili u usmeni repertoar, kao što su i, obrnuto, mnogi pisani tekstovi s vremenom postajali dio usmenog stvaralaštva. Kao što je to već dugi niz stoljeća, i danas postoji povratna sprega između pisanih (u novije vrijeme i elektroničkih) medija i usmenog pripovijedanja. Tiskovni mediji “šire *pisani folklor*, koji se, preuzet iz *usta naroda* i medijski obrađen, vraća u svakodnevno pričanje” (Fisher 2003: 34-35), a isto se može reći i za elektroničke medije.

Također, ne treba zanemariti ulogu književnosti, ali i publicističkih djela znanstveno-fantastične, ezoterijske i slične tematike kao medija prenošenja predaja. Kao primjer takvih knjiga bile popularne u Hrvatskoj mogu se navesti *Paralelni svet – fantazija ili stvarnost* B. D. Benedikta, kanadskog autora rođenog u Hrvatskoj, i *Život poslije života* Raymonda Moora. Navedena se djela bave paranormalnim fenomenima te je moguće da su, s obzirom na to da su postigle značajnu popularnost u Hrvatskoj, obogatile repertoar suvremenih predaja motivima, ali i sudjelovale u prijenosu konkretnih sižea na hrvatski teren. Tako B. D. Benedikt donosi verziju poznate i vrlo produktivne predaje *Nestajuća autostopistica (The Vanishing Hitchhiker)* s imenima aktera i preciznim mjestom radnje koncipirajući je kao izvještaj o istinitom događaju. Dok navedena djela možemo svrstati u područje publicistike, predaje su oduvijek kroz povijest nadahnjivale i beletristička djela. Nedavno objavljena kratka priča Ante Tomića *Karuzo – ljubavna priča s pjevanjem* (2017.) govori o istoimenom splitskom *redikulu*. Razgovorom s članovima svoje obitelji te pretragom interneta saznala sam da se radi o stvarnoj osobi dobro poznatoj starijoj generaciji Splitskana te da su pričanja o njemu sastavni dio razgovora o prošlosti grada. Iako se, naravno, radi o fikcionalnom djelu, priča ukazuje na dvojak odnos ispunjen okrutnim zadirkivanjem, ali i toplinom kakav je karakterističan za društvenu ulogu *redikula*.

Sukladno tome što je postao glavni izvor informiranja, internet je danas, uz usmeni prijenos, glavni način prenošenja i migriranja suvremenih predaja. Predaje su se devedesetih i dvijetisućitih godina prenosile u obliku elektroničke pošte predviđene za prosljeđivanje, dok se danas o njima piše na forumima, društvenim mrežama, elektroničkim medijima itd., a postoje i brojne stranice posvećene isključivo predajama. Neke su od takvih *Snopes* koja slovi za najveću internetsku bazu suvremenih predaja, iako se fokus njezinog zanimanja unazad nekoliko godina znatno izmijenio, te stranica *about.urbanlegends.com*. „Nadalje, ti izvori mogu služiti i kao *otponac*, inicijator novih kazivačkih situacija.“ (Rudan 2016: 78) Kada govorimo o transmisiji putem medija valja obratiti pozornost na činjenicu da mediji mogu prenositi predaje u tri oblika. Predaje mogu biti formulirane u obliku izvještaja o pričanjima koja kruže. Tako se prenose predaje s natprirodnim elementima, a takvi članci se prema istinitosti odnose izrazito ambivalentno. Kao primjer možemo izdvojiti članak grupe autora u *Večernjem listu* '*Čula sam jezive krikove i vidjela sjenu bez očiju*'¹¹. U njemu se govori o *intrigantnim svjedočenjima te pričama koje kolaju*. Autori navode svjedočenja koja potvrđuju postojanje paranormalnih aktivnosti, kao i izjave susjeda koji ih odriču.

Osim takvog načina izvještavanja, predaje se mogu prenositi i u obliku vijesti. Takav je, na primjer, članak portala *dnevnik.hr* koji pod naslovom *Nekrofil mrtvačkim bakterijama zarazio djevojku*¹² prenosi predaju koja u zapisima nosi naslov *Dečko nekrofil*. Da se ista pojava događa i s pisanim medijima potvrđuje izvještaj o događaju široko raširene predaje koja se u priloženim zapisima nalazi pod naslovom *Ukradena baka* objavljen u *Vjesniku*. U takvom izvještavanju mogu postojati određene ograde pa tako članak o nekrofilu navodi da je “bizaran slučaj *navodno* otkriven prošlog tjedna” te da je “istraga, *navodno*, dovela do jednog radnika Kliničkog centra Srbije” (ibid.; moj kurziv), no unatoč tome sama forma vijesti implicira istinitost događaja. Pri tome valja uzeti u obzir mogućnost postojanja određenog stvarnog događaja koji je motivirao stvaranje predajnog sižea. Takav je i članak portala *atma.hr* koji prenosi predaju o kineskom dućanu dramatičnog naslova *Pazite gdje ulazite: Horror u sarajevskom china shopu i priča svjedoka trgovine organima*.¹³ U takvom su obliku

¹¹ MARČINKOVIĆ, Darko; Čuljat, Elena; Barišić, Ivana; Kovačević, Jelena. '*Čula sam jezive krikove i vidjela sjenu bez očiju*'. *Večernji list*
<https://www.vecernji.hr/vijesti/cula-sam-jezive-krikove-i-vidjela-sjenu-bez-ociju-490107> [pregled: 26. travnja 2016.]

¹² *Nekrofil mrtvačkim bakterijama zarazio djevojku*. *Dnevnik.hr*
<http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/nekrofil-mrtvackim-bakterijama-zarazio-djevojku.html> [pregled: 1. prosinca 2016.]

¹³ *Atma.hr. Pazite gdje ulazite: Horror u sarajevskom china shopu i priča svjedoka trgovine organima*.
<http://atma.hr/pazite-gdje-ulazite-horor-u-sarajevskom-china-shopu-i-prica-svjedoka-trgovine-organima/>
[pregled: 1. prosinca 2016.]

prenošenja predaja formule vjerodostojnosti izrazito brojne. Osim što prenose suvremene predaje, mediji utječu i na vjerovanje u istinitost sižea. Primjer takvog utjecaja navodi Maja Bošković-Stulli u vezi s objavljivanjem sižea o nestajućoj autostopistici u *Vjesniku*: “U članku se spominju i druge verzije te priče, spominju se i pisma koja stižu redakciji, gdje “ozbiljni ljudi s punom adresom” pitaju novine je li taj događaj istinit. Novine odgovaraju da je priču lansirao netko tko očito “normalan čovjek nije”, a tko hoće vjerovati, “neka vjeruje; to je njegov problem, i to mentalni” (ibid.: 279). Ovakav oštar odgovor zacijelo je utjecao na mišljenje ljudi te na svijest da se zbog sličnih priča može biti ismijan. Ambivalentan odnos prema istinitosti događaja predaje čini se upravo idealan za transmisiju putem medija. Kao prvo, takvim se stavom novine ograđuju od mogućih negativnih reakcija što komentira i Maja Bošković-Stulli u vezi sa spomenutim člankom: “Tako su novine mudro uspjele lansirati senzacionalnu priču a ujedno sačuvati dostojanstvo distance, pa i dati lekciju praznovjernima.” (ibid.) S druge strane, takav će stav najviše zaintrigirati čitatelja te učiniti članak pamtljivijim i zanimljivijim.

Također, predaje se mogu javljati u medijima sa svrhom dokumentiranja lokalnog kolorita određenog područja što se u kontekstu suvremenih predaja prvenstveno odnosi na *ukleta* mjesta. “Novinski feljtoni i reportaže, kada žele dočarati kolorit pojedinih mjesta i krajeva, rado prepričavaju lokalne predaje, šaljive pričice, popularne domaće anegdote — sve u karakterističnom preplitanju rasonode, zavičajne i povijesne nostalgije, turističke propagande, folklorizma.” (Bošković-Stulli 1983: 290)

Odnos usmene i pisane književnosti definiran je kao povratna sprega uzajamnih utjecaja i supostojanja istih sižea u oba medija. Kao zanimljiv oblik interferiranja usmenog i pisanog stvaralaštva u urbanom folkloru može se shvatiti internetski fenomen *creepypasta*. Radi se o *strašnim pričama* koje se anonimno objavljuju na internetu. Proizašle su iz suvremenim predaja te od njih preuzimaju repozitorij motiva, stilske karakteristike te, najvažnije, formu fingiranog svjedočanstva, no razvijaju i vlastite karakteristike kao što su multimedijalnost te važna uloga intertekstualnosti u nastavljanju i razrađivanju priča drugih autora te zajedničko kreiranje persona, primjer koje je internetski fenomen *Slenderman*, te stvaranje zajedničkog referentnog okvira. Proizašle iz suvremenih predaja, *creepypaste* se kao oblik pisanog internetskog folkloru mogu preuzeti u usmeno kazivanje, a takav je primjer

zapis *Fotografija djevojčice* prikupljen u istraživanju koji se kao *creepypasta* javlja pod nazivom *The girl in the photo(graph)*¹⁴.

Globalizacija i internet kao njezin alat omogućili su izuzetno brzo širenje sižea koji se zatim moraju prilagoditi činjenici da predaje izazivaju učinak ako recipijent osjeća da pripadaju njegovom svijetu te su mu na neki način bliske. Primjer je takvog internacionalnog sižea predaja zapisana pod nazivom *Pečena beba*. Ova je predaja na području SAD-a zabilježena 1970-ih godina (Brunvand 2000: 38) u verzijama u kojima je dadilja pripadnica *hippie* pokreta te oprimjeruje globalni karakter suvremenih predaja, to jest, njihovu sposobnost da se rašire na udaljena i kulturno raznolika područja. Iako se oslanja na pojave usko vezane uz američku kulturu (unajmljivanje učenica i studentica kao dadilja; *hippie* pokret), predaja je raširena na području Europe te je poznata u Južnoj Americi i Nigeriji u verziji koja se od one prikupljene u građi razlikuje po tome što dijete ubija sestra, a ne dadilja. (usp. *ibid.*) Također, taj siže ilustrira i izrazitu brzinu širenja predaja jer je i u Europi također zabilježena 1970-ih (*ibid.*: 49), a u posljednjih se 40 godina brzina širenja predaja mogla samo povećati. Kako se predaje brzo prilagođavaju novoj sredini pokazuje i činjenica da je u europskoj verziji lokalizirana u sredinu u kojoj se pripovijeda, a u nigerijskoj koristi slično zvučanje izraza “posjesti dijete” te “skuhati dijete”. (*ibid.*) Ipak, slične varijante (sa sestrom) zabilježene na mikronezijskom otoku Jap (*ibid.*) ukazuju na poligenetski postanak tog sižea, a univerzalnost ove, kao i drugih tema suvremenih predaja, priziva i tumačenja iz perspektive Jungove teorije arhetipova.

¹⁴CreepypastaWiki. *The Girl in the Photograph*.
http://creepypasta.wikia.com/wiki/The_Girl_in_the_PhotoGraph [pregled: 6. ožujka 2017.]

5. Tradicionalne i suvremene predaje

Za potrebe opisivanja predaja kakve su prikupljene za ovaj rad bilo je potrebno uvesti uvjetnu opreku među *tradicionalnim* predajama, koje kao takve ili određenim svojim sižejnim ili strukturnim elementima imaju dugu tradiciju prijenosa na određenom području, ukorijenjene su u lokalnom folkloru i odražavaju tradicionalni način života, i *suvremenim* predajama koje su produktivne u urbanim sredinama u sadašnjem trenutku i vezne su uz suvremeni način života. Brojni su istraživači usmenih oblika u posljednjih približno pedeset godina zamijetili pojavu novih karakteristika, tema te sižea u žanru predaje koje proizlaze iz promjena u načinu života u suvremenom, moderniziranom i urbaniziranom društvu. Kako su tradicionalni folklorni oblici vezani uz, na primjer, žetvene cikluse i narodne običaje, tako suvremeni oblici odražavaju realije života u modernom društvu pa se zbog tog može zaključiti da odražavaju i pogled na svijet modernog čovjeka. Ti noviji oblici usmenog stvaralaštva najočitije se razlikuju po inventaru predmeta i referencama na suvremenu stvarnost. Iako određeni istraživači smatraju suvremene predaje zasebnim žanrom, ovaj ih rad promatra kao realizacije istog žanra predaje u modernom vremenu zbog neupitnog kontinuiteta između tradicionalnih i suvremenih realizacija, prisutnosti istih sižea u tradicionalnom i suvremenom kontekstu, kao i jednakih funkcija i idejnih preokupacija te stilskih karakteristika. Iz navedenih razloga ovu opreku valja shvatiti samo uvjetno. “Iste [su] strukture mišljenja, iz kakvih su nekoć nastajale tradicijske predaje ili šaljive priče, stvorile sada na temelju adekvatnih duhovnih zaokupljenosti nove priče smještene u današnji tehnikom obuzeti svijet.” (Bošković-Stulli 1983: 275) Pri tome valja imati na umu da je tradicionalni tip predaja danas također živ u usmenom kazivanju kao što to pokazuje terensko istraživanje Eveline Rudan provedeno 2000-ih godina. (usp. Rudan 2016) U tom se radu, kao i u ovom, opreka tradicionalnog i suvremenog tipa sižea koristi uvjetno, sa sviješću da „je takva podjela s jedne strane nedovoljno precizna, a s druge pomalo umjetna.“ (Rudan 2016: 90) Rudan razliku između ova dva tipa predaja nalazi u statusu i odnosu prema njima. (usp. ibid.) „Prve, tradicionalne, barem dijelom, doživljavaju se i kao priče prema kojima je odnos vjerovanja u priličnoj mjeri ambivalentan neovisno o tome što će one u strukturi teksta zadržati tekstualne signale vjerovanja (ponajviše formule vjerodostojnosti), a druge, dakle suvremene, tendiraju da ih se u većoj mjeri doživljava kao *istine*.“ (ibid.: 90–91) Pri tome se dodatno naglašava uvjetnost postavljenog opreza jer i „neke demonološke predaje s novijim likovima (autostopistica) vrlo brzo zadobivaju status samo zgodnih priča kod kojih je udio vjerovanja pa čak i onoga vrlo ambivalentnoga, nikakav.“ (ibid.: 92)

Kontinuitet tradicionalnih i suvremenih kazivanja vidljiv je na stilskoj razini po tome što su obilježja opisana u poglavlju o stilu karakteristična za sve realizacije žanra, to jest, stilske su razlike posljedica jezičnih promjena u razgovornom stilu te, također, na pripadnost istom žanru ukazuje činjenica da se u suvremenim predajama radi ekspresivnosti koriste stilska obilježja tradicionalnijih kazivanja. Primjer je toga upotreba formule "I još je živ, i još tako to radi" u kazivanju *Lutrija* zapisanom u građi za ovaj rad. Ova formula nosi značajnu stilsku vrijednost jer koristi polisindeton i jer su takve jezično fiksirane formule karakteristične za tradicionalna kazivanja što ukazuje na kontinuitet u stilu između tradicionalnih i suvremenih predaja. Također, predaja koja se u anglofonij literaturi najčešće naziva (*The Nude*) *Surprise Party* ispričana mi je pod naslovom *Kako je Ricky Martin postao gay* čime se aludira na tipičnu formu naslova tradicionalnih predaja, na primjer, *Kako je postala Zemlja*, *Kako se prozvalo Vrapče*, *Kako su postale buhe i uši* (Bošković-Stulli 1997: 9), ali i *Kako je Potjeh tražio istinu*, naslov zasigurno poznat kazivaču. Dakle, u ovom se kazivanju za postizanje efekta komičnosti (osim poigravanja s doslovnim i prenesenim značenjem sintagme *izaći iz ormara*) koristi referiranje na jezičnu konstrukciju karakterističnu za tradicionalne predaje, što znači da kazivač posjeduje određeno znanje i svijest o njima te ih, također, podrazumijeva kod publike. Takva upotreba implicira i svijest o pripadanju tradicionalnih i novijih realizacija istom žanru. Dok u tradicionalnim predajama oni imaju stilsku ulogu te ukazuju na pripadnost žanru, u novijim zapisima stilski su još obilježeni te zato postižu značajnu ekspresivnu vrijednost koju u tradicionalnim kazivanjima ne ostvaruju. Kontinuitet postoji ne samo na razini stila, već i na razini sižea, jer su mnogi sižei koji na prvi pogled zbog svoje smještenosti u urbani kontekst djeluju novima zapravo ostvaraju tradicionalnih sižea koji su već dugo, često i stoljećima, dio usmene tradicije te su se mijenjali u skladu s promjenama u načinu života ljudi i njihova mentaliteta. Vrlo je velik broj sižea koje možemo direktno povezati s tradicionalnim ostvarajima, a čak i kada to nije slučaj, tematske preokupacije suvremenih predaja u velikoj se mjeri podudaraju s tradicionalnima. Na primjer, predaja koju sam zapisala pod naslovom *Vremensko-prostorna rupa* zorno pokazuje kako se siže koji jako dugo postoji prilagodio urbanom okružju i shvaćanjima modernog čovjeka. Navedena predaja dobro je poznata na hrvatskom području i šire te su uz kazivačevu verziju navedena i dva primjera s interneta. Siže je u ovom zapisu jednostavan i sastoji se od izvještaja o dva događaja. Govori se o čovjeku koji je izašao iz svog doma, u jednoj verziji kupiti cigarete, a u druge dvije novine te zatim nestao na duže vrijeme. Drugi je događaj njegov iznenađan i neobjašnjiv povratak nakon trideset godina, pri čemu je on u nevjerici jer nije zamijetio protok vremena. Spominje se kako mu je žena ostarjela iz čega je zapravo očito

kako se on nije promijenio, odnosno na njega vrijeme nije utjecalo. Siže o nestanku te kasnijem povratku čovjeka koji nije osjetio protjecanje vremena nalazimo i u tradicionalnoj predaji smještenoj u seosko okružje *Čača mlajši od sina* (Bošković-Stulli 54: 2006), a sam motiv Maja Bošković-Stulli nalazi još u srednjovjekovnim egzemplima o pobožnom redovniku i rajskoj ptici (ibid.: 52) koji su prešli u usmeno pripovijedanje. Variranje istog motiva od srednjeg vijeka do danas pokazuje da je ljude nastavila fascinirati ista ideja – „zamisao o zaustavljenom trajanju čovjekova vijeka“ (ibid.) te Maja Bošković-Stulli navodi kako se srednjovjekovna predodžba o sudaru ovozemaljskog protjecanja vremena i nepostojanja protoka vremena u raju u usmenim pripovijetkama razigrala u “impresivnu viziju dviju usporednih vremenskih dimenzija” (Bošković-Stulli 1978: 117). Dakle, osnovni poticaj za prenošenje priče nije se promijenio, a ono što je različito je prostor i životne okolnosti u koje je radnja smještena. Dok u starijoj verziji čovjek nakon povratka vidi svog ostarjelog sina kako cijepa drva ispred kuće (usp. ibid.), sada odlazi na kiosk i kupuje cigarete što implicira urbano okruženje.

Na motivskoj razini, obradu vrlo dugo prisutnog motiva nalazimo i u predaji *Majka spašava dijete* u kojoj se radi o majci koja se nakon pogibije u prometnoj nesreći ukazuje vozaču kako bi on spasio njezino preživjelo dijete. Slična je i predaja *Duh na cesti* u kojoj sin automobilom odlazi posjetiti umiruću majku te zbog loših vremenskih uvjeta ne zamijeti provaliju na cesti. Ugleda priliku u bijelim rukavicama koja mu signalizira da uspori te time spasi život. Kad stigne u majčinu kuću, shvati da mu je majka umrla te da je također nosila bijele rukavice, što znači da mu je život spazila njezina prikaza, tj. duh. Te zapise možemo povezati s predajama *Majka pjeva u grobu* i *Mrtva majka* (Bošković-Stulli 1997: 419–420) u kojima se majka i nakon smrti nastavlja brinuti za djecu time što ih, u prvoj čisti, oblači i krpa im odjeću, a u drugoj doji. Čini se da ovaj motiv opstaje tako dugo upravo zbog univerzalnosti svoje poruke o snazi majčinske ljubavi koja nadilazi čak i smrt.

Još jedan takav primjer možemo zamijetiti usporedbom zapisa *Meksički fast food* i predaje *About the black spider* koju je zapisao Melchior Soodor u Rorbachu, u Švicarskoj oko 1920. godine. (Dorson 1975: 81–83). Ta se predaja navodi kao primjer personificiranja kuge te u njoj seljani nisu ispoštovali dogovor sklopljen s vragom i zauzvrat za njegovu pomoć nisu mu dali nekršteno dijete, već ga je svećenik pokrstio. Vrag im je na to odgovorio da će majka svejedno dobiti poljubac, a na obrazu u koji ju je poljubio nastala je velika crna otekline. Žena je ubrzo umrla, a iz otekline je izašao crni pauk i prelazio s osobe na osobu dok svi seljani nisu pomrli. U *Meksičkom fast foodu* siže je potpuno drugačiji te ne govori o susretu s natprirodnim svijetom ni kugom, ali je također povezan sa strahom od bolesti i zaraze. U toj

predaji, koja pripada veoma produktivnoj tematskoj podgrupi suvremenih predaja vezanih uz kontaminaciju hrane, žena u *tacosu* iz meksičkog restorana brze prehrane pojede jajašca iz kojih se u njezinim ustima izlegu žohari. Iznenađujuća sličnost u motivu otekline u ustima iz koje izlazi pauk, odnosno žohari, govori nam da je taj motiv doživio rekontekstualizaciju te značajnu vremensku i prostornu migraciju.

Predaju *Dobrodošla u svijet AIDS-a* Gillian Bennett povezuje s tradicijom priča o namjernim prenošenjima bolesti (usp. Bennett 2005: 117). Ovako uopćen motiv prisutan je u folkloru stoljećima o čemu svjedoči priča iz zbornika *Gesta Romanorum* o ženi kojoj je rečeno da će se izliječiti od gube ako ju prenese nekome drugom spolnim putem. (ibid.) Bennett ovu predaju dovodi u vezu s pričom o čovjeku zaraženom kugom koji napadne i zarazi ženu govoreći da ako boluje on, zašto ne bi i ona, koja se javlja u djelima Daniela Defoea i Alberta Camusa koji su je vjerojatno preuzeli iz usmenog kazivanja te Maupassantovoj pripovijeci o ženi koja sifilisom zaražava neprijateljsku vojsku (ibid.) što je siže za koji također možemo pretpostaviti da je kolao usmenim putem.

Navedeni primjeri potvrđuju kontinuitet na tematskoj i motivskoj razini između tradicionalnih i suvremenih predaja, kao i opstanak i aktualnost vrlo starih sižea prilagođenih suvremenom životu i načinu razmišljanja. Predaje su dinamičan žanr zbog nefiksiranosti oblika te svoje funkcije osvrtnja na društvene aktualnosti i najnovije društvene pojave. Tako su ksenofobna pričanja potaknuta migracijama određenih etničkih skupina, a u predajama kao što je, na primjer, *Pečena beba* javljaju se predrasude prema pripadnicima supkultura što oboje odražava pojave suvremene stvarnosti, no uopćeno u oba je slučaja riječ o strahu od *drugog* ili novog, što je stalna tema žanra predaje u svim vremenskim razdobljima. Iz toga možemo zaključiti kako motivi suvremenih predaja odražavaju aktualne društvene promjene i strahove suvremenog čovjeka, no njihovim uopćavanjem te usporedbom verzija predaja iz različitih vremenskih razdoblja ti se motivi pokazuju kao odraz univerzalnih i sjevremenskih ljudskih strahova i okupacija. Ovu dvojakost koja je ključna za interpretaciju suvremenih predaja možemo potvrditi i na drugim elementima kao što je, na primjer, motiv ceste. U prikupljenoj građi značajnu ulogu igra u predajama *Majka spašava dijete*, *Duh na cesti*, *Motorist* i *Opasnost na cesti*. Prve su tri vezane uz prometne nesreće te u zadnjoj žena strahuje da ju vozač drugog automobila pokušava *izgurati* s ceste što odražava strah od realne i svakodnevne opasnosti koju promet unosi u modernu civilizaciju. Brojne “priče o bizarnim doživljajima automobilista” prikupila je i Maja Bošković-Stulli te navodi da “svojim rekvizitarijem proizlaze iz psihičke obuzetosti automobiliziranog građanina svime što se tiče vozila” (1983: 281) što čini ovaj motiv inherentno suvremenim. Također, navodi da su

“ugrađene svojim realijama i psihološkom motivacijom u modernu automobilsku civilizaciju, ali se u njima može prepoznati i tradicijska podloga iz starijih predaja o stravičnim susretima s razbojnicima ili s mrtvima.” (ibid.) Dakle, osim suvremenih preokupacija, motiv ceste ostvaruje i vremenski univerzalnu simboliku ceste kao liminalnog prostora gdje je čovjek ugrožen realnim opasnostima kao što su prometne nesreće (u predaji *Motorist*) i u starijim sižeima *razbojnici* koji u suvremenima postaju zlonamjerni neznanci u *Opasnosti na cesti*, ali i osobito izložen utjecaju natprirodnog što se ostvaruje kroz vrlo brojne sižee o susretima s duhovima na prometnicama primjer kojih su i *Majka spašava dijete* i *Duh na cesti*.

6. Teme suvremenih predaja i njihove funkcije

U ovome radu funkcija se smatra obilježjem pojedine izvedbe, a ne inherentnom određenom sižeju. Značenje, poruka predaje, a time i njena funkcija nije jednoznačna, niti sadržana u samoj fabuli. Ona uvelike ovisi o izrazu predaje, to jest o tome kako je predaja ispričana. Na razini fabule odabir kazivača koje će aspekte istaknuti te koje će uzročno-posljedične veze naglasiti utječe na intenciju te izvedbe predaje. Uspoređivanjem verzija istog sižea koje se razlikuju samo u detaljima prepoznaje se da jedna predaja može vršiti različite funkcije ovisno o načinu na koji je ispričana, to jest koji su aspekti naglašeni što se može opimjeriti predajom *Naranča*. Verzija prvog kazivača (“Jedan dečko ti je uzeo LSD il gljive il neš i kak zabriješ zmajeve i to on ti je zabrio da je naranča i išo se jednostavno ogulit, pol kože si je izrezo.”) osim osnovne informacije (osoba je pod utjecajem halucinogenih droga umislila da je naranča) slikovito naglašava snažan utjecaj takvih sredstava na psihu čovjeka (“zabriješ zmajeve”), a događaj predaje u njegovoj verziji ima fatalne posljedice opisane na način da izazovu zgražanje (“pol kože si je izrezo”). S time možemo usporediti istu predaju u izvedbi drugog kazivača. U njegovoj verziji uzrok snažne halucinacije nije samo uzimanje droge kao u prošloj verziji, već uzimanje izrazito velike količine droge (da bi se izbjeglo uhićenje), zbog čega izostaje osuda korištenja droge kao intencija predaje. Ova verzija završava na sljedeći način: “...ali je otad umislio da je naranča i ne da nikom da mu priđe blizu jer se boji da će ga netko oguliti i iscijediti.” U ovoj verziji posljedica događaja predaje ne zastrašuje, već prelazi u grotesku te time može izazvati efekt komičnosti. Dok u jednoj verziji predaja ima upozoravalačku funkciju i ukazuje na opasnosti od halucinogenih droga, u drugoj gubi svoju didaktičnu funkciju i priča se zbog svoje bizarnosti, odnosno zabavljачke funkcije. Dakle, iz ovog se primjera, kao i općenito iz uspoređivanja različitih izvedbi istog sižea, možemo zaključiti da intencija, tj. poruka, predaje nije karakteristika samog sižea, već pojedine izvedbe. To je također uočljivo u izvantekstualnim, izvedbenim elementima kazivanja, kao i reakcijama recipijenata. Čini se da je mogućnost sižea predaje da upozori, a time i zastraši, a u drugim slučajevima proizvede efekt komičnosti novija pojava zbog koje nije moguće primijeniti tradicionalnu distinkciju između predaja i humorističnih priča na noviju građu.

Funkciju predaja Kurt Ranke objašnjava kao “iskaz rezignirana čovjekova stava prema zbivanjima u svijetu, prema nesmiljenoj borbi s onim dubokim silama u nama i oko nas koje vode do tragičnog svršetka” (Bošković-Stulli 1978: 25–26), no Čistov (usp. 1987: 234), kao i

Maja Bošković-Stulli (ibid.: 26) te drugi, ukazuju da je ovakva definicija preuska da bi obuhvatila sve predaje te da je autor u vidu imao samo one demonološke. Kao obilježje predaje Maja Bošković-Stulli navodi prepletanje umjetničkih i praktičnih funkcija. (Bošković-Stulli 1975: 122) Prema Čistovu, žanrove kao što je predaja recipijenti ne doživljavaju kao umjetnička djela, već kao specifičan oblik prenošenja činjenica i vijesti koji se u velikoj mjeri isprepliće s praktičnom neumjetničkom prozom. (usp. Čistov 1987: 235) Dakle, predajama je estetska funkcija sekundarna, a primarna je ona socijalno-životna pri čemu treba naglasiti da Čistov, za razliku od L. Schmidta (prema Bošković-Stulli 1975: 125), predajama ne odriče estetsku komponentu. Iako recipijenti ne doživljavaju predaje kao umjetničke oblike, one ostvaruju estetsku funkciju jer recipijenti i kazivač uživaju u estetskoj dimenziji priče, kao i u samom činu pripovijedanja koje izvode ili slušaju. Dokaz je tome upotreba stilskih postupaka kojima se iskaz intenzivira i dinamizira te će o njima više riječi biti u poglavlju o stilskim aspektima. Stilski postupci kao što su, na primjer, gradacija mogu za svrhu imati snažnije prenošenje poruke, no nesumnjivo utječu i na estetsku dimenziju kazivanja.

Predaje su kao dio usmenog stvaralaštva oblik direktne komunikacije te u njima dominira društveno-životna funkcija. Stubbersfield, Tehrani, Flynn (2017) na temelju pregleda relevantne literature izdvajaju tri osnovna objašnjenja pobuda za kazivanje predaja koje ujedno daju uvid u funkcije predaja. To su informacijska, emocionalna i zabavljачka pobuda. (ibid.: 5) Dok se u navedenom radu tim objašnjenjima pristupa kao međusobno isključivima, to nije nužno tako. Kirill Čistov (1987: 235) i Maja Bošković-Stulli (1978: 26) ističu da predaje ne vrše samo jednu funkciju, već više različitih. Kao što su teme predaja konstitutivna odrednica žanra i kroz vrijeme se mijenjaju samo prividno, dok na arhetipskoj razini uvijek tematiziraju strahove i društvene tabue, tako su i osnovne funkcije predaje uvijek bile iste, iako se mogu zamijetiti i određene promjene pa tako danas predaje u izvornom načinu prenošenja manje ostvaruju funkciju direktnog informiranja o stvarnoj ili fiktivnoj povijesti kraja. Na primjer, predaje o postanku imena grada Zagreba poznate su velikom broju stanovnika, no njih su vjerojatno čuli u školi ili putem pisanih izvora. Ipak, predaje o duhovima vezanim uz određene lokalitete (naspram migracijskih sižea) kakve su zapisane i u ovom istraživanju evociraju povijesne događaje te time informiraju recipijente. Također, njihova je društvena funkcija i u tome što su sredstvo društvene kohezije jer sudjeluju u stvaranju osjećaja zajedništva i pripadnosti skupini kroz prijenos i konstruiranje zajedničke povijesti, kao i time što vrše identifikacijsku funkciju. Ta funkcija dobiva još veći značaj u urbanim sredinama i osobito je prisutna u predajama o duhovima te u onima u kojima pojam urbana legenda označava osobu jer se pričanjem o ljudima koje svi poznaju razvija osjećaj

pripadnosti i stvara neslužbena povijest grada. Drugi je način na koji potpomažu društvenu koheziju prenošenje i potvrđivanje društvenih normi i moralnih vrijednosti određene skupine, osobito time što pružaju mogućnost progovaranja o društvenim tabuima, a time vrše i informacijsku funkciju. Tabu se definira kao „spontana praksa šifriranja, koja uspostavlja rječnik prostornih ograničenja, te fizičkih i verbalnih signala koji ograđuju ranjive odnose“ (Douglas 2004: 12) pri čemu je za proučavanje predaja važno da se on određuje kao diskurzivna praksa. Također, zbog toga što tematiziraju strahove društva, njihova je funkcija često upozoravalačka, kako pokazuje priložena građa, te su vrlo brojne one u kojima jasno možemo prepoznati namjeru da se upozori na fatalne posljedice pojave koju društvo u tom trenutku smatra opasnom ili nepoželjnom. Zato su u građi brojne predaje kojima je najizraženija funkcija upozoriti na fatalne posljedice korištenja droga (*Naranča, Party u tunelu, Loš trip, Pečena beba*), u jednom slučaju alkohola (*Pijana cura*) te upuštanja u odnose sa strancima ili općenito (*Dečko nekrofil, Dobrodošla u svijet AIDS-a*). Predaje su oduvijek sadržavale postupke kojima se pojedinac može zaštititi ili izbjeći utjecaje natprirodnih sila, a ta se funkcija u suvremenim predajama odražava upućivanjem recipijenata da izbjegnu kršenje normi, ali i dovođenje u rizične situacije. Ovakvo se gledište suprotstavlja Rörichovoj tezi da je poruka predaje pesimistična te da u njoj pojedinac uvijek gubi u bitci s natprirodnim. (usp. Bošković-Stulli 1967: 170) Umjesto informiranja o konkretnim postupcima, one ukazuju da je pridržavanje moralnih normi način da se izbjegne fatalni događaj, što je najčešće bolest ili smrt kako nam pokazuju sižeji iz građe koji tematiziraju seksualnost. Predaje time ispunjavaju funkciju prijenosa društvenih normi jer distanca postignuta pripisivanjem događaja prijatelju prijatelja, čestom ambivalentnošću u kazivanju te određenom fikcionalizacijom do koje dolazi kad se ideja ili iskustvo oblikuje u priču tj. tekst omogućuje progovaranje o zazornim temama. Kada govorimo o tabuima „prijetnju uspostavljenom poretku kontrolira neka teorija o popratnoj opasnosti.“ (Douglas 2004:10) Pri tome na razini diskursa o tabuima nije važna vjerojatnost ili realnost negativne posljedice kršenja tog tabu jer je „opasnost upotrijebljena samo kako bi poduprla pravilo dobrog ponašanja.“ (ibid.)

Osim kao perpetuiranje i potvrđivanje društvenih normi, sižeje u kojima se one krše mogu se shvatiti i na suprotan način. Komentirajući ranije verzije sižea u anglofonom literaturi poznatog pod naslovom *Surpriser surprised* u kojima je riječ o nevjenčanom paru uhvaćenom u neugodnoj situaciji na zabavi iznenađenja William Hugh Jansen (1973) iščitava „latentnu simpatiju prema onima koji su popustili pred iskušenjem predbračnog seksa“ (ibid.: 19). Ovakve oprečne poruke prenesene istim sižeom dokazuju da je intencija predaje odlika

pojednog kazivanja pri čemu kazivač ima slobodu interpretirati siže u skladu s vlastitim pobudama.

U okviru emocionalne motivacije funkcija je predaja socijalno povezivanje ljudi putem zajedničkog proživljavanja iste emocije (Sherif, Harvey, White, Hood, i Sherif 1961 prema Heath, Bell, Stendberg 2001: 1030) ili dijeljenja prezira prema kršenju društvenih normi (Haidt i Haidt 1999 prema ibid.) što je još jedan od načina na koji one pospješuju društvenu koheziju. Emocionalna obojenost česta je u kazivanju predaja, osobito kad se u njihovu istinitost vjeruje, a već je rečeno da emocije igraju odlučujuću ulogu u tome hoće li recipijent prenijeti određenu predaju dalje. Predaje nude mogućnost verbaliziranja strahova i progovaranja o društvenim tabuima. Time one mogu služiti kao način otpuštanja napetosti koju pojedinac i društvo osjećaju u vezi neke pojave ili promjene u društvenoj stvarnosti. Prema nekima njihovim prepričavanjem postiže se katarzički učinak. Tako se, na primjer, za predaju o ukradenome automobilu s tijelom preminule osobe navodi da se „njome kroz komično-burleskni zaplet čovjek oslobađa pritiska mučnoga i zastrašujućeg doživljava“ (Bošković-Stulli 1983: 282), dok Brunvand (2001) i Hiiemae (2004: 66) smatraju da predaje ne izazivaju oslobađajući učinak.

Stubbersfield, Tehrani, Flynn (2017) smatraju da to što se češće prenose sižeji koji izazivaju veće gađenje govori protiv teze o zabavljačkoj funkciji predaja. Činjenica da predaje govore o strašnim i nepoželjnim događajima često na šokantan i gadljiv način ne znači da ta kazivanja nisu izvedena s namjerom da se zabavi. Na uzorku građe koju nam pruža provedeno istraživanje možemo zamijetiti da su suvremene predaje često lišene bilo kakve implicitne moralne poruke, već se pričaju isključivo zbog učinka komičnosti, začudnosti, šoka ili gađenja koji izazivaju. „[O]ne, prema Bausingeru, u isti mah i straše i stvaraju zadovoljstvo svojom bezmjernošću, svojom nečuvenošću i mahnitošću.“ (Bošković-Stulli 1983: 282) “Predaje mogu služiti i kao jednostavan užitak u trncima od straha.” (Dégh, Vázsonyi 1976: 114) Također, one su odraz ljudske fascinacije zazornim i strahom te zabavljaju upravo time što plaše kako to čine, na primjer, filmovi strave i užasa. U vezi s pobudom ljudi da nalaze zadovoljstvo u strašnim pričama Bausinger navodi Goetheov citat: „Dobri ljudi žele biti prestrašeni kako bi potom mogli osjetiti koliko je divno i pohvalno disati slobodno.“ (prema Bausinger 1987: 24) U određenim sižejima u kojima eskalira gadljivost elemenata te nevjerovatnost spleta događaja u predaji u prvome planu nije izazivanje straha, već šoka i efekta tragikomičnosti. Tako Bošković-Stulli u vezi s pričama o bizarnim doživljajima automobilista navodi da postoje „one sablasne i one burleskne“. (Bošković-Stulli 1983: 276) Takav su primjeri burlesknog, to jest bizarnog, sižea u prikupljenoj građi *Loš trip* i *Steva*

Veličanstveni. Dok prvi izaziva zgražanje bizarnom dosjetkom izvan granica pristojnosti, drugi se temelji na komično grotesknoj ideji da čovjek simulira da si je otrgnuo glavu, također sa željom da izazove šok.

Određenje funkcija predaje kakvo je izneseno objašnjava njene tematske preokupacije. Tematska određenja predaja u literaturi usko su vezana uz postojanje natprirodnih elemenata u njima. Kurt Ranke određuje predaje kao tekstove s numinoznim tj. natprirodnim sadržajem, a takvo je shvaćanje zastupao i Max Lüthi prema kojem su predaje “priče o kontaktu s natprirodnim silama, epizode koje predstavljaju prodor drugih sila u realnost.” (Čistov 1987: 235) Očito je da su pri takvome određivanju obojica imala u vidu samo demonološke predaje (Ranke ih naziva predajama u užem smislu) (usp. Bošković-Stulli 1967: 170) te da takvo tematsko određenje ne odgovara ni povijesnim ni etiološkim predajama iz tradicionalne klasifikacije, a još manje suvremenom repertoaru. Danas je uvriježeno mišljenje da predaje tematiziraju neobične i nesvakidašnje pojave kako natprirodnog karaktera, tako i one koje “mogu izvirati iz društvene realnosti i biti nadahnute osjećajem životnog nesklada”. (Bošković-Stulli 1967: 170) Događaji koje one opisuju često su mogući, ali malo vjerojatni jer sadržavaju bizarne slučajnosti. Općenito, svim je tematskim preokupacijama predaja zajedničko to da su vezane uz zazorne sfere života, neželjene situacije kojih se ljudi pribojavaju i tabue. Tak, na primjer, predaje o viđenjima preminulih osoba možemo povezati sa strahom od konačnosti smrti, dok predaja *Ukradena baka*, iako su njena tumačenja brojna, prema nekima progovara (i) o odbojnosti prema mrtvom tijelu. Carl Lindahl kao dva najčešća pitanja koja postavljaju suvremene predaje navodi “Možemo li vjerovati tehnologiji?” i “Što se događa ako prekršimo seksualne tabue ili tabue vezane uz rodne uloge?” (Lindahl 1996: 70) pri čemu je zanimljivo da kao primjer tematiziranja tehnologije Lindahl (ibid.) navodi zapis s kraja 19. stoljeća. Okupiranost tehnologijom zasigurno je obilježje suvremenog doba, ali nam ovo tumačenje razotkriva univerzalnost te teme. Dakle, element tematiziranja tehnologije s jedne je strane odraz trenutnih preokupacija društva, a s druge oduvijek prisutna tema. Preokupacija navedenim temama potvrđuje se i zapisima prikupljenima za ovaj rad. Dvije su najzastupljenije teme u provedenom istraživanju seksualnost te uzimanje narkotika što možemo objasniti dobi sudionika. Na internacionalnoj razini uz promet, zločine, seks te strašne priče, životinje su jedna od najprominentnijih tema suvremenih predaja (usp. Brunvand 2001: 58), iako je u građi prisutna samo jedna takva predaja. Ta se tema javlja u predaji o zmiji u kojoj je ljubav nekih ljudi prema egzotičnim kućnim ljubimcima omogućila aktualiziranje mitske i religijske simbolike zmije kao simbola zla i opasnosti. Siže Lutrija

primjer je sižea često zabilježenih u literaturi (usp. Brunvand 2001; Bausinger 1987: 29) o dobitku na lutriji za kojim slijedi tragična nesreća.

Jedan je od raširenih i dugo prisutnih sižea *Ukradena baka* (u anglofonoj literaturi poznata pod nazivom *Runaway grandmother*) o obitelji koja se nalazi na putovanju u inozemstvu kad baka ili punica premine te je, da bi izbjegli velike troškove, obitelj odluči ilegalno prevesti u vlastitom automobilu koji, nevjerojatnim spletom slučajnosti, biva ukraden na odmoru, a s njime i tijelo pokojnice. Bausinger vidi u toj priči „snagu i trajnost perspektive žanra: po sebi žalostan događaj dopijeva tu bez otpora, u kontekstu posve ljudskih mana, u svijetlo možda donekle sumorne komike“ (Bošković-Stulli 1983: 283). Naprotiv, Linda Dégh promatra tu priču kao autentičnu predaju, „sa skrivenim nadnaravnim značenjem, kojim se ističe nesvakidašnje, nepoznato iskustvo“ (ibid.). Predaja *Pečena beba* svojim je motivima bila pogodna za brojne analize koje polaze iz psihoanalitičkog pristupa u kojem se dovodi u vezu s arhetipom zle majke i s bajkom *Ivica i Marica* u kojoj vještica također pokušava pojesti djecu te polaze od simbolike pećnice kao simbola maternice. (ibid.: 51) Nadovezujući se na ideju da suvremene predaje tematiziraju promjene u životnom stilu, možemo zaključiti da predaja *Pečena beba* tematizira strah roditelja i društva u cjelini od ostavljanja djece na brigu osobama izvan obiteljskog kruga, to jest, povjeravanje osjetljivih sfera života neznancima, baš kao i predaje o kontaminaciji hrane.

5.1. Predaje o novim tehnologijama

Predaje izražavaju strah od društvenih promjena te se zato vrlo često bave novim tehnologijama koje tek postaju općeprihvaćenima i dostupnima širokom krugu ljudi.

Predaju *About the black spider* koja je zabilježena kraje 19. stoljeća Lindahl (ibid.) navodi kao primjer tradicionalne predaje koju tumači kroz odnos čovjeka prema novim tehnologijama. U predaji tiranin nalaže puku da mu sagradi dvorac na vrhu brda, no oni ne mogu dopremiti trupce jer im konji ne mogu vući težak teret uzbrdo. Tada se pojavljuje vrag koji im nudi da će umjesto njih izvršiti taj zadatak, dakako, uz određenu naknadu. U ovom sižeu ponuda vruga predstavlja tehnološko rješenje problema koje straši svojom jednostavnošću, a predaja propituje pod koju cijenu to rješenje dolazi. Ovaj nam primjer pokazuje kako su predaje oduvijek tematizirale tehnologiju jer svaki novitet isprva izaziva sumnjičavost. S jedne strane olakšava život, no s druge ih strane plaši kao nešto novo i dosad nepoznato ili potencijalno opasno po život. Preokupaciju tehnologijom Maja Bošković-Stulli primjećuje i u predaji o nestajućoj autostopistici te zaključuje da “svojim rekvizitarijem

proizlazi iz psihičke obuzetosti automobiliziranog građanina svime što se tiče vozila.” (Bošković-Stulli 1983) Prisutnost teme krađe organa na hrvatskom terenu pokazuje predaja *Kineski dućan* zapisana u građi za ovaj rad čiju široku rasprostranjenost i narativnu plodnost dokazuje i činjenica da mi je tijekom ovog istraživanja na relativno malom uzorku ispričana više od pet puta, nakon čega sam prestala bilježiti slične verzije. Dragana Antonijević (2007: 35) smatra predaje o krađi organa “uplašenim odjecima medicinskog progresa u transplantaciji ljudskih organa”, a direktnije ih se može povezati i s nelagodom društva u vezi s problemom “medicine izvan regulacije” (ibid.), aktualnim etičkim dilemama o dragovoljnoj prodaji organa zbog teškog financijskog stanja, nedoumicama obitelji preminulih čiji bi organi mogli biti donirani te, prije svega, frustracijom izazvanom osjećajem da je spasonosno presađivanje dostupnije bogatim osobama koje bi da spase život mogle pribjeći i ilegalnim te nemoralnim načinima kakvi su opisani u ovoj predaji. (usp. ibid.)

5.2. Predaje o seksualnosti

Predaje koje tematiziraju ljudsku seksualnost prikupljene u istraživanju najčešće su imaju upozoravalačku funkciju. Govore o sramotnim te ponekad kobnim posljedicama kršenja seksualnih tabua te, u većem broju primjera ugrađi, o (pre)slobodnom seksualnom ponašanju djevojaka. Primjeri u građi koji izravno tematiziraju seksualnost su: *Kako je Ricky Martin postao gay*, *Dečko nekrofil*, *Dobrodošla u svijet AIDS-a* i *Španjolske mušice*. “Predaje izražavaju prosuđivanje društva i, kao takve, odražavaju društvene promjene” (Henken 2002: 259) te su “promjene u ponašanju koje se kažnjava usko povezane s promjenama u moralu određene skupine” (ibid.) Takve se promjene u relativno kratkom periodu od četrdesetak godina mogu pratiti na primjeru predaje koja mi je ispričana pod naslovom *Kako je Ricky Martin postao gay*, a u anglofonoj literaturi javlja se pod nazivima *The (Nude) Surprise party*, *Lap dog*, *The Peanut Butter Surprise*. Predaja pripada širem skupu sižea koje se na engleskom naziva *Surpriser Surprised*. Verzije prikupljene na području SAD-a 1950-ih i 1960-ih govore o djevojci koja se sprema spavati sa zaručnikom, no nađe se gola pred svojom obitelji i prijateljima koji su joj htjeli prirediti zabavu iznenađenja (usp. Henken 2002: 261). U verzijama iz 1980-ih radi se o studentici i njenome dečku (a ne zaručniku) (ibid.), no od onda se siže znatno promijenio zato što u ovom obliku ne bi mogao izazvati željeni učinak jer je “do sredine 1990-ih, iako nije nužno bio odobran, predbračni seks postao svakidašnja pojava koja ne izaziva osobit šok” (ibid.; usp. Whatley i Henken 2000: 174) te je nastala

verzija predaje kakva je zapisana i u priloženoj građi. Istu pojavu možemo primijetiti i uspoređivanjem predaje *Pečena beba* s verzijom koju je zapisala Maja Bošković-Stulli u Zagrebu pedesetih godina: „pričalo se o jednome poznatom beogradskom umjetniku, koji je i danas živ, da je njegova kućna pomoćnica, dok je bila sama u stanu, kupala njegovo dijete i stavila ga zajedno s kadicom na plin, da zagrije vodu, a zatim, otvorivši vrata stana svome udvaraču, pustila je da se vrata zalupe i da se dijete smrtno sprži. Otac je poslije u očaju i bijesu ubio iz revolvera i kućnu pomoćnicu i njezina udvarača i svoju ženu i samoga sebe“ (Bošković-Stulli 1983; 283). Zanimljivo je primijetiti kako se promijenio uzrok dadiljine greške. U starijoj verziji dadilji pažnju odvuče ljubavnik, a u novijoj konzumira drogu pri čemu se može primijetiti kako se s vremenom promijenilo koje je društveno neprihvatljivo ponašanje najviše u fokusu zanimanja. U brojnim se verzijama predaje o ženi i psu navodi i kako je dotična žena pruružna ili prezaposlena da nađe partnera. (usp. Henken 2002: 261) Iz tog podatka, kao i činjenice da je ova predaja iznimno plodna unatoč rijetkoj pojavi zoofilije te nepostojanju nikakvog aktualnog događaja koji bi potaknuo ljude na komentiranje te pojave, kao i prepoznavanja slojevitosti motiva u žanru predaje, proizlazi interpretacija prema kojoj funkcija ove predaje nije samo osuđivanje kršenja tabua zoofilije, već je *prijestup* i u “ženinom ostvarenju seksualnog zadovoljstva bez pomoći muškarca”. (Heneken 2002: 61) Njome se izražava osuđujući stav prema seksualnosti emancipiranih žena, kako tumače Whatley i Henken (usp. *ibid.*) te David Mikkelson^[1], no u verziji prisutnoj u građi radi se o mladoj djevojci pa spomenuta dimenzija izostaje, a predaja se odnosi na žensku seksualnost općenito jer nisu zabilježene verzije s muškim protagonistom, no postoje i verzije koje se fokusiraju na druge elemente pa tako Jansen (1973: 22) navodi primjere usredotočene na sraz mladih i starih koji se očituje u neodgovornom ponašanju mladih dadilja.

Druga predaja koja tematizira seksualnost nazvana je *Dečko nekrofil* i zapisana u četiri verzije triju kazivača od kojih je jedna ispričala dvije varijante koje je čula iz dva izvora. Na ovom se primjeru razotkriva intencija predaja koje tematiziraju seksualnost da reguliraju seksualnost u skladu s društvenim normama, to jest, ukažu na ponašanje koje društvo smatra neprihvatljivim. Sve se tri verzije sastoje od dva događaja: avanture s neznancem, smještene na popularna odredišta maturalnih putovanja (Španjolska, Češka) te posjeta liječniku koji joj razotkriva da je njena avantura nosi zdravstvene posljedice te stravične implikacije. U verzijama kazivačice Ive Crvelin djevojka ulazi u vezu te (prvi put) spava s mladićem te je zbog toga zaražena spolnom bolešću. U verziji Lucije Pleše djevojka odbije poziv, kako se kasnije saznaje, nekrofila do odu kod njega kući te tako izbjegne smrt (“I na kraju je ta osoba, taj lik, ubio žene okolo.”), a u verziji Vedrana Husremovića djevojka odlazi u stan, no odbija

sam seksualni čin (“baruckali su se, ali ona kao nije htjela ić ful i ode doma”) te time izbjegne sudbinu prijašnjih žrtava koje je mladić ubio te konzumirao njihovo meso. Posljednja verzija čak i ističe da je mladić vreba strankinje u noćnom provodu. Dok je u verzijama prve kazivačice bolest ozbiljnija, u druge dvije samo ukazuje na veće zlo koje su izbjegle.

Sličnu pouku nosi i siže *Dobrodošla u svijet AIDS-a*. U anglofonij je literaturi poznat pod nazivima *Welcome to the wonderful world of AIDS* te pod Brunvandovim nazivima *AIDS Mary*, odnosno *AIDS Harry*, ovisno o spolu osobe koja širi bolest jer postoje i verzije u kojima žena širi bolest, kao i one u kojima su oba aktera muškarci. Prema Brunvandu, verzije u kojima muškarac zarazi ženu postale su brojnije od devedesetih godina (Brunvand 2001: 45), dok je dotada prevladavala verzija s obrnutim ulogama. Kao što je slučaj i kod prethodne, najčešće je naglašena upozoravalačka funkcija ove predaje. Kao takve, predaje sa seksualnom tematikom vrše informativnu funkciju jer učinkovito i efektno oprimjeruju i upozoravaju na opasnosti neodgovornog seksualnog ponašanja. Osim toga, mogu se smatrati i “utjelovljenjem konzervativnih stavova prema seksu, osobito promiskuitetnom i više od svega homoseksualnom”. (Bennett 2005: 121) Bolest predstavlja *kaznu* za seks s neznancem (usp. Henken 2002: 261), što razotkriva tendenciju takvih predaja da normiraju seksualnost, to jest osudi (pre)slobodno ponašanje. Takvo je tumačenje osobito primjenjivo na predaju o AIDS-u jer ima uporište u tradicionalnoj ideji o bolesti, točnije, kugi kao kazni za nemoral koju spominje, primjerice, Boccaccio u predgovoru *Dekameronu* (usp. Bennett 2005: 121) te tradicionalnoj predodžbi o propadanju tijela kao posljedici moralnog propadanja. (usp. *ibid.*) Bennett zastupa drugačije stajalište te smatra da su predaje o AIDS-u tekstovi o bolesti kao socijalnom fenomenu (*ibid.*) povezujući nastanak i varijacije te teme s javnim diskurzima o AIDS-u. Intenciju verzije predaje zapisane u građi razotkriva uvod u događaj predaje koji ističe da se radi o djevojci koja je došla u na studij u grad i počela otkrivati “noćni život Zagreba”. Iz toga je jasno da sama bolest nije tema predaje, već simbolizira kaznu na isti način kao i manje opasne bolesti iz sižea *Dečko nekrofil*, a njezina je intencija upozoriti na grad kao opasnu sredinu, osobito za mlade djevojke. Seksualnost je jedna od prominentnih tema suvremenih predaja. Dok se u tradicionalnim predajama o tim temama progovaralo posredno često kroz natprirodne pojave i bića, u suvremenima se one tematiziraju eksplicitno, no seksualnost i ljubavni osjećaji javljaju se i u podtekstu predaja koje ne govore o toj temi izravno pa tako za siže *Fotografija djevojčice* kazivač upućuje na takvo tumačenje komentarem da je dječak “baš počeo otkrivati cure” i “čim ju je vidio na slici, zaljubio se, kako to već bude, kad si u pubertetu zaljubiš se u prvu zgodnu curu koju vidiš.”

5.3. Predaje o kontaminaciji hrane

Mnogi su istraživači zamijetili brojnost suvremenih predaja vezanih uz hranu te Jan H. Brunvand navodi kontaminaciju hrane kao jednu od stalnih tema suvremenih predaja. (usp. Brunvand 2001:90) Primjeri su predaja s tom temom u prikupljenoj građi *Meksički fast food*, *Pizza iz Baschiere* i *Ljudožderski restoran*. Predaje s temom hrane izazivaju snažne emocionalne reakcije u recipijentata. Sve navedene predaje opisuju neki oblik zagađenja hrane koje izaziva snažno gađenje. U nekim predajama konzumiranje te hrane dovodi do ozbiljnih posljedica po zdravlje, kao što je to u *Meksičkom fast foodu*, dok u drugima fizička reakcija izostaje ili je, kao u *Pizzi iz Baschiere*, samo povod za otkrivanje zagađenosti hrane te je posljedica događaja predaje sama spoznaja da je konzumirano nešto odbojno. Brunvand u istu skupinu ubraja i predaje koje tematiziraju kontaminaciju drugih proizvoda te smatra da one izražavaju nepovjerenje u velike korporacije, zabrinutost oko higijenskih uvjeta ili grižnju savjesti zbog korištenja gotove hrane umjesto pripreme vlastitih namirnica. (usp. ibid.) Prvo je objašnjenje primjenjivo na predaje koje se vežu uz točno određene lance restorana, dok se druga dva objašnjenja mogu povezati s nelagodom u vezi promjene koja se dogodila u modernom društvu. Dok su ranije ljudi većinom sami pripremali hranu te je nabavljali iz bliskih i poznatih izvora, u današnjem društvu hrana nam često dolazi iz dalekih i nepoznatih izvora. Predaje s tom temom odražavaju strah od činjenice da je fundamentalni dio života, kao što je prehrana, u rukama niza potpunih neznanaca. “Predaje iz 19. stoljeća (ili ranije) smatrale su sumnjivom svu hranu pripremljenu izvan doma ili kuhinje te onu koju nije pripremio obiteljski kuhar, član obitelji ili drugi član zajednice. Zato su se gostionice i pekare držale za mjesta gdje je hrana kontaminirana dodavanjem mesa mačaka i pasa” (Kovačević 2012: 405) Kao i u vezi s drugim temama, predaje o hrani mijenjaju se kroz vrijeme zajedno s društvenim koncepcijama. Prema Kovačevićevoj interpretaciji (usp. ibid.), prehrambene radnje lokalnog stanovništva iz kategorije *Drugog* prešle su u kategoriju *Mi*, dok se danas u kategoriji *Drugog* nalaze krupni lanci restorana brze prehrane te radnje osoba druge etničke pripadnosti te zato predaje o hrani poprimaju ksenofobnu poruku. Valja napomenuti da, za razliku od predaje *Ljudožderski restoran* koja tematizira najveći tabu vezan uz konzumaciju hrane, predaja *Meksički restoran* samo prividno ima ksenofobne konotacije. Ova je internacionalna predaja nepotpuno prilagođena hrvatskim prilikama gdje ne postoji meksička manjina pa se ovakve konotacije ne ostvaruju, dok bi se u drugim okolnostima ostvarivale, već predaja prenosi strah od loših higijenskih uvjeta u restoranima brze prehrane.

Analizirajući tabue i vezi hrane i koncept onečišćenosti u različitim kulturama Mary Douglas dolazi do zaključka da je „prljavština nusproizvod sustavnog uređivanja i klasifikacije stvari, ako uređivanje shvatimo kao odbacivanje neodgovarajućih elemenata. (...) Ukratko, naš odnos prema prljavom je reakcija koja osuđuje bilo koju stvar ili ideju koja bi mogla narušiti ili pobrkati dragocjeni nam red.“ (Douglas 2004: 63) U skladu s tim, možemo promatrati sižeje o kontaminaciji hrane kao kršenje opreke *blisko – strano* jer se osjetljiva sfera prehrane izmješta u nepoznat prostor te predaje u ruke nepoznatih ljudi.

U verziji predaje *Pizza iz Baschiere* kakva je prisutna u građi, poruka je drugačija. Postoje varijante u kojima čin zaposlenika *pizzerije* nije ničim izazvan, no verzija zapisana u građi mijenja pouku predaje time što naglašava nepristojno ponašanje gošće: „Žena je došla pred kraj radnog vremena kad se već valjda kuhinja zatvorila i ona je inzistirala da oni njoj ispeku pizzu, iako su joj oni rekli da više ne peku. Ona je bila jako bezobrazna i inzistirala da ona hoće tu pizzu.“ Dakle, u ovoj verziji gošća nije slučajna žrtva, već je događaj predaje kazna za nepristojnost te su ovakve predaje o *osvetama* zaposlenika nepristojnim gostima vrlo česte što možemo zaključiti na temelju zastupljenosti u *Encyclopaedia of urban legends*. (Brunvand: 2001)

5.4. Priče iz gradskog života

Zapisi iz skupine *Priče iz gradskog života* u doslovnom su smislu riječi urbane jer su smještene na javne gradske prostore, kao što su trgovački centri, vozila javnog prijevoza itd. koji predstavljaju dio svakodnevice gradskog čovjeka u čemu upravo i leži njihova privlačnost. U njima se najčešće opisuje anegdota iz perspektive slučajnog prolaznika. Čak i kad se radi o međunarodno poznatim sižeima, oni su obavezno lokalizirani u grad u kojem se prenose te je njihova uloga povezana s konceptualizacijom *urbane legende* kao označitelja identiteta, to jest, pripadnosti određenoj sredini sudjelovanjem u njezinom usmenom folkloru. Na tu funkciju upućuje i komentar o objavljivanju sižea *Ukradena baka* u *Vjesniku*: „(...) tvrdnje njihova članka, kako kažu nisu bile senzacionalne i bile su ograničene na to *priča kola gradom, prikazujući atmosferu grada u privatnim razgovorima njegovih građana*.“ (Bošković-Stulli 1983: 284) Draga Ungaro, autorica serije reportaža *Oriđinali, čudaci, veseljaci* koja je izlazila u *Vjesniku* 1972. godine objašnjava motivaciju za prenošenje priča o takvim ličnostima uokvirenim komentarom koji je prenijela Maja Bošković-Stulli: “Grad čine gradom svi njegovi građani, ali neprispodobljivu atmosferu, kolorit i pečat daju mu samo

popularni pojedinci.” (prema Bošković-Stulli 1983: 291) Njima se katkad pripisuju siže i prisutni duže vrijeme i na širem području kao narodne pripovijetke ili vicevi.

Pričanja o zagrebačkim tunelima u ovim zapisima imaju tipičnu formu upozoravalačke predaje te govore o djevojci koja se pod utjecajem droge izgubila u spletu tunela, no na određeni način čuvaju sjećanje na kulturni *Under City Rave party* iz 1993. godine koji je odigrao značajnu ulogu u kulturnom životu Zagreba i Hrvatske. Takvim se sižejima stvara neslužbena povijest grada te se one, čak i kad su potpuno neistinite kao što je slučaj s predajom o skulpturi *Malog dječaka*, diskurzivno upisuju u gradski prostor te utječu na njegovo koncipiranje. Također, kazivanjem takvih predaja kazivač legitimizira svoj identitet pripadnika određenoj sredini.

6. Stilski aspekti i konstitutivni elementi suvremenih predaja

6.1. Stilski aspekti suvremenih predaja

O pitanju stila žanra predaje postoje brojna suprotstavljena mišljenja. Dok "L. Schmidt drži da predaje uopće ne poznaju radost pripovijedanja (...) te da tu nema smisla »pitati o pripovjednoj formi i stilu vrste, (...) V. Ja. Propp drži da narodne predaje, kao i sve folklorne vrste, budući da su umjetnost riječi, treba da se istražuju prema osobinama svoje poetike." (Bošković-Stulli 1975: 125). K. V. Čistov smatra da se predaja kao žanr ne može definirati na osnovi čisto formalnih osobina, već da ostvaraje istog žanra povezuju isti sistemi kolektivnih predodžbi (usp. Čistov 1987: 235) te da predaja pripada žanrovima koje ne odlikuje tipična struktura ili karakteristični strukturni tipovi (usp. ibid.) (kakve je, na primjer, V. Ja. Propp ustvrdio za bajku). Kao stilski obilježja predaje ističe relativno slabu razrađenost stilskih sredstava, neizdvojenost iz struje govora formulaičnim počecima i završecima, kao i to da se ne kazuju bez povoda, to jest, izvan konteksta razgovora te navodi da te osobine uvjetuju karakterističnu nestabilnost morfoloških struktura. (usp. ibid.) Dakle, Čistov estetsku funkciju u predaji smatra sekundarnom, no ne odriče im upotrebu stilskih postupaka. (usp. ibid.) O pitanju stila Maja Bošković-Stulli oslanjajući se na radove Maxa Lüthija, navodi da se predaje "mogu kazivati kao sastavni dio govorne riječi (...), no te iste predaje nisu bez stila i oblika, pa čak i njihova kratkoća, fragmentarnost, sklonost prema neobičnome, emotivni rastrzani ton, nedostatak poante i nedovršenost nisu znak nepostojanja stila, nego je upravo to stil adekvatan sadržajima i raspoloženjima iz kojih one izraščuju." (ibid.: 125) Sva su navedena obilježja prisutna i u prikupljenoj građi, a moguće stilске karakteristike žanra u njegovim suvremenim realizacijama detaljnije će se analizirati na primjeru zapisa jednog vješitijeg kazivača:

A jesam ti pričao onu o onom frajeru i ženski u kineskom dućanu? Uglavnom, bilo je to u Dubravi, lik i treba išli su kao šopingirat, sim-tam, i sad liku je već bilo dosta, žena šopingira već pol dana. I, naravno, žena hoće još kineski pogledat i onda on njoj: "Ajde, ajde, pogledaj ti slobodno kineski, ja ću, ono, ostat ispred, ne." I sad on čeka nju jedno 15 – 20 minuta, ovo-ono, nje nema, vrati se u dućan i nemre on nju nać. Nije to centar, neg je kineski dućan, nemre on nju nać. Provjeri sve, garderobu, sim-tam, nje nema. Želi neš reć ovom koji drži dućan, a ovaj kao: "Ne, koja žena?", pravi se lud, ovo-ono. Mislim, kaj možeš? Kaj ćeš? Već je čudno. Frajer te uvjerava da nikad nije ni ušla il šta već. I frajer je bio bivši specijalac, ne.

I on je zvao Lučko, ATJ¹⁵ Lučko i došli njegovi kolege i to i rastavili cijeli dućan i kad su skidali pod s pajsrom našli su ženu od tog lika, obrijanu, skroz ono, ćelavu, uspavanu i markerom su joj onak bili označeni dijelovi tijela, ono, bubreg, jetra i to. Katastrofa.

Predaje karakterizira neizdvojenost iz struje govora te je zato ponekad određivanje početka predaje stvar odluke zapisivača te tako u ovom slučaju prvu i zadnju rečenice možemo, a i ne moramo smatrati dijelom teksta jer nas prva obavještava da iza nje slijedi priča, a zadnju možemo smatrati i komentatom, iako treba uzeti u obzir da postoje i suvremene predaje koje završavaju dramatičnom rečenicom koja poantiranjem jasno određuje kraj kazivanja. Još je jedan karakterističan primjer završetka predaje onaj koji se javlja na kraju kazivanja *Dečko nekrofil* Lucije Pleše. Kazivanje završava rečenicom: “I to je ostalo na njemu i on je to prenio toj ženi, tak da...” U razgovornom jeziku sintagma *tak(o) da* najavljuje određeni zaključak. U ovom slučaju kazivanje se u tom trenutku prekida što implicira da bi se iz priče nešto trebalo zaključiti, no kazivačica ne navodi što. Time se recipijentu otvara mogućnost izvođenja vlastitog zaključka. Spomenuta se dramatičnost u predaji *Majka spašava dijete* postiže naglim okončanjem kazivanja u trenutku u kojem postaje jasno da se radi o natprirodnoj pojavi pri čemu se taj efekt postiže upravo izostankom ikakvog raspleta ili komentara.

U uvodnoj rečenici kazivač govori da će ispričati “*onu o frajeru i ženski u kineskom dućanu*”. Kao redovito eliptirani dio sintagme možemo pretpostaviti riječ *priča*, a javlja se i u obliku *ono kad* u kojem se ne pretpostavlja nikakav eliptirani dio te jedan ili drugi dio sintagme može izostati. Navedena sintagma *ono kad* dijelom je internetskog žargona ili žargona mladih, a veoma je česta i u suvremenim predajama što dokazuju i brojne potvrde u zapisima za ovaj rad, na primjer, “*ono s Ricky Martinom*“, “*ono kad je*“, “*kad je žena bila slijepa pa je imala psa*”. Zadnji nam primjer potvrđuje da se radi o uvriježenoj sintagmi koja ne izriče doslovno, vremensko značenje svoje sastavnice. U ovom se zapisu nekoliko puta upotrebljavaju izrazi *sim-tam* i *ovo-ono*, čijom funkcijom možemo smatrati dinamiziranje iskaza te ih time svrstati u stilske elemente. Kao još jedan stilski element javljaju se retorička pitanja, kojima je funkcija, kao većini drugih stilskih postupaka u predajama, gradnja dramske napetosti u iskazu. Ovdje se javljaju dva pitanja zaredom: “*Mislim, kaj možeš? Kaj ćeš?*” u kojima se dramatičnost dodatno pojačava direktnim obraćanjem slušatelju te ga izravno upućuje da se zamisli u danoj situaciji i zapita što bi on učinio na mjestu osobe iz predaje pa

¹⁵ Antiteroristička jedinica *Lučko*

tako kazivač i u sljedećoj rečenici nastavlja upotrebljavati drugo lice: “Frajer te uvjerava da nikad nije ni ušla il šta već.”

Na primjerima iz građe zamijećen je i stilski postupak ponavljanja kojim se iskaz dinamizira upravo u svrhu izgradnje napetosti te se njime postiže izvjesna gradacija. U ovom je kazivanju primjer: “*nje nema*, vrati se u dućan i *nemre on nju nać*. Nije to centar, neg je kineski dućan, *nemre on nju nać*. Provjeri sve, garderobu, sim-tam, *nje nema*.” ili u drugoj izvedbi istog sižea: “sad *nje nema* i *nema* je dugo i već pol sata je *nema*” i “Prepričavali su da ti doslovno dođeš tam i da ti vidiš *oči*, di god pogledaš da vidiš *oči*. I da to nisu neke obične *oči*, nego neke zelene.” Posljednja rečenica posebno jasno ilustrira upotrebu gradacije jer se time što su oči zelene boje implicira natprirodnost pojave. Takvu je važnu informaciju logično navesti pri prvom spominjanju, ali iz stilskih razloga ona se navodi kao kulminacija treći put kada se spomenu oči. I u ovom primjeru možemo zamijetiti obraćanje u drugom licu kojim se postiže da se slušatelj snažnije uživi u situaciju iz predaje.

U zapisima je primijećena i izrazito česta upotreba etičkog dativa: “Mi smo *ti* kao prizivale duhove”, “kak je krenuo to *ti* ga je povuklo”, “A on *ti* je spavo s njom u krevetu jer oni *ti* se jako vole. I on *ti* se svaku večer lego kraj nje po dužini, znaš.” Etički dativ može se smatrati individualnim, dijalektalnim ili obilježjem razgovornog stila, no njegova veoma česta pojavnost u građi upućuje na to da se radi o stilskom obilježju kojemu je, kao i prethodno navedenima, cilj emocionalno angažirati recipijenta. Predaje često koriste i stilski postupak ironije koji može odražavati stav kazivača prema istinitosti, ali i anticipirati obrat u radnji kao što je slučaj u predaji *Zmija* s komentarom “Oni *ti* se kao jako vole” koji se odnosi na vlasnikovo tumačenje zmijinog ponašanja.

Dio predaja završava nedorečeno, a Lüthi njihovu nedovršenost smatra direktnim izrazom nedorečenosti kontakta čovjeka s natprirodnim silama, dok Čistov odbacuje takvo shvaćanje smatrajući ga preuskim da bi obuhvatilo sve predaje. (usp. Čistov 1987: 236) Na temelju priložene građe možemo se prikloniti Čistovljevu shvaćanju jer, dok dio predaja doista završava nedorečeno (“I zato što... nekrofilija i sve to slično, to je ostalo na njemu i on je to prenio toj ženi, tak da...”), mnoge od njih završavaju dramatično, radnje se prekida na vrhuncu koji je po Barnesu trenutak razotkrivanja prave radnje (Barnes 1996: 5) (“uđe u garderobu i u garderobi je ona obrijane glave, zavezana”, “ušo je dolje i našo svoju ženu, obrijane glave, nadrogiranu i zavezanu, spremnu za trgovinu ljudi”). Osim toga, dio realizacija predaja završava efektnim poantiranjem s namjerom izazivanja ponekad straha, a ponekad smijeha te je u tim slučajevima neupitno kada kazivanje završava.

Sirovátka “konstatira tri osnovne tendencije u morfologiji narodnih predaja: heterogenost njihovih oblika; sklonost prema jednočlanosti, promjenjivost i nepostojanost sadržaja (slobodno dodavanje ili izostavljanje epizoda, povezivanje s drugim motivima, nedostatak poante i otvorenost daljnjem raspredanju priče itd.” (Bošković-Stulli 1967: 171) Treća tendencija ili Čistovljevimi riječima “nepostojanost morfološke strukture” (Čistov 1987: 235) daje kazivaču slobodu u oblikovanju izraza, a njihova neizdvojenost iz struje govora omogućuje recipijentima da oblikuju kazivanje direktnim uključivanjem ili usmjeravanjem putem svojih reakcija. “Predaje se najčešće javljaju u razgovoru, pri čemu recipijenti sudjeluju u oblikovanju kazivanja.” (Dégh, Vázsonyi 1976: 108) Sam kazivač prekida tijekom radnje kako bi komentirao zbivanja te time izrečene primjedbe postaju dijelom teksta predaje, a njegovi komentari mogu biti i odgovori na verbalne i neverbalne reakcije publike. Također, nije rijetkost da se recipijenti uključuju u kazivanje. Primjer prekidanja tuđeg kazivanja i nadovezivanja na njega možemo vidjeti u zapisu predaje *Loš trip* što također pokazuje određene karakteristike žanra jer, na primjer, bajku ili vic zasigurno nije poželjno prekidati. Pri kazivanju predaja recipijenti se osjećaju slobodnima komentirati, nadopunjavati kazivanje i nadovezivati se na njega. To je moguće zbog nefiksiranosti oblika i neizdvojenosti iz struje govora, ali govori i o većoj emocionalnoj angažiranosti publike. Dégh i Vázsonyi smatraju da je “u činu stvaranja predaje suradnja kazivača i publike bliskija nego u drugim proznim žanrovima” te da je jedno je od inherentnih obilježja predaje “blisko sudjelovanje i uključenost recipijenata”. (Dégh, Vázsonyi 1976: 101) Dakle, recipijenti svojim reakcijama utječu na samo kazivanje, a osobito na kazivačevo izražavanje stava o istinitosti kazivanja. “Komentari recipijenata na kazivača utječu, potiču ga, ohrabruju ili, suprotno, obeshrabruju, zastrašuju, pobijaju i izazivaju na raspravu.” (Dégh, Vázsonyi 1976: 108)

Već se letimičnim pregledom građe mogu zamijetiti dva tipa realizacija određenog sižea prema stilskim obilježjima, upotrebi formula vjerodostojnosti i općenito načinu pripovijedanja i formuliranja određenog sižea u kazivanje. To su kazivanja u kojima kazivač vjeruje u istinitost onoga o čemu kazuje i ona u kojima kazivaču nije cilj uvjeriti u istinitost. Gillian Bennett (1996) analizirala je kako stav govornika prema istinitosti kazivanja utječe na oblikovanje teksta. To je učinila uspoređujući dva kazivanja, jedno za koje joj je kazivačica sama potvrdila da ga smatra izvještajem o istinitom događaju te drugo koje je govornik smatrao izmišljenom pričom. Analizom stila dvaju kazivanja izdvojila je sljedeće karakteristike predaja koje kazivač u trenutku kazivanja smatra istinom: “(1) izravna tvrdnja da je priča istinita; (2) preciznost u vezi s osobama, vremenom i mjestom događaja; (3) potpuno ili gotovo potpuno cjelovito izlaganje i druge odlike personaliziranog načina

izlaganja; (4) tipično “labovijanska” narativna struktura¹⁶ s (5) naglaskom na orijentacijske informacije, što čini (6) razvoj radnje skokovitim jer se radnja zaustavlja opisima, vrednovanjima i elaboracijama, da bi zatim ubrzano prešla na drugi stadij; (7) usmeno paragrafiranje; (8) generalna promišljenost izlaganja s brigom [hoće li uvjeriti u istinitost]; (9) odavanje dojma uvjerenosti i performativne energije.” (Bennett 1996: 28 – 29) Suprotno tome, zapisi predaja u čiju istinitost kazivači nisu vjerovali, već su ih pričali “zbog priče same” odlikuju se sljedećim karakteristikama: (1) formulaični počeci koji uključuju izraz “ono o...” ili druge postupke tipične za viceve, anegdote i tračeve; (2) upućivanje na izvor priče ili druge karakteristike načina izlaganja koje ukazuju na upućenost; (3) neodređenost u vezi s osobama, vremenom i mjestom događaja; (4) distancirana izvođačka strategija; (5) bezvremenski prezent (6) “ne-labovijanska” struktura koja (...) se usredotočuje na događaj zapleta te završava kratkim raspletom sličnim poanti. (ibid.)

U građi prikupljenoj za ovaj rad rijetki su slučajevi u kojima sa sigurnošću možemo ustvrditi da kazivači u potpunosti vjeruju u istinitost, već je odnos prema istinitosti češće ambivalentan. Eksplicitne izjave o istinitosti kakve spominje Bennett u prvoj točki rijetke su u danj građi te se češće potvrđuje samo dio sižea. Ipak, vidljive su razlike u kazivanjima za koja možemo pretpostaviti da kazivači smatraju istinitima i ona u kojima to nije slučaj i ta dva tipa kazivanja nekim svojim karakteristikama korespondiraju sa zaključcima iz rada Gillian Bennett. U prvom tipu kazivanja u čiju se istinitost vjeruje, osobito se primjećuju odlike iz druge i pete točke, to jest, preciznosti u vezi s osobama, vremenom i mjestom događaja te naglasak na orijentacijske informacije, odnosno obilna upotreba svih vrsta formula vjerodostojnosti. U tim se kazivanjima kazivači trude sa što više detalja opisati određeni događaj za koji su čuli. Kako navodi i Bennett, u ovome su tipu kazivanja česti prekidi kako bi se komentirala radnja, pojasnili događaji i iznio vlastiti stav što “nema negativan učinak na uspješnost pripovijedanja, već, suprotno, služi da se održi napetost” (Bennett 1996: 29), ali je i znak veće emocionalne angažiranosti kazivača koja je u takvim kazivanjima vidljiva iz verbalnih i neverbalnih elemenata kako u želji da uvjeri, tako i u reakciji na nesretne, strašne ili gadjive događaje iz predaje. U kazivanjima u kojima se otvoreno izražava skepsa prema istinitosti puno se rjeđe koriste formule vjerodostojnosti. Navodi se samo mjesto događaja, a često i ono nije definirano. Vremenske odrednice izostaju, a osobe se spominju samo kao “jedan čovjek” ili “jedna žena”. U takvim je kazivanjima ton puno manje emocionalno obilježen. Već su spomenuti tipični počeci “ono” i “ono kad” koji upućuju na stav govornika

¹⁶ Labovijanska struktura pripovijednog teksta sastoji se od sljedećih dijelova: sažetak, orijentacija, kompliciranje, ocjenjivanje, rezultat ili rasplet, koda (usp. Labov 1984: 53)

da prepričava priču koju je čuo, a ne događaj koji se sigurno dogodio, dok se u toj funkciji na početku prvog tipa kazivanja u čiju se istinitost vjeruje često upotrebljava glagol *biti*, na primjer: “To je mojoj frendici bilo” i “Bilo je to par kuća od mene.” Valja napomenuti da se isti siže može pojaviti u oba tipa kazivanja. Po tome kriteriju možemo usporediti dva kazivanja istog sižea o kineskom dućanu kazivačice Ivane Pedljo i kazivača Emila Purgara. Ona spominje samo mjesto događaja te ne navodi nikakve podatke o osobama (“tip je dofurao ženu”), a kazivanje završava kulminacijom događaja. Za razliku od toga, u kazivanju Emila Purgara koji navodi mjesto, okolnosti događaja i zanimanje muškarca kazivanje završava njegovim komentarem događaja (“Katastrofa.”) te koristi stilska sredstva kao što su obraćanje u drugom licu i retorička pitanja koja potiču recipijenta na emocionalni angažman. Ova dva tipa kazivanja predstavljaju ideal-tipove te se većina sižea nalazi negdje između kao i sam kazivačev odnos prema istinitosti.

Valja napomenuti i da na stil određene realizacije predaje utječe i njezin oblik. Klasifikaciju oblika uveo je Carl Wilhelm Von Sidow te se prema toj podjeli predaja može ostvariti kao „kratko priopćenje (ili kronikat), zapravo informacija u sklopu govorne riječi, kao memorat, tj. pričanje o događaju po vlastitome sjećanju; i kao fabulat, tradicijom prenošena priča o kakvom događaju.“ (Bošković-Stulli 1997: 23) Ova klasifikacija otvara određene problematizacije koja zbog opsega rada neće biti otvorene. Zapisi koji bi u potpunosti pripadali obliku kronikata nisu prisutni u građi jer je istraživanje bilo usredotočeno na ostvaranje s barem minimalnim fabularnim razvojem te su i istraživačka pitanja bila upućena u tom smjeru. U okviru proučavanja osobitosti suvremenih predaja može se postaviti pitanje treba li kronikatima smatrati tvrdnje u anglofonoj literaturi poznate pod imenom *old wives' tales*. Kako je već ranije rečeno, radi se o tvrdnjama upitne istinitosti često vezanima uz zdravlje koje se unatoč svojoj neprovjerenosti prenose usmenim putem duže vrijeme. Kao primjer možemo navesti raširenu zabludu da žene ne bi trebale prati kosu za vrijeme menstruacije ili tvrdnju da će istovremena konzumacija bombona *Mentos* i *Coca-Cole* izazvati eksploziju u želucu. U istraživanju su znatno češći od memorata za što je barem djelomično formuliranje pitanja koja su postavljana kazivačima jer ih se, s namjerom da se dobiju oblici s fabulom, pitalo znaju li neke *priče* koje se često prepričavaju. Iako je moje istraživanje bilo usredotočeno na fabulate, kao primjer memorata možemo izdvojiti zapis *Prizivanje duhova* u kojem kazivačica opisuje svoja natprirodna iskustva iz djetinjstva. Za kazivanja u obliku memorata karakteristična su obilježja navedena za kazivanja u čiju se istinitost vjeruje samo su u memoratu još istaknutija. U memoratima kazivač znatno više izlaže svoj osobni legitimitet te je zato više motiviran uvjeriti recipijente. Najizrazitija je odlika memorata

snažna emocionalna obojenost iskaza. Primjeri su takvih kazivanja zapis *Prizivanje duhova* i *Susjeda* u kojem je emocionalan angažman prisutniji u neverbalnim elementima, nego u samom tekstu predaje.

Nefiksiranost jezičnog izraza ovog žanra omogućuje da se u obliku predaje realiziraju siže i koje paralelno nalazimo u formama drugih usmenih žanrova, kao što je, na primjer, vic, ili neumjetničkih verbalnih oblika kao što su vjerovanja ili ustaljene neprovjerene tvrdnje. Primjer je takve tvrdnje već spomenuta zabluda da *Coca-Cola* i bomboni *Mentos* izazivaju eksploziju u želucu, a ostvaraj zapisan u građi pripada žanru predaje jer se radi o izvještaju o događaju koji ima fabulu. Primjer oblika koji se može ostvariti kao predaja ili kao vic zapis je o čovjeku koji sretne uglednog liječnika u šetnji sa psom (I da mu je ovaj reka: “Dobro, šta vodiš to tele sa sobom?” A dotur mu je odgovorija: “Nije ovo tele.” Ovaj mu je reka: “Nisan tebe ni pita.”). Takvi su oblici bliski i žanru anegdote od kojeg se razlikuju po tome što se mogu pripisivati različitim protagonistima. Sklonost dijela predaja k efektom poantiranju čini ih bliskima vicu te time omogućuje supostojanje istih sižea u oba žanra.

Kao distinktivno obilježje suvremenih predaja Daniel R. Barnes navodi eliptičnost na razini sižea. U suvremenim predajama prividna radnja prikriva stvarnu radnju do trenutka vrhunca, a to je upravo onaj trenutak kad se otkriva stvarna . (usp. Barnes 1996: 5) Tipične strukture žanra predaje dosad nisu tipizirane upravo zbog svoje raznolikost, no uvidom u građu prikupljenu za ovaj rad, kao i primjere iz navedene literature možemo zaključiti da ovakav strukturni tip nije svojstven svim predajama, ali se često se javlja pa ga možemo smatrati tipičnim za žanr predaje. Takvu strukturu nalazimo, između ostalog, i u primjerima *Pas vodič*, *Problem s pisoarom*, *Dečko nekrofil* itd. Barnes takvu strukturu dovodi u opreku sa strukturom bajke. Tako, na primjer, u *Vuku i sedam kozlića* recipijenti znaju da na vrata kuca vuk prerušen u kozu, dok u suvremenim predajama s ovakvom strukturom priču promatramo iz fokalizacije glavnog lika, to jest, poznato nam je samo ono što on u tom trenutku zna, dok se stvarna radnja prikriva do efektnog kraja. Osim što omogućuje stvaranje napetosti u pripovijedanju i dovodi do poistovjećivanja s glavnim likom, ovakva struktura navodi recipijente da preuzmu ulogu aktivnu interpretatora. (usp. Barnes 1996: 11)

6.2. Eskalacija

U svome članku *Escalating Danger in Contemporary Legends* Henken dijeli suvremene predaje na one u kojima se prijestup mijenja u skladu s društvenim normama, to

jest eskalira, a kazna ostaje ista te one u kojima kazna eskalira, a prijestup se ne mijenja. Henken smatra da prvi tip razvoja sižea odražava promjene u društvenom shvaćanju morala, a drugi ukazuje promjene u estetici. (usp. Henken 2002: 272) Opisane promjene u sižeu *Kako je Ricky Martin postao gay* ilustriraju prvi tip, a drugi tip promjene ilustrira činjenica da postoje verzije predaje *Dobrodošla u svijet AIDS-a* u kojima se u kutijici uz poruku nalazi i mrtvi štakor ili zmija (Brunvand 2001: 340), a varijanta sa zmijom prisutna je i na hrvatskom terenu što mi je potvrdila jedna kazivačica koja nije pristala na snimanje. Verziju spomenute predaje *Kako je Ricky Martin postao gay* Henken svrstava u prvi tip jer je kazna uvijek sramoćenje pred obitelji ili zajednicom, no ipak možemo zamijetiti određenu eskalaciju. Godine 1999. u Španjolskoj se pojavila verzija koja potpuno korespondira s onom u građi¹⁷, a unosi taj novitet da se sramoćenje ne odvija pred bliskim ljudima, već uživo u televizijskoj emisiji što također ukazuje na promjene u društvenoj realnosti, to jest, okupiranost suvremenog čovjeka medijima te javnom prikazivanju privatnog života ljudi čega je odraz i velika popularnost *reality showova*.

Eskalaciju u brutalnosti možemo oprimjeriti na predaji *Pečena beba*. U primjerima iz literature beba je, rjeđe, spašena, a znatno su brojnije verzije u kojima umire. Zapis iz građe povećava šokantnost priče dodajući još jedan detalj, a to je da je dadilja ispečeno dijete i pojela (“vide natripanu dadilju kako sjedi za stolom pred napola pojedenim pečenim djetetom”). Budući da takvi primjeri ne postoje u literaturi, možemo smatrati da se radi o novitetu u ovom sižeu. Henken bilježi da se prva vrsta promjena danas događa kroz desetljeća, a ne više stoljeća, dok se eskaliranje kazne danas primjećuje kroz mjesece. (Henken 2002: 273) Vrlo brza eskalacija posljedica događaja predaje objašnjava općom modernom potrebom, vrlo vidljivom u medijima, za stalnim pomicanjem granica u eksplicitnosti i šokantnosti prikazivanja sadržaja vezanih uz nasilje i seksualnost. “Da poruka ne bi ostala zaglušena bukom upozorenja, izvještaja i opomena, predaje pomiču stare granice nanovo iznenađujući publiku da bi privukla njezinu pažnju.” (Henken 2002: 273)

Osim toga da se u narativu mijenja ponašanje koje izaziva kaznu, narativ može eskalirati u tome koliko je malo potrebno da se doživi određeno zlo. (usp. Henken 2002: 261) Tako se nakon sižea kakav je *Dobrodošla u svijet AIDS-a* javljaju oni u kojima se ljudi zaraze potpuno slučajno, na primjer, tako da se ubodu na podmetnute igle na sjedalima u kinima ili u automatima za pića. (usp. ibid.) U ovim je slučajima žrtva se nije upuštala u rizična ponašanja, već se zarazila čineći svakodnevne radnje. Takvim se pričanjima svijet prikazuje

¹⁷ Snopes. *Peanut Butter Dog* [pregled: 1. travnja 2016.]
<http://www.snopes.com/risque/animals/peanutbutter.asp>

kao strašan i pun opasnosti te se tematizira čovjekov strah od nepredvidljivih nesreća na koje čovjek ne može utjecati. Osim na nesreće, ovakva se eskalacija može dogoditi i u vezi s natprirodnim pojavama. Na primjer, predaju *Vremensko-prostorna rupa* možemo povezati sa starijim sižeima u kojem čovjek nestaje te se vraća nakon mnogo godina nepromijenjen protokom vremena. Takvi se sižei često vežu uz dan vjenčanja ili neko drugo odstupanje od svakodnevice, dok je u *Vremensko-prostornoj rupi* osoba otišla po cigarete ili novine čime se ističe da se natprirodna pojava dogodila potpuno uklopljeno u svakodnevicu. Eskalacija je važan element predaje jer daje uvid u društvene koncepte i preokupacije te također upućuje na stilski razvoj predaje.

6.3. Formule vjerodostojnosti kao stilski i konstitutivni element žanra

Formule vjerodostojnosti konstitutivni su i stilski element žanra predaje. One su i diferencijalna karakteristika žanra (usp. Rudan 2006: 90) koja ga razlikuje od bajke i čini sličnim žanru facende, a od nje se razlikuje ambivalentnošću odnosa prema istinitosti kazivanja (usp. *ibid.*). Formule vjerodostojnosti definiraju se kao “oni dijelovi teksta u predajama u kojima se ispričani događaj potvrđuje i/ili koji recipijentu jamče njegovu istinitost, bilo direktno ili indirektno” (*ibid.*), čemu “treba dodati da, osim što jamče za istinitost ispričanih događaja i iskustava, mogu također iskazivati sumnju, oklijevanje, nesigurnost te, uopće, uzmicanje od jamčenja [istinitosti], to jest, određenu ambivalentnost”. (*ibid.*:94) Upravo je taj element ambivalencije karakterističan za predaju i ključan za razumijevanje žanra. Formule vjerodostojnosti dijele se na (1) datacijske, (2) prostorne, (3) svjedočke i (4) kazivačke. (*ibid.*: 95) Dok su datacijske i prostorne češće sastavni dio teksta, druge dvije podvrste mogu biti izražene i metanarativno jer se predaje odlikuju neizdvojenošću iz struje govora. Navedenu klasifikaciju i interpretaciju formula vjerodostojnosti Eveline Rudan primijenit ću na prikupljenu građu.

1. Datacijske formule vjerodostojnosti

Datacijske su formule “oni dijelovi teksta u kojima se definira vrijeme događaja”. (*ibid.*: 96) Češće od objektivnih pokazatelja vremena (“Slavna Baschiera prije desetak godina.”) referiraju na život kazivača (usp. *ibid.*), kombinirajući se time sa svjedočkim formulama ili se javljaju u kombinaciji s objektivnim odrednicama (“kad sam bila mala”, “dok sam išla aktivno na faks, u razdoblju od 1999. do 2004.”). Ovjeravanje ukazivanjem na vrijeme, osim što šalje “implicitnu poruku: ‘ako znam kada se točno događaj dogodio,

kredibilitet događaja manje je upitan” (ibid.: 97), može se ostvariti i na još jednoj razini, a to je ukazivanje na određeni distributivni podatak o nekom vremenu kao o vremenu koje se vezuje uz natprirodne pojave ili kao općenito opasnom (usp. ibid.). Iako možemo pretpostaviti da distributivni podaci o određenim opasnim satima i dobima dana nisu poznati mlađoj urbanoj populaciji jedan se, kulturno i vremenski univerzalan, distributivni podatak pojavljuje i u sljedećem primjeru iz zapisa pod nazivom *Kuga na Krku* koji ukazuje na mrak kao na opasno vrijeme kad se događaju natprirodne pojave: “kad ti dođeš tam da je mrak, ako je mrak da vidiš kao oči koje te gledaju iz svih kuća.” Osobit je način ostvarivanja datacijske formule tvrdnja da je osoba iz predaje još uvijek živa te da se rezultat događaja predaje još uvijek događa. Takav je primjer: “I još je živ, i još tako to radi.” iz zapisa pod naslovom *Lutrija*.

2. Prostorne formule vjerodostojnosti

Prostorne formule vjerodostojnosti oni su “dijelovi teksta koji upućuju na određene prostore, mjesta i lokalitete gdje se ispričani događaj dogodio ili koji su na neki način povezani s događajem preko kazivača ili osobe koja se spominje u predaji.” (ibid.: 98) Pozivanje na određeni lokalitet “osigurava visok stupanj vjerodostojnosti jer implicira materijalnu potvrdu” (ibid.: 100) Ovo su neki od primjera takvog ovjeravanja: “noćni život Zagreba”, “cura iz Zagreba je bila u Pragu”, “ja ti imam neku rodbinu na selu pored Bjelovara i sad mi svaki put kad bi išli tamo, bi prolazili pored neke kuće”, “u Puli”, “u [zagrebačkoj] Dubravi”, “*Getro* u Osijeku” itd. Ponekad se te formule proširuju, a kada tome nije svrha uputiti manje upućenog recipijenta, onda je “funkcija proširivanja prostornih formula vjerodostojnosti samo njihova intenzifikacija”. (ibid.: 99) Time se može objasniti osobito proširena prostorna formula: “žena i muž su iz Dubrave i tamo u Dubravi pored Dankovečke gdje je benzinska preko puta, pokraj kafića *Step*, postoji jedan kineski dućan. Ja sam tamo čak kupila sandale.”

3. Svjedočke formule vjerodostojnosti

U posljednjem se primjeru navedena prostorna formula kombinira sa svjedočkom, a “svjedočke formule vjerodostojnosti dijelovi su teksta kojima se upućuje na svjedoke kao jamce istinitosti događaja. (ibid.: 100) “Svjedoci se mogu podijeliti na sljedeće: a) usmena tradicija, b) osoba ili osobe, c) pisani izvori ili, u novije doba, elektronički mediji” (ibid.) Formule koje se pozivaju na usmenu tradiciju imaju nekoliko funkcija. Osim one stilističke, ukazuju na prepričavanje i na stav kazivača jer se njima on u nekoj mjeri distancira od

ispričanog (ibid.) Najčešće se izriče upotrebom glagola “pričati” (usp. ibid.) (“Ono s Ricky Martinom, to svi pričaju.”) ili nekog drugog koji ukazuje na to da “priča kruži” (“To je baš pulska urbana legenda, koja se provlačila i provlači se godinama.”). Drugom tipu svjedočkih formula pripadaju one u kojima se neka osoba pojavljuje u ulozi svjedoka, prije svega tako da kazivači govore od koga su predaju čuli. Najčešće navode da su im predaju ispričali članovi obitelji, prijatelji, partneri, kolege iz škole ili s fakulteta itd. (“Meni je to Pepa pričala moja. Sjećam se da je došla taj dan u školu sva uznemirena.”, “Meni je pričao moj stari”). U predaji Kuga na Krku legitimitetu priče pridonosi činjenica da je kazivačičina brata o natprirodnom fenomenu obavijestilo upravo lokalno stanovništvo: “našo je neke ljude s Krka koji su bili tamo i oni su njemu pričali”, a ovjerava se legitimitetom lokalnog stanovništva i u predaji o dvorcu Jelkovcu.

Ovjeravanje svjedočkom formulom postiže se i navođenjem imena i drugih podataka o osobi koja se spominje u predaji (usp. ibid.: 103). U priloženoj građi u tri se slučaja poziva na konkretno ime osobe (“To mi je pričala Lorna”, “To Lucija priča, to je njen frend bio.” „Proljeće je bilo i Paula koja živi u Zapruđu, odmah tri kuće dalje od ovoga, Bareta, dođe u školu i počne nam pričat priču o tome kako je ona zapravo čula tu priču od svoje prijateljice da se dogodilo njezinoj prijateljici.“), a uzrok rjeđem korištenju konkretnih imena može biti u tome da takvo ovjeravanje postiže učinak u manjim zajednicama gdje se svi članovi poznaju poimence te je zato takav postupak češći u tradicionalnim predajama. U prvom primjeru ovjeravanje imenom bilo je moguće jer su svi prisutni pohađali istu školu te zbog tog dijelili krug poznanika te u drugom slučaju kada su također svi prisutni poznavali spomenutu osobu. U trećem primjeru upućuje se da osoba od koje je kazivačica čula predaju sada živi u susjedstvu recipijentice i spomenutog pjevača za kojeg se pretpostavlja da recipijentica zna gdje živi te je jedina svrha iznošenja ovih podataka indirektno legitimiranje istinitosti predaje. Umjesto imena osobe od koje su čuli predaju, češće se navodilo da kazivač dotičnu osobu poznaje osobno, što izaziva snažniju uvjerljivost, a ujedno je i riskantnije za osobni legitimitet kazivača. Takvi su primjer: “znam ženu kojoj se to dogodilo”, “To je mojoj frendici bilo.” itd. Svjedočka formula “znaš Marka” izaziva još jači efekt jer implicira da i recipijentica, u ovom slučaju i zapisivačica, poznaje dotičnu osobu.

Ovjeravanje se može postići i legitimizacijom osobe kojoj se opisani događaj dogodio ili osobe od koje je kazivač čuo predaju pozivanjem na njezin ugled i pouzdanost, na primjer: “on nije bio čovjek koji bi lagao” (Rudan ibid.: 102) ili “Ovu sam priču čuo/la od nekoliko uglednih ljudi.” (Bennett 1996: 20). Pozivanje na ugled određene osobe Gillian Bennett navodi kao obilježje starijih zapisa (ibid.) (dakle tradicionalnih, a ne suvremenih predaja), no

u priloženoj građi postoji primjer koji dokazuje da se takvo ovjeravanje koristi i u suvremenim predajama. Tako moj kazivač za događaj iz predaje *Kineski dućan* kaže da se dogodio ženi “od, znate sigurno onog, to je onaj jako poznati kiropraktičar, šta je radio za repku, rukometnu”.

Također, ovjeravati se može i pozivanjem na karakter osobe kojoj se određeni događaj dogodio, zbog kojeg priča zvuči uvjerljivije kako pokazuje primjer kazivača Maje Bošković-Stulli koji je ispričao predaju o nestajućoj autostoperici: “Čuo sam to u društvu kao zgodu o jednome od onih liječnika koji vole žene, pa je stoga i primio tu mladu djevojku u auto.” (Bošković-Stulli 1983: 277) Slično tome, ovjeravati se može i pozivanjem na vjerojatnost i logičnost događaja, na primjer, kad kazivačica prva iskustva (moguće i lakovjernost) djevojke komentira sa: “Mislim, to je srednja škola, taman to vrijeme kad se stvarno to može i dogoditi.” Drugi je primjer siže *Ukradena baka* u kojem u primjeru Maje Bošković-Stulli iz osamdesetih godina tijelo skriveno u kutiju perilice rublja (usp. *ibid.*) čime se upućuje na u to vrijeme raširenu praksu kupovine bijele tehnike u Italiji, dok je u primjeru iz građe riječ o kutiji za skijašku opremu jer se u Švicarsku odlazi na skijanje.

U primjeru koji je već ranije spomenut: “Znači, žena i muž su iz Dubrave i tamo u Dubravi pored Dankovečke, gdje je benzinska preko puta, pokraj kafića *Step*, postoji jedan kineski dućan. Ja sam tamo čak kupila sandale.”, nakon proširene prostorne formule vjerodostojnosti koju smo ranije spomenuli kazivačica navodi da je u tome dućanu kupila sandale čime se postiže osobit učinak ovjeravanja jer upućuje na samog kazivača i njegov život, njeno iskustvo ovjerava postojanje tog mjesta, što i sam događaj predaje čini uvjerljivijim upravo zbog pozivanja na materijalni dokaz. Ova nam formula oprimjeruje i zaključak iz rada (Rudan 2006: 103) da se, baš kao i datacijske, i prostorne formule često kombiniraju sa svjedočkima i time dodatno daju na težini vjerodostojnosti predaje. Primjeri su kombinacije svjedočke i prostorne formule i sljedeće rečenice: “Došla je rodbina iz Italije u posjet mojima u Švicarsku pošto oni rade tamo u Švicarskoj”, “Kod mene su na selu pričali, to kad idem kod bake u Slavoniji” i “Bilo je to par kuća od mene”. U ovim se formulama ovjeravanje pozivanjem na lokaciju kombinira s referencama na život kazivača.

U građi na kojoj je temeljen rad Eveline Rudan (*ibid.*) pozivanje na pisane ili elektroničke izvore nije bio čest postupak (usp. *ibid.*: 106), ali bilo je i očekivano da će u slučaju elektroničkih medija u građi za ovaj rad takve formule biti češće upravo zato što se radi o suvremenim predajama za koje je internet važan način prenošenja te zbog toga što kazivači pripadaju mlađoj generaciji koja se u velikoj mjeri služi internetom. Primjeri su takvih formula: “moro bi provjerit na internetu”, “postoje dokumentirani slučajevi”,

“pogledala sam na internetu”, “postoje pisani zapisi”. Među njima možemo izdvojiti onu koja spominje “dokumentirane slučajeve” jer se u njoj ovjeravanje vrši i pozivanjem na znanstvenu potvrdu određenog natprirodnog fenomena (neobjašnjivih nestanaka ljudi). Ovaj nam primjer, dakle, ukazuje na to da se metajezik znanosti u predajama koristi u svrhu ovjeravanja, što potvrđuje i objašnjavanje natprirodnog događaja djelovanjem *vremensko-prostorne rupe* u drugoj realizaciji istog sižea. Takve formule odražavaju mentalitet suvremenog čovjeka u kojem znanost ima snažan autoritet. Na internet kao medij prenošenja predaje poziva se u ovom primjeru koji je i kombinacija datacijske i svjedočke formule: “To je kružilo *mailom* prije desetak godina ili možda malo manje.”

4. Kazivačke formule vjerodostojnosti

Kazivačke formule “dijelovi su teksta u kojima kazivač izravno legitimizira svoj stav prema ispričanoj priči” (ibid.: 107) i obično se nalaze na kraju teksta (usp. ibid.) Takve formule najčešće izražavaju ambivalentnost prema istinitosti kazivanja zato da bi kazivač “zaštiti svoj integritet”, no, s druge strane, kazivač ih može upotrijebiti i da bi izrazio svoju pravu sumnju” (ibid.) U znatnom su broju kazivanja kazivači imali potrebu eksplicitno izraziti svoj stav prema istinitosti događaja koji se opisuje. Ove se napomene ne moraju nužno smatrati dijelom kazivanja, a najčešće se javljaju na kraju i na početku, premda nije rijetkost ni da se prepričavanje samog događaja prekida kako bi se iznio stav o istinitosti. Također, može se zaključiti i da ovakve napomene uvelike ovise i o kazivačkoj situaciji te reakcijama recipijenta. Primjer su takvih dijelova teksta sljedeće rečenice kojima kazivačica komentira događaj kad su članovi njene obitelji tvrdili da su uočili čudnu pojavu na nebu: na početku kazivanja “Znam priču sa NLO-om iznad Paga. Dakle, to je bilo, ne, ne, ja ne vjerujem, ja znam to ko istinit događaj, ali ja mislim da je to samo posljedica toga što su se moji malo napili. Idemo njihovu priču (...);” te na kraju “Da bi na kraju došao i njihov sin koji je tad imao osam, devet godina i stvarno, on me počne uvjeravat u to da je to fakat istina. Da je fakat NLO iznad Paga, ali... nije NLO iznad Paga bio...” Od osam rečenica od koliko se sastoji ovo kazivanje četiri opisuju danu situaciju, a četiri govore o stavu kazivačice te o okolnostima koje istinitost događaja čine vjerojatnom ili nevjerojatnom. Iz toga se može zaključiti da su središtu interesa ovog kazivanja i nije sam događaj, već pitanje o njegovoj istinitosti. Na početku se kazivačica jasno distancira prvo nazivajući događaj pričom, iako prepričava događaj iz vlastite perspektive, što znači da odrednicu priča ne upotrebljava da bi ukazala na to da se taj izvještaj prenosi usmenim putem među ljudima, već upravo da bi dovela u sumnju njegovu istinitost. Zatim i eksplicitno tvrdi kako u istinitost ne vjeruje te

objašnjava izjave svoje obitelji time što su te večeri pili alkohol. Zbog toga je druga kazivačica koje je pričala o istoj pojavi neposredno nakon ovog kazivanja imala potrebu naglasiti da u situaciji kad je njezina obitelj također na Pagu zamijetila istu pojavu nitko nije pio alkohol ("Meni ti je to i moja ujna pričala isto. (...) Izričito je rekla da nisu ništa konzumirali ni nikakve droge.") Prva kazivačica na kraju sama svoje objašnjenje dovodi u pitanje time što naglašava da joj je istinitost potvrdilo i prisutno dijete koje u ovom slučaju zbog svoje dobi nije manje pouzdano, nego upravo više jer nije pilo alkohol. U ovome dijelu načinom govora naglašava upućivanje na istinitost („on me počne uvjeravat u to da je to fakat istina. Da je fakat NLO iznad Paga“), a kazivanje završava nedorečenom primjedbom koja upućuje na to da kazivačica vjeruje kako se dogodila neka neobična pojava, no ne i da se nužno radi o NLO-u. Kazivačkom formulom možemo smatrati i komentar kazivačice kako je dugo izbjegavala određenu pizzeriju zbog priče koja je kružila o njoj. Ovakva upotreba kazivačkih formula, kao i činjenica da kazivači vrlo često imaju potrebu iznijeti vlastiti stav o istinitosti, dovodi do zaključka da u nekim kazivanjima napetost tvori upravo pitanje o istinitosti, a ne samo prepričavanje događaja.

6.3.1. Vjerovanje u istinitost predaje

Pitanje o istinitosti ispričanog događaja zaokuplja pažnju u laičkim razgovorima i medijskim izvještajima, ali i u znanstvenom proučavanju predaja gdje se promatra kao izvantekstualni element predaje ili kriterij za određenje žanra, a prethodni je primjer pokazao kako upravo to pitanje, a ne sami događaj predaje, može tvoriti napetost u kazivanju.

Kazivači u provedenom istraživanju često su pitali želim li prikupiti izvještaje o stvarnim ili izmišljenim događajima. Na to pitanje utječe i činjenica da emski termin *urbana legenda* u nekim slučajevima implicira lažnu ili neprovjerenu priču. U slučaju jedne predaje iz građe moguće je sa sigurnošću utvrditi da se radi o izmišljenom događaju. Radi se o predajama vezanim uz skulptura *Mali dječak*. U jednom se slučaju dječak utopio u novootvorenom bazenu, dok je u drugom slučaju stradao u dječjoj svađi koja je završila fatalno. Možemo sa sigurnošću ustvrditi da su obje verzije potpuno izmišljene jer se internetskom pretragom mogu naći podaci iz odraslog života dječaka o čijoj se skulpturi radi. Istinitost događaja najčešće se ne može sa sigurnošću utvrditi te je sigurno da postoje pričanja nastala na temelju znatno izmijenjenog opisa stvarnog događaja pri čemu su se točne informacije o akterima, mjestu i vremenu događaja izgubile ili se priča aktualizirala smještanjem u nedavnu prošlost i lokalnu sredinu, kao i pričanja koja vjerojatno nemaju

uporište u stvarnom događaju. Neke definicije predaje polaze od njenog odnosa prema stvarnosti. Na primjer, Friedrich Ranke smatra predaju “popularnim narativom s objektivno neistinitim, izmišljenim sadržajem” (Ranke 1925: 14 prema Degh, Vázsonyi 1976: 94) što nam pokazuje da dio istraživača (uz njega i C. W. von Sydow) smatra događaj predaje nužno izmišljenim čemu je uzrok vjerojatno i to da u obzir uzimaju samo kazivanja s natprirodnim elementima. Osim što je do sigurnog odgovora o istinitosti događaja predaje teško doći, on na kraju i nije važan za tumačenje tih predaja. Umjesto toga treba razmotriti kazivačev stav o istinitosti jer on utječe na oblikovanje teksta te, kao najvažnije, što samo kazivanje implicira o istinitosti, to jest, je li priča ispričana kao istinita, izmišljena ili se to u kazivanju ne određuje. Pri tome valja imati na umu i da se te dvije kategorije ne moraju podudarati, to jest, da kazivač može pričati priču kao istinitu, iako u to sam ne vjeruje ili obrnuto.

Friedrich Ranke i Carl Wilhelm von Sydow također zastupaju stav koji je dugo bio opće prihvaćen među istraživačima, a prema kojem “siže predaje ne sadrži objektivnu istinu, ali ga, unatoč tomu, kazivač i njegova publika smatraju istinitim.” (Dégh, Vázsonyi 1976: 94) Iako je ispitivaču teže postaviti pitanja koja bi navela na takvo kazivanje, za neke se izvedbe sa sigurnošću može reći da kazivači vjeruju u istinitost ispričanog. Događa se da kazivači direktno izriču vjerovanje u sadašnjem ili prošlom trenutku kao što to, na primjer, čini kazivač predaje *Dečko nekrofil* sljedećim riječima: “To mi je pričala Lorna i imala je točno imena. Mislim, svi smo mi vjerovali.” Vjerovanje se izražava i indirektno pa me tako jedan kazivač upućivao da pronađem snimku televizijske emisije *The Oprah Winfrey Show* s događajem opisanim u predaji *Kako je Ricky Martin postao gay* ako je nisu povukli, iako ništa slično, naravno, nije prikazano u toj emisiji. Također, jedan se kazivač začudio kad je drugi kazivač, podrijetlom iz drugog dijela Hrvatske, ispričao predaju o ukradenoj baki za koju je on vjerovao da se dogodila roditeljima njegova najboljeg prijatelja. Osim tih primjera, uvjerenost u istinitost sižea očituje se i u načinu pripovijedanja te većoj emocionalnoj angažiranosti kazivača kao i želji da se recipijente uvjeri u istinitost. Iako je u nekim primjerima stav kazivača potpuno jasan, brojna su kazivanja u kojima je prisutno kolebanje između istovremene potrebe da se ogradi i da se uvjeri u istinitost kazivanja. Takvo je i ranije spomenuto kazivanje o NLO-ima na Pagu, a osobito je zoran primjer takvog stava zapis pod naslovom *Prizivanje duhova* u kojem kazivačica opisuje svoja iskustva iz djetinjstva. Ovo kazivanje koje se može smatrati i pričanjem o životu, a žanru predaje pripada prije svega tematski, ima oblik memorata što znači da kazivačica znatno više izlaže svoj osobni legitimitet te je više motivirana uvjeriti recipijente. Kazivanje započinje ograđivanjem: “Mislim, kako je to bilo davno, mislim da smo mi to izmislile”, da bi već u sljedećoj rečenici

kazivačica ustvrdila: “Ali, uglavnom, bile su se čudne stvari događale” , što ponavlja još dvaput. Zatim eksplicitno izražava svoj ambivalentni stav prema realnosti događaja koje opisuje: “Mislim, ne znam više jesu se dogodile, meni se jesu dogodile, u glavi su mi se dogodile.” Knjigu pomoću koje su prizivale duhove naziva “nebulozama”, no naglašava materijalne dokaze pojave duhova time što čak dvaput spominje da joj se za vrijeme prizivanja duhova kosa podigla te time što su zavjese vijorile unatoč tome što su prozori bili zatvoreni. Kazivanje završava rečenicom u kojoj je također zamjetna ambivalentnost, no prevladava uvjerenost u istinitost i želja da se uvjeri: “I to je istina bila jer, mislim dobro, nije baš najbolja izolacija u mojoj kući, ali da ti zavjese vijore na vjetru kojeg nema jer su svi prozori zatvoreni i nema propuha, to je ipak malo prečudno.”

Ovakve kazivačke formule, kao i one iz kazivanja o NLO-u na Pagu iz prethodnog poglavlja, upućuju na ambivalentan odnos prema istinitosti navedenog događaja, a isti se odnos može zamijetiti u velikom broju kazivanja te je upravo ta ambivalentnost jedna od ključnih karakteristika ovog žanra koja je istaknutija što je kazivač više emocionalno angažiran. Pripovijeda li, na primjer, u obliku memorata ili o događaju koji se dogodio njemu bliskim osobama jače je motiviran da uvjeri, ali i da sebe ili njih ne diskreditira. Ambivalentan odnos potvrđuju i pomalo paradoksalne tvrdnje o istinitosti kojima se ona istovremeno potvrđuje i dovodi u pitanje kao što su, na primjer: “To je isto istinito navodno”, “To se kao isto za stvarno dogodilo”, pri čemu riječ *kao* kolokvijalno izražava isto značenje kao i *navodno*. Za žanr predaje karakteristično je oklijevanje u potpunom potvrđivanju i poricanju istinitosti događaja te takav način kazivanja otvara recipijentu prostor da sam donese konačnu odluku o istinitosti, a time ga i čini aktivnim čimbenikom u procesu kazivanja.

Također, razmjerno je velik broj i kazivanja pri kojima kazivači uopće ne vjeruju u istinitost onoga o čemu pričaju te pričaju radi razonode i da zabave, to jest, *radi same priče*. Ta je pojava dovela do diskusije među folkloristima i drugim istraživačima usmenih oblika koja je rezultirala redefiniranjem ovog žanra. Maja Bošković-Stulli navodi “odnos prema stvarnosti” kao jedan od kriterija prema kojima se nastoji definirati predaja (usp. Bošković-Stulli 1975: 122) jer se dugo definirala kao kazivanje koje kazivači i/ili recipijenti smatraju istinom, što dokazuje i sljedeća definicija koju Georges ističe kao najuvrženije određenje predaje u anglofonom literaturi: “Predaja je priča ili narativ, smješten u nedavnoj ili davnijoj prošlosti koji smatraju istinitim oni koji ga pripovijedaju i oni kojima se pripovijeda.” (Georges 1971: 1) Ovakvo je određenje problematično jer implicira da svi pojedinci u određenoj zajednici dijele iste vrijednosti i stavove što nije slučaj u suvremenom društvu, no

ni u tradicionalnijim zajednicama jer oduvijek postoje pojedinci koji na izvještaje o natprirodnim ili neobičnim događajima gledaju sa skepsom. Također, kriterij kazivačeva ili recipijentova vjerovanja u istinitost ne može se uzeti kao apsolutan jer se isti sižeji mogu ostvariti u kazivanju u kojem se implicira vjerovanje u istinitost, kao i u onome u kojem kazivač uopće ne vjeruje ili se ne izjašnjava. Da je upravo ambivalentan odnos kazivača, a ne potpuno vjerovanje odlika žanra predaje dokazuje i količina pažnje koju ovom pitanju posvećuju sami kazivači u oblikovanju kazivanja kao i recipijenti u komentiraju predaje. Za usporedbu, odnos žanra bajke prema istinitosti potpuno je jednoznačan te se zato on nikada ne komentira, kao što je i rijetkost i smatra se kršenjem društvenih konvencija proglasiti nečiju anegdotu ili pričanje o životu, kao žanrove koji impliciraju istinitost, izmišljenima. Da takav odnos nije rezultat novijeg stanja potvrđuje i Ivaniševićev opis klasične kazivačke situacije iz osamdesetih godina 19. stoljeća:

“Na svršetku, kad on dovrši, nađe ji’ se koji reku: “Pa ko zna, je li to i istina?” – On odvrća: “A šta bi ljudi kazivali, da nisu čuli i vidili.” – “Lako ti je izventat, ja, brate, ne virujem”, prigovorit će još oni. – “A ti pođi pa pitaj, je li istina!” okosi se pripovidač.” (Ivanišević 1987)

Dakle, “otkad se 1970-ih složeniji i fleksibilniji pristup folkloru primijenio na usmene žanrove i folklor općenito (...) bezuvjetno vjerovanje više se ne smatra konstitutivnom odlikom žanra i, posljedično, racionalizacija vjerovanja ne smatra se više znakom destruiranja žanra.” (Hameršak 2011: 150) Nadalje, samo vjerovanje kao mentalni proces nije direktno dostupno, nego o njemu možemo zaključivati na temelju upotrebe formula vjerodostojnosti, osobito kazivačkih što uključuje i kazivačevo eksplicitno izražavanje stava, no to nije potpuno pouzdano jer kazivači ne moraju nužno biti iskreni. Kazivač može hiniti da vjeruje u istinitost da “ismije one koji vjeruju, može se pretvarati da bi izazvao zanimanje, stekao popularnost ili može jednostavno slijediti tradiciju koristeći dostupne usmene formule uvriježene u usmenom pripovjednom žanru.” (Dégh, Vázsonyi 1976: 98) Kazivači koriste formule vjerodostojnosti i u slučaju da ono što pričaju smatraju neistinitim, to jest “samo pričom” (Rudan 2006: 95), a to je obilježje prepoznao i jedan moj kazivač koji je rekao da se takve priče moraju pričati kao da su se zapravo dogodile, “čak i ako u to nisi siguran”. Iz toga možemo zaključiti da su formule vjerodostojnosti i stilski element kao i žanrovska konvencija, a ne samo odraz govornikova stava prema istinitosti kazivanja. Također, moguć je i obrnut slučaj pri čemu kazivač hini da ne vjeruje u istinitost ili se suzdržava od iznošenja tvrdnji o tome. “Kada kazivač priča priče koje pripadaju drugim žanrovima ili književno-umjetničkim formama,

riskira samo legitimitet sebe kao dobrog, odnosno lošeg kazivača.” (Rudan 2006: 90) No, kada se radi o (demonološkim) predajama, “riskira i legitimitet sebe kao osobe” (ibid.), što Evelina Rudan objašnjava time da “znanje o natprirodnim i onostranim fenomenima – osobito u novije vrijeme – izaziva prije averziju nego divljenje”. (ibid.: 91) Obilato korištenje formula vjerodostojnosti koje pokazuje snažnu težnju da se uvjeri u istinitost, izostavljanje određenih podataka, oklijevanje da se priča ispriča ili hinjenje nevjerovanja u istinitost, kad se radi o suvremenim predajama može se objasniti, uz averziju prema natprirodnom, i strahom da se ne bude ismijan ili smatran lakovjernim.

Dakle, “vjerovanje u istinitost postiže se na razini recipijentova i/ili kazivačeva stvarnog stava prema ispričanoj priči i na razini samog teksta.” (ibid.) Vjerovanje “*može* biti postignuto na prvoj, ali *mora* biti postignuto na drugoj razini jer je vjerovanje u temelju samog žanra i na njemu žanr gradi svoj identitet.” (ibid.) Upravo na takav način treba shvatiti definiciju predaja Maje Bošković-Stulli kao “pričanja [koja se] osnivaju na vjerovanju u realnost onoga što se kazuje (recentnom ili nekadašnjem). (Bošković-Stulli 1975: 122) “[S]ama po sebi okolnost da li se u času pričanja u istinitost vjeruje ili ne vjeruje, nije dovoljna za utvrđivanje pripadnosti vrsti – jer se ta pripadnost određuje bitnijim svojstvima, pa ako je element vjerovanja u istinitost utkan u osnovu predaje i sadržan u njezinoj nutarnjoj formi, onda subjektivan stav onoga koji pripovijeda nema veće važnosti. (Bošković-Stulli 1967: 170–171)

Dakle, bez obzira na kazivačev stav prema istinitosti, u samoj je biti žanra da se sadržaj kazivanja shvaća kao izvještaj o događaju.” To potvrđuju i reakcije recipijenata koji često emocionalno reaguju (tako, na primjer, kazivač otmicu iz predaje *Kineski dućan* komentira sa “Katastrofa”, raspituju se za još podataka o točnom mjestu događaja ili akterima, raspravljaju jesu li određeni događaji mogući (na primjer, kemijska reakcija u želucu izazvana konzumiranjem bombona *Mentos* i *Coca-Cole*), nadopunjuju kazivanje ili “ispravljaju” kazivača, to jest, njegovom kazivanju suprotstavljaju verziju s kojom su oni upoznati. Takve reakcije dokazuju je vjerovanje u samom temelju ovog žanra.

Dégh i Vázsonyi vežu vjerovanje uz kazivačku situaciju i smatraju da “priroda svake kazivačke situacije utječe na značajke vjerovanja” te da je “iskaz o vjerovanju u trenutku kazivanja posljedica dihotomnog odnosa sustava vjerovanja zajednice, naslijeđenog iz tradicije i odobrenog akulturacijom, i osobnog vjerovanja određenog kazivača” (Dégh, Vázsonyi 103: 1976). Dakle, reakcije kazivača utječu na oblik predaje, osobito na kazivačevo izražavanje stava o istinitosti događaja o kojem pripovijeda. Ljudi vjeruju suvremenim predajama iz još jednog razloga: za razliku od medijskih izvještaja, recipijentima predaju

najčešće priča bliska osoba (prijatelj ili član obitelji) te zbog tog kazivač već ima povjerenje recipijenta.

Već se i na temelju uzorka građe za ovaj rad može zamijetiti da se isti sižeji mogu javiti u verzijama s puno formula vjerodostojnosti, kao i onima otvoreno skeptičnima. Ipak, neki su sižeji u velikoj mjeri izgubili kredibilitet te će veliki broj pripadnika zajednice već na početku kazivanja takvih sižea reagirati posprdno, a kazivači će ih pričati s otvorenom skepsom. Tijekom istraživanja nametalo se pitanje zašto određeni sižeji gube na uvjerljivosti, barem u užoj skupini, na primjer, na području jednog grada. Predaje koje sadrže natprirodne elemente mogu gubiti na vjerodostojnosti zbog stava ljudi o takvim pojavama na kojeg utječu promjene društvenih okolnosti kao što su jačanje vjere u znanost i prevladavanje skeptičnog društvenog stava prema takvim fenomenima. Kad se radi o sižeima koji opisuju moguće događaje, brojni su kazivači, kao i prisutna publika, navodili isti argument za sumnjanje u vjerodostojnost predaje. Kao što je već spomenuto, suvremene se predaje često prepričavaju kao da su se dogodile “prijateljevu prijatelju”, to jest, osobi koja je posredno povezana s kazivačem. Takva je forma kazivanja dvosjekli mač za vjerodostojnost predaje jer će se u jednom trenutku dogoditi da recipijent čuje istu priču od više međusobno nepovezanih izvora koji tvrde da se dogodila njima bliskim ljudima te će zbog toga izgubiti legitimitet. Slično se događa i kad se ista predaja lokalizira na više različitih mjesta. Tako je, na primjer, siže o otmici djeteta smještan u različite trgovačke centre te različite gradove zbog čega je izgubio na vjerodostojnosti. Isto je primijetio i kazivač koji svoje kazivanje počinje sljedećim riječima: “Kao da su nekoj butri ubacili u nekog klubu, ovisi kojem, neko kaže u Bestu, neko kaže tu u Sesvetama. Klubovi se mijenjaju, priča je ista.”, a tezu potvrđuje i kazivačka formula “možda je čak i istinita, makar mi se čini da sam čula od još nekoga” kojom kazivačica izražava ambivalentan stav, a istinitost dovodi u pitanje upravo zato što joj se čini da je priču čula iz više izvora. Uzevši u obzir ovaj zaključak, kao i činjenicu da se u suvremenom društvu posredstvom masovnih medija i sveprisutne internetske komunikacije informacije šire dosad nezamislivom brzinom životni vijek jedne realizacije određenog sižea vrlo je kratak prije nego što ga se razotkrije kao neprovjereno pričanje. Štoviše, brojne su internetske stranice koje se bave provjeravanjem istinitosti i traženjem izvora suvremenih predaja i glasina među kojima možemo izdvojiti već spomenutu internetsku bazu *Snopes* Barbare i Davida P. Mikkelsona čiji je naziv čak ušao u internetski žargon (“Prije nego što objaviš

nešto, provjeri je li istinito na *Snopesu*¹⁸). Jan Harold Brunvan problematizira budućnost ovog žanra pitajući se nije li sudbina svake suvremene predaje njezino brzo širenje putem interneta, a zatim i jednako brzo prokazivanje kao neistine. (usp. Brunvand 2001: xxvi) Uzimajući u obzir dugovječnost i iznimnu fleksibilnost predaja, možemo zaključiti da bi kratkoga vijeka mogla biti produktivnost i uvjerljivost određenog sižea, no ne nužno i samoga žanra.

¹⁸ Facebook. *Before you repost it check it out on Snopes*.
<https://www.facebook.com/Before-you-repost-it-check-it-out-on-Snopes-306106442939/>
[pregled: 14. svibnja 2012].

7. Natprirodno u suvremenim predajama

Osnovni odnos i funkcija natprirodnih elemenata u predajama može se promatrati u suprotnosti s onakvim kakav postoji u bajkama. K. V. Čistov tumači razliku u motivaciji za upotrebu fikcije u različitim usmenim žanrovima što se može primijeniti i na odnos prema natprirodnom. Dok se fikcija u bajci i usmenoj pripovijetci koristi kao umjetnički postupak, u predaji i srodnim žanrovima ona se koristi da objasni nerazumljive pojave stvarnosti ili da se stvarnost dopuni željenim, čime je upotreba fikcije nesvjesna, to jest neintencionalna, a fiktivno se time izjednačava sa stvarnošću. (usp. Čistov 1987: 234) Dok se bajka “sva kreće u dimenziji jednog čudesnog svijeta” (Bošković-Stulli 1967: 170), prema Lüthiju “predaja tematizira prodor drugih sila u realnost.” (Čistov 1987: 235) Bajke su izdvojene iz struje govora i njihovim se formulaičnim počecima stvara prešutan sporazum između kazivača i recipijenta koji osvještavaju da slušaju bajku u kojima su natprirodne pojave, predmeti i bića dio svijeta bajke i kao takvi ne izazivaju čuđenje kako junaka bajke, tako ni recipijenta. U bajci su realno i nadrealno dio istog bajkovitog svijeta, dok su predaje smještene u stvarni svijet te se često pričaju kao da su se dogodile na poznatoj i često bliskoj lokaciji nekoj stvarnoj osobi koja je na određeni način povezana sa zajednicom recipijenta te zato natprirodne pojave izazivaju čuđenje, zazor i strah te je upravo njihova pojava povod za nastanak i kazivanje predaje. Pripovijetka (odnosno bajka) završava uspostavljanjem poremećenog reda, a predaja završava “nerazriješenom disonancijom, tj. ona zapravo i ne završava... dok se bajka zaključuje harmonično” (Rörich 1956: 13 prema Bošković-Stulli 1967: 170)

Prisutno je mišljenje da se predaje s natprirodnim elementima ne ubrajaju u korpus suvremenih predaja te se u njihovom definiranju podrazumijeva odsustvo tih elemenata (usp. Brunvand 2001). Iako je neupitno da se odnos prema natprirodnom znatno promijenio, predaje s takvim elementima prebrojne su i reproduktivne da bi ih se smatralo prežitkom prošlog razdoblja. Osim demonoloških, zapisan je i velik broj predaja koje tematiziraju događaje kojima se ne javljaju natprirodni elementi, a ne mogu svrstati ni u jednu kategoriju tradicionalne podjele. U urbano-industrijskom društvu 20. stoljeća “promijenio se i stav prema predmetima pričanja koji potiču vjerovanje u postojanje demona i njihovu učinkovitost. Uvjerenje da postoje demonska bića ustuknulo je pred skeptičnom diskusijom.” (Fisher 2003: 32) Iako su natprirodni elementi nesumnjivo sastavni dio suvremenih predaja, dio funkcija koje su oni ispunjavali preuzele su predaje u kojima opasnost ne dolazi iz natprirodnih izvora. Tu promjenu zamijetio je i Bausinger (1987: 28): „Demoni se pojavljuju

rjeđe, no nečuvano i opasno još se skriva u svakodnevicu. Takav se stav u postindustrijskom društvu 21. stoljeća mogao samo zaoštriti, a na samo se kazivanje taj stav odražava u češćem kritičkom ograđivanju kazivača (usp. *ibid.*) što se prvenstveno očituje u upotrebi formula vjerodostojnosti jer one odražavaju stav govornika prema sadržaju kazivanja. Magijski načini zaštite od zla više se ne javljaju, već se “[z]lo pobjeđuje uz pomoć razuma i inteligentne odluke.” (Fischer 2003: 31), što također odražava stavove i vrijednosti društva.

Linda Dégh utvrđuje kako proučavatelji predaja razgraničavaju predaje s natprirodnim elementima (*belief legends*) od onih koje govore o stvarnim osobama i događajima (*knowledge legends*) (Dégh 1996: 37). Prema Dégh takvo razgraničenje nema utemeljenje u praksi jer je sve što je *predajno* ukorijenjeno u domeni osobite metafizičke ideologije, u okviru koje je nemoguće razlučiti stvarno od nestvarnog i prirodno od natprirodnog (*ibid.*). Po njoj su suvremene predaje zapravo nastavak davnog mitološkog diskursa te u njima čak i najracionalnije legende imaju tračak paranormalnog u sebi. Za to se kao primjeri navode legende o izvanzemaljcima u kojima se tehnološko ili znanstveno isprepliće s natprirodnim. (*ibid.*) U novije su vrijeme dio funkcija demonoloških predaja preuzele one bez eksplicitnih natprirodnih elemenata. Natprirodno se u njima očituje na nov, suptilniji način, u onome što Maja Bošković-Stulli naziva “naravljju predaje” te ustvrđuje da “sablasnu, demonsku narav imaju i neke predaje koje su kao događaj moguće” te da “[o]ne podjednako upućuju na realne dnevne opasnosti kao i na onaj dublji sloj čovjekova osjećanja ugroženosti od sila koje ga pritišću i pred kojima je nemoćan.” (Bošković-Stulli 1983: 276)

U vezi s promjenama u shvaćanju natprirodnog u suvremenim predajama treba razmotriti način na koji se takve pojave objašnjavaju. Na primjer, predaju *Vremensko-prostorna rupa* možemo smatrati nastavkom sižea o sličnim nestancima ljudi koji se pri povratku neizmijenjeni protokom vremena. Valja obratiti pažnju na način na koji se u tim sižei objašnjava priroda nestanka te na objašnjenje gdje je osoba provela vrijeme od nestanka. U neki verzijama to objašnjenje potpuno izostaje, u drugima se nestanak objašnjava boravkom u raj, kao što je to na primjer u predaji *Pozvao kost na pir* (Bošković-Stulli 1997: 199–200), a postoje i verzije koje nestanak povezuju s vilama i vilinskim kolom. U suvremenoj verziji koja je zapisana u građi ovaj se natprirodni događaj objašnjava time da je čovjek “upao u vremensko-prostornu rupu”, a u verzijama s interneta spominje se “problem vremenskog paradoksa”, “drugi vremenski prostor” i “vremensko putovanje”. Iz toga je vidljiv jedan novitet koji moderno doba unosi u žanr predaje. Ranije su se natprirodne pojave objašnjavale religijskim uzrocima, djelovanjem natprirodnih bića ili magije. U vrijeme rastućeg skepticizma prema postojanju natprirodnih bića i magije, kad i religija gubi primat

kakav je ranije imala te nastaju nova objašnjenja *neobjašnjivog*. Nova se objašnjenja crpu iz sfere pseudoznanosti ili ezoterije. Takva objašnjenja nalazimo i u drugim zapisima. Na primjer, u *Kući pored Bjelovara* radi se o kući koju navodno opsjedaju duhovi te se prepričava događaj kada je neka žena kamenovana iz kuće, iako unutra nije bilo nikog. Kazivačica napominje da su ljudi odseljavali jer su mislili da je kuća opsjednuta duhovima, dok ona nudi objašnjenje svoje bake, a to je da su tamo “neke podzemne vode ful čudne”. Istu pojavu zamijetili Dégh i Vázsonyi koji navode primjere negativnih predaja koje, umjesto natprirodnog, nude pseudoznanstveno objašnjenje događaja koji su predmet pričanja. (usp. Dégh, Vázsonyi 1976: 113)

Budući da se suvremene predaje nastavljaju na tradicionalne, u njima pronalazimo brojne elemente tradicionalnog repertoara natprirodnih pojava, bića i predodžbi. Na motivskoj razini mnogi se motivi univerzalno u vremenu i prostoru nose određenu simboličku vrijednost te izazivaju snažne asocijacije koje pogoduju ostvarivanju učinka predaje, kao što su, na primjer, ceste i groblja kao liminalni prostori te uklete kuće kao mjesta jezivih događaja ili, jednako univerzalan, motiv majčinske ljubavi koja nadilazi smrt o kojem je ranije bilo riječi. U zapisima nisu prikupljene predaje o tradicionalnim bićima kao što su krsnici, more, vile itd., što ne znači nužno da takve nisu prisutne u suvremenim pričanjima, no gotovo sve prikupljene predaje o natprirodnom govore o duhovima te možemo zaključiti da su duhovi najproduktivnija natprirodna bića u suvremenim pričanjima.

U suvremenim predajama natprirodno se javlja u dvjema oprečnim situacijama. Natprirodan se događaj često javlja u trenutku neke osobite situacije u kojoj se čovjek nalazi izvan svog uobičajenog konteksta. Takve su, na primjer, predaje *Duh na cesti* i *Majka spašava dijete* koje se odvijaju na putovanju, dakle u trenutku kad je čovjek izmješten iz sigurnog i poznatog prostora, što s jedne strane upućuje na moderni kontekst i određenost mentalitetom suvremenog čovjeka, no i na univerzalnu simboliku ceste kao liminalnog prostora gdje je čovjek nezaštićen i izložen utjecaju natprirodnih sila, ali i realnim opasnostima. U tradicionalnim predajama natprirodne se pojave mogu vezati uz određene datume ili osobita doba dana, kao i događaje kao što su vjenčanje što je slučaj u tradicionalnim sižeima koje možemo povezati s predajom *Vremensko-prostorna rupa*. U drugom slučaju, pojava natprirodnog proizvodi željeni učinak upravo zbog uklopljenosti njihovog pojavljivanja u svakodnevni kontekst. One izazivaju strah i nelagodu jer impliciraju da se strašan događaj može dogoditi bilo kome i bilo gdje. Isto se odnosi i na strašne događaje koji nisu natprirodni pa tako, na primjer, žena u kupovini u svom naselju postaje žrtva

trgovine organima, a dijete biva oteto u trgovačkom centru koji je dio svakodnevice recipijenata.

Priče o javljanju preminulih ljudi javljaju se i u tradicionalnim predajama što potvrđuju primjeri iz *Usmenih pripovijedaka i predaja* Maje Bošković-Stulli (1997) te je provedeno istraživanje utvrdilo da je taj tip natprirodnog susreta nastavio živjeti i u suvremenim predajama te čini sastavnicu urbanog folklora i sižea uklopljenih u urbanu realnost. „Tako se mrtvi više ne vraćaju toliko učestalo da bi premještali međe, ali su se mogli vratiti kao bi stopirali u tunelu“ (Rudan 2016: 89) Takvi su sižei, prije svega, odraz univerzalnog čovjekova straha od konačnosti smrti te tabua mrtvog tijela. Zato se, na primjer, u predaji o duhovima sa splitske tvrđave oni javljaju na mjestu gdje je nekad navodno bila mrtvačnica (ali i smetlište). Natprirodnu pojavu viđenja preminulih, odnosno duhova (termin koji se za opis te pojave koristi u nekoliko kazivanja, ali ne svima, te ću ga u daljnjem tekstu koristiti jer se pojavio, iako ga u poticanju na kazivanje nikad nisam upotrijebila) promotrit ću prema sastavnicama za opis natprirodnih bića Eveline Rudan (2016). Što se tiče prozopografije, to jest, „opisa osoba/bića, njihovih tjelesnih svojstava, kretanja i držanja“ (ibid.: 35) u danoj građi duhovi se javljaju u obliku identičnom živim ljudima (*Majka spašava dijete*), kao *prilike* što nije pobliže definirano (*Duh na cesti*) ili se ne javljaju u fizičkom obliku, već se njihova prisutnost očituje njihovim djelovanjem (*Kuća kraj Bjelovara*). Uz to se još može istaknuti natprirodna pojava s Krka, na mjestu gdje je mnogo ljudi davno umrlo od kuge: „Prepričavali su da ti doslovno dođeš tam i da ti vidiš oči, di god pogledaš da vidiš oči. I da to nisu neke obične oči, nego neke zelene.“ Javlja se i slučaj da se prisutnost duhova očituje auditivno, kao u sižeu o duhovima sa splitskog bedema, gdje se čuje “zveckanje lanaca” i “kuckanje lijesova”. Njihova je etopeja („opis navika, vrlina, ponašanja i morala“) (ibid.) ambivalentna za što čitanjem *Usmenih pripovijedaka i predaja* možemo utvrditi da nije novije stanje. Važan je distributivan podatak onaj o razlogu za povratak iz mrtvih. (usp. Rudan 2016: 275) U primjerima u zapisima koje sam prikupila duhovi se vraćaju da bi pomogli bližnjima, to jest, svojoj djeci, kao što je u primjerima *Majka spašava dijete* te *Duh na cesti* (u kojoj je također riječ o duhu majke) gdje spašavaju ljudski život, ili mogu štetiti, kao što je to u predajama *Fotografija djevojčice* i *Prizivanje duhova 2*. Uzroke povratka duhova koji su impersonalizirani jer nisu rodbinski niti drugačije vezani uz onoga kojem se ukazuju te su vezani uz određenu lokaciju otkriva nam implicitni distributini podatak da se duhovi javljaju na mjestima tragičnih pogibija. Taj se podatak očituje što će u sklopu sižea o javljanju duhova kazivači ispričati o događajima koji su ostavili mjesto *ukletim*. Češći je slučaj da duhovi ne štete konkretno, već je učinak njihova djelovanja izazvani strah.

Apotropijske se radnje ne spominju te bi općenito za detaljnije upućivanje u koncepciju duhova u suvremenom poimanju valjalo prikupiti više građe. Određene nam uvide u etopeju duhova pruža i napomena kazivačice da je prizvani duh pokušavao ozlijediti djevojku jer je “osjećao njen strah od svega toga”. U vezi s topografijom duhova u građi se javljaju dva slučaja. U prvom se radi o sižeima kakvi su *Duh na cesti* i *Majka spašava dijete* u kojima se pojava ne locira ili se u njima lokaliteti mogu pojaviti kao formule vjerodostojnosti, to jest, sa svrhom da se ovjeri istinitost kazivanja. U drugom su slučaju natprirodne pojave direktno vezane uz određeni lokalitet. Među građom su zapisane predaje vezane uz splitske zidine, otok Krk, zagrebačko naselje Borongaj i lokalitet blizu Bjelovara. Predaje nisu lokalizirane na ta mjesta da bi se uklopile u sredinu u kojoj kruže te time ovjerile, već su one smislom vezane upravo uz ta određena mjesta. Izvještaj o natprirodnim pojavama na otoku Krku vezan je uz činjenicu da je tim krajevima doista harala kuga, što se i bogato odrazilo na usmeno stvaralaštvo tog kraja. Predaja *Kuća kraj Bjelovara* govori o točno određenoj *ukletoj* kući čiju nesretnu povijest, barem kakva se izgradila u sjećanju ljudi, možemo utvrditi internetskom pretragom, a pojava duhova na splitskim zidinama izazvana je povijesnom činjenicom postojanja vojne bolnice na tom mjestu. (U kazivanju kazivač spominje mrtvačnicu.) Pojava duha u željezničarskoj uniformi vezana je uz prijašnje postojanje željezničarskih kolonija na Borongaju i uz bombardiranje u Drugom svjetskom ratu. Duhovi i natprirodne pojave s tim se mjestima ne povezuju samo zbog njihove uklopljenosti uz prostor koji recipijenti i kazivač smatraju vlastitim kako je to slučaj kad se koriste za ovjeravanje, nego zbog nekog nesretnog događaja iz prošlosti što otkriva distributivni podatak o tome da se duhovi javljaju na mjestima nesretnih pogibija. Također, pričanjem takvih predaja održava se sjećanje na taj događaj što ukazuje na funkciju usmene književnosti kao sredstva kolektivnog pamćenja i kulturne transmisije čime sudjeluje u izgradnji identiteta grada, kao i potvrđivanju pripadnosti kazivača lokalnom kolektivnom identitetu. Osim toga, može se ukazati na to da se duhovi često javljaju uz ceste, na što upućuje i Maja Bošković-Stulli (1983), a potvrđuje i provedeno istraživanje. To se može objasniti koncipiranje ceste kao liminalnog prostora, to jest, prostora *između* različitih zona na kojima je čovjek nezaštićen.

Što se tiče „kronografije njihovog djelovanja“ (Rudan 2016: 35), ako se na vrijeme ukazuje, duhovi se javljaju noću. Uz to možemo navesti 3:33 sata kao vrijeme javljanja natprirodnih pojava u kazivanjima za koja nisam dobila pristanak na snimanje.

Distributivni su podaci gradbeni dio demonoloških predaja te ih Evelina Rudan definira „kao relativno fleksibilan skup podataka o nadnaravnim bićima, nadnaravnim sposobnostima i nadnaravnim pojavama verbaliziranima u tekstu ili podrazumijevanih u

kontekstu koji su poznati potencijalnim sudionicima kazivačkih situacija (kazivačima i recipijentima) u jednoj ili više bliskih zajednica.“ (Rudan 2016: 43) Što se tiče distributivnih podataka vezanih uz duhove možemo zaključiti da su određeni podaci ustaljeni te imaju internacionalni karakter što znači da u danom slučaju ne možemo govoriti o bliskim zajednicama, već vjerojatnije o zapadnom kulturnom krugu u kojem se pojava duhova povezuje s istim podacima vjerojatno posredovanih tradicijom i popularnom kulturom. Zapisi iz istraživanja otkrivaju nam da se duhovi prizivaju pomoću svijeće sjedeći u krugu na što ukazuju oba sižea o prizivanju duhova, od kojih prvi spominje još i knjigu pomoću koje se vrše takvi obredi. Kad se duhovi prizovu, u jednom se sižeu njihova pojava manifestira time što se kazivačici digne kosa na glavi. Dizanje kose na glavi općenito se veže uz strah, ali i statički elektricitet, što je zanimljivo jer u svijesti ljudi postoji predodžba koja povezuje duhove s električnom energijom. Taj isti sižea spominje i javljanje duha u istom snu koji su sanjale dvije sestre. Distributivnim podatkom može se smatrati i to da se prisustvo duhova očituje u vidu neobičnih zvukova kao što je to u predajama o splitskim zidinama i o dvorcu Jelkovcu.

Osim duhova, u dva kazivanja iz građe spominje se natprirodna pojava karakteristična za suvremene predaje na međunarodnoj razini. Riječ je o viđenju NLO-a koje potencijalno implicira i postojanje izvanzemaljaca, natprirodnih stvorenja novijeg postanka koja uvelike zaokupljaju maštu suvremenog čovjeka. U novije vrijeme u predajama su se počeli sve češće pojavljivati vanzemaljci te su u američkoj folklorističkoj literaturi priče o viđenjima NLO-a i vanzemaljaca već zabilježene kao tematski podžanr suvremenih predaja, a kazivanja o izvanzemaljskim posjetiteljima kao “osobitom obliku svakidašnjeg pričanja (koji odgovaraju tek djelomice ne samo onima klasičnima nego i suvremenim žanrovima)” bilježi i Maja Bošković-Stulli (2006: 27) te potvrđuju priče o viđenjima NLO-a na Pagu iz dane građe. Evelina Rudan (2016: 68) citira časopis *Jurina i Franina* koji 1980. godine spominje *leteći pijat* čije se viđenje u tom odlomku dovodi u vezu s tradicionalnijim natprirodnim pojavama. Taj nam podatak pokazuje da ideja o NLO-ima postoji u svijesti osoba s hrvatskog područja barem od 80-ih godina. Istraživanje nije prikupio dovoljno zapisa koji bi omogućili istraživanje narativne plodnosti te karakteristika i etičkog identiteta ovih bića u predajama što predstavlja zanimljivu temu za proučavanje u okviru suvremenih predaja. Prema tome, o prozopografiji ove pojave, a potencijalno i bića koje oni impliciraju, na temelju građe prikupljene u istraživanju možemo reći tek da su to pojave koje se viđaju na nebu, najčešće u vidu neobičnog svjetla ili letećeg objekta. Što se tiče topografije ove pojave, u oba se kazivanja vezuju uz otok Pag. Na internetu je dostupna i snimka policijskog razgovora o zamijećenom neidentificiranom letećem objektu, također na Pagu, koja je postigla veliku

popularnost. Internetskom pretragom može se utvrditi da je Pag i inače poznat po svjedočenjima o ovakvim i sličnim pojavama, o čemu su često izvještavali mediji te time ovjerili vezivanje viđenja NLO-a uz taj lokalitet. Činjenicu da se takva viđenja događaju baš na otoku Pagu možemo povezati s postojanjem vojne baze u blizini koja je, moguće, zaista odgovora za ljudima neprepoznatljive pojave na nebu ili samim postojanjem objekta zaštićenom od javnosti potiče maštu ljudi, osobito imajući u vidu američki fenomen *Roswella*, u popularnoj kulturi najpoznatijeg mjesta pojave NLO-a, spekulacije o kojem su redovno povezane s vojnim aktivnostima. Također, pojava NLO-a upravo na tom mjestu može se dovesti u vezu i s *ezoteričnim* fenomenom *paškog trokuta*.

8. Kategorija *drugog* u predajama

Jedna je od glavnih preokupacija predaje strah od *drugog*. U predajama *drugog* prvenstveno predstavlja nepoznat svijet natprirodnog, no i različite društvene skupine koje u određenom društvu u nekom trenutku popunjavaju kategoriju *drugog*. Tako su, na primjer, u antičkom Rimu bile brojne predaje i glasine o okrutnim žrtvovanjima djece upućene protiv kršćanske manjine. (usp. Ellis 1983) U provođenju istraživanja postavljana su vrlo općenita pitanja da bi se potakla realizacija što više različitih sižea. Usprkos tome što pitanja nisu upućivala na te teme, često su se pojavljivali sižei sa ksenofobnim elementima. Ista je pojava zamijećena na internetskim raspravama na stranici *forum.hr* kojima su tema pričanja o gradu. Iz toga, kao i iz iščitavanja *Encyclopaedia of urban legends* (Brunvand 2001) koja daje uvid u česte teme predaja možemo zaključiti da su ksenofobni elementi česti u suvremenim predajama. Česta prisutnost takvih elemenata može se objasniti kao odraz konzervativne prirode predaja jer one iskazuju strah od novog i društvenih promjena. Kao posljedica jačanja paradigme ljudskih prava i drugih promjena u društvenoj svijesti ksenofobni su stavovi danas manje društveno prihvatljivi te kod određenog broja ljudi nailaze na snažno protivljenje. Današnje je doba obilježeno pokušajima uspostavljanja političke korektnosti u medijima te zbog toga eksplicitno ksenofobne izjave u javnom diskurzu nailaze na osudu te se općenito mijenja pogled društva na te stavove. Te pojave na više načina utječu na predaje s takvim elementima. Recipijenti mogu razotkriti ksenofobnu poruku predaja što može smanjiti uvjerljivost predaje. Tu pojavu oprimjeruje i ironični internetski komentar na predaju *Kineski dućan*: “Svi su to od nekog čuli, ali nitko ne zna kad se to točno desilo, kome i što je točno na kraju bilo.. Ali glavno da je to istina i da se treba paziti Kineza”¹⁹ S druge strane, u vremenu u kojem nije poželjno eksplicitno iznositi ksenofobne stavove, suvremene bi predaje mogle postati načinom da se takve ideje suptilno izraze. Također, zamijećena je pojava novih predaja koje ismijavaju predrasude protagonista predaje, a primjer je predaja s američkog terena *Elevator Incident* u kojoj se crnac i bjelkinja voze u hotelskom dizalu te ona zamijeni njegovu bezazlenu primjedbu za pokušaj pljačke i tako se osramoti. Nakon što riješe nesporazum, crni joj muškarac (često se ovaj događaj pripisuje poznatim osobama) pošalje cvijeće u sobu ili plati hotelski račun. (Brunvand 2001: 281) U prikupljenoj građi takav je primjer predaja

¹⁹ Forum.hr

<http://www.forum.hr/showthread.php?t=426974&page=9> [pregled: 30. siječnja 2017.]

Događaj u tramvaju u kojoj je putnica u tramvaju kažnjena zbog ksenofobne primjedbe o Bosancima. Zapis o prodavanju cigle pripisuje tu praksu romskoj djeci te time u ovoj verziji aktualizira određene predrasude, dok je u drugoj opisan kao *purgerska tradicija* te se i općenito češće vezuje uz *opasne kvartove* i *lokalne nasilnike* kako pokazuje razgovor u spomenutoj forumskoj raspravi.

Predaja *Kineski dućan* nosi ksenofobne konotacije time što portretira kineske prodavače kao trgovce organima koji otimaju ljude te je njezina funkcija upozoriti na opasnosti koje prijete od stranaca. Činjenicu da je to osnovna funkcija ove predaje potvrđuje to da nije pronađena verzija u kojoj se izostavlja podatak da se radi upravo o kineskom dućanu. Brunvand u kontekstu predaja o kontaminaciji hrane u kineskim restoranima navodi da je *kinesko* u takvim pričama samo pogodna sinegdoha za *strano* jer slične priče kruže i o grčkim, jugoslavenskim, istočnoindijskim, vijetnamskim i mnogim drugim restoranima nacionalne kuhinje (Brunvand 2001: 170) Takve predaje odražavaju nepovjerenje prema doseljenicima kao vanjskom faktoru koji unosi nešto nepoznato u uobičajenu sredinu. Ksenofobni elementi ukazuju na važno obilježje suvremenih predaja, a to je da one nastaju kao reakcija na nove pojave (u ovom slučaju doseljavanje drugih etničkih skupina) te društvene promjene.

Ksenofobne konotacije nosi i predaja *Ljudožderski restoran* koja implicira da vlasnici restorana podmeću ljudsko meso u hranu gostima zbog kanibalizma navodno prisutnog u njihovoj kulturi, kao što predaje o azijskim restoranima upućuju na praksu jedenja psećeg i mačjeg mesa (Brunvand 2001: 170), no svojom se funkcijom razlikuje od *Kineskog dućana*. Dok predaja *Kineski dućan* ostvaruje svoj učinak lokalizirajući se u recipijentovu sredinu, *Ljudožderski restoran* smješten je u daleku i nepoznatu zemlju koja je u svijesti recipijenta može pobuditi asocijacije na kanibalizam te ukazuje na strah od dalekog, nepoznatog i drugačijeg, kao i na opasnost kojoj je čovjek izložen putujući u kulturno i geografski udaljene krajeve.

Uz *etničke druge*, u suvremenim se predajama *drugost* može pripisati različitim društvenim skupinama. (usp. Kovačević 2012: 402) U predaji *Pečena beba* “upozorenje je usmjereno protiv ekscentričnih osoba, mladeži, konzumenata droga ili, najčešće, svega navedenog”. (Brunvand 2000: 43) Mlade su djevojke u suvremenim predajama najčešće žrtve, no ovdje je suprotno te ova predaja pokazuje nepovjerenje u mlade osobe općenito, a osobito izriče strah od supkulturalnih skupina (u zapisanoj verziji govori se o *alternativnoj* djevojci). Takve predrasude bilježi i Helmut Fisher u vezi s predajom o nestajućoj autostopistici. (usp. Fisher 2003) Govoreći o tome kako suvremene predaje odražavaju predodžbe društva Elissa R.

Henken također spominje subkulture i predrasude prema njima kao izvor predaja. (Henken 2002: 259)

Kao odraz kategorije *drugog*, osobito zbog povezanosti s natprirodnim, može se shvatiti lik neznanca. Helmut Fisher takve likove naziva "prikrivenim demonima" (usp. Fisher 2003: 31) te navodi da na mjesto demona "stupa zamjenski lik, ubojica u ljudskom liku, koji označava smrtnu opasnost i planira zločin." (ibid.) Karl Lindahl (1996: 84) naziva ga "arhetipskim simbolom u predajama našeg doba" te on predstavlja zlo i opasnost koja prijete svakome. Neznanac se javlja kao simbol zla u trenutku u kojem natprirodne prijetnje gube svoju učinkovitost te je "zamijenio natprirodnog zlikovca i neljudskog zavodnika iz ranijih stoljeća." (ibid.) Predaja je oduvijek bila jedan od rijetkih žanrova koji je omogućavao progovaranje o seksualnosti, a to je činila u okviru susreta s natprirodnim bićima i pojavama (usp. Lindahl 1996: 80), kao što su, na primjer, vrag, mora i kljuka, dok danas predaje o seksualnosti progovaraju (i) neposredno. U suvremenim predajama koje tematiziraju seksualnost neznanac loših namjera vreba mlade djevojke te ih navodi da se zaljube i stupe s njim u odnos predstavljajući se romantičnim i intrigantnim. Takve su predaje *Dečko nekrofil* i *Dobrodošla u svijet AIDS-a*. Brojni se takvi sižeji odigravaju na putovanjima pri čemu je neznanac intrigantan ali i opasan jer je stranac. Također, u sižejima u kojima neznanac nije ljubavnik, već poremećeni ubojica, njegove su žrtve znatno češće žene. Predaja *Pas vodič* govori o upadu stranca u prostor doma što je opasnost koja izaziva snažan emocionalni odgovor u pripadnika suvremenog društva. U toj predaji možemo zamijetiti kako se liku neznanca pridaju (gotovo) natprirodne sposobnosti (on ne može znati da djevojci pas liže ruku kako bi se osjećala sigurnom) te je također znakovito da takvi likovi postupaju potpuno nemotivirano što s jedne strane odražava strah od takvih poremećenih pojedinaca koji je očit i u medijskom izvještavanju i u popularnoj kulturi, no s druge strane ima i univerzalnu dimenziju koja ovakve sižee na motivacijskoj i funkcionalnoj razini povezuje s tradicionalnima te pokazuje da „čak i naizgled racionalne strašne priče sadrže detalje koji potječu iz iracionalnih, natprirodnih dimenzija“ (Degh 1996: 37).

Uloga neznanca dijelom je univerzalna u pisanoj i usmenoj književnosti svih razdoblja, no poprima i osobit značaj u suvremenim predajama jer odražava promjene u načinu života u odnosu na onaj koji odražavaju tradicionalni sižeji. Dok je stoljećima čovjek navikao poznavati krug ljudi u kojem se svakodnevno kreće, u urbanoj sredini danas ne poznaje ni najbliže susjede te svakodnevno ulazi u interakciju s velikim brojem nepoznatih ljudi. Nesigurnost izazvana takvim načinom života manifestira se velikim brojem predaja s likom neznanca koji je zlonamjeren i izuzetno opasan te spreman potpuno nemotivirano naštetiti

nepoznatoj osobi. Ono što plaši u takvim pričama, osim nadmoći ubojice, jest i nasumičnost njegova ubijanja.

Paralelno sa strahom od neznanaca u predajama se manifestira i strah od nepoznavanja prave prirode osoba za koje smatramo da ih poznajemo. Primjer je toga predaja *Susjeda*. Dok u predaji *Otmica djeteta* opasnost predstavljaju neznanci u bližoj okolini, u sižeu o susjedi djeci zlo nanosi njihova majka, a predaja postiže svoj učinak zbog bliskosti koju je s njome dijelila kazivačičina majka upravo u vrijeme trudnoće te činjenica da se radi o osobi koja živi u njihovoj neposrednoj blizini.

Zanimljiv i znakovit obrat opreke *blisko-strano* očituje se u sižeu *Opasnost na cesti*. U njemu se žena nalazi u šumi, nesigurnom prostoru iz kojeg uplašena potraži sigurnost u vlastitom automobilu. Uplašena je neobičnim ponašanjem drugog vozača na cesti, dakle, stranca, za kojeg joj se čini da joj pokušava nanijeti zlo, to jest, izgurati njezin automobil s ceste. Dolaskom u svoj dom, dakle, u sigurno i poznato mjesto, uloge se obrću. Neznanac postaje spasitelj, a ispostavlja se da joj je opasnost prijetila iz samog automobila u kojem se skrivao zlonamjoran čovjek, dakle, iz njezine bliske i sigurne zone, dok je iz stranog prostora ceste dolazila neznančeva pomoć.

9. Sekundarne predaje

Ako vjerovanje ne promatramo na razini kazivačeva stava, već samog teksta, možemo uočiti da postoje pričanja koja su “oblikovana protiv koncepcija vjerovanja poznatih i prihvaćenih u zajednici s namjerom da ih diskreditiraju.” (Dégh, Vázsonyi 1976: 112) Ovakvi se oblici nazivaju *sekundarnim* ili *negativnim predajama* (engl. *negative legends, anti legends*) te “najjednostavnija vrsta negativnih (sekundarnih) predaja obično govori o strašnom iskustvu koje implicira susret s natprirodnim, ali razrješava napetost nalazeći razborito objašnjenje za događaj.” (Dégh, Vázsonyi 1976: 113) Kao najčešći primjer sekundarne predaje navodi se siže koji je u prikupljenoj građi nazvan *Križ s groba* o čovjeku koji je za okladu maknuo križ s groba i kad ga je išao vratiti umro od straha jer je mislio da ga netko povukao u grob dok mu je zapravo rub kaputa zapeo za križ. Ovaj siže već je dugo produktivan na hrvatskom području te se često koristio i u dječjoj literaturi i početnicama (usp. Hameršak 2011: 150), a kao usmeno kazivanje zabilježili su ga Rudolf Strohal, još u 19. stoljeću, Jelica Belović-Bernadzikowska, Maja Bošković-Stulli, Miroslav Dolenc, Ljiljana Marks i drugi. (ibid.: 153), dok se u Aarne–Thompsonovom katalogu pojavljuje pod oznakom 1676 B.

Takvi oblici nekad završavaju tragično i imaju upozoravalački karakter kao što pokazuje i spomenuti primjer, a nekad komično, bez posljedica, upravo kao ostale predaje. Nije opće prihvaćeno da se ovakvi oblici svrstavaju u predaje, no ako se napusti definiranje predaje s obzirom na neupitno vjerovanje kazivača u istinitost ispričanog, ovakvi sižei mogu se uvrstiti u korpus predaja jer “sadržavaju gotovo sva obilježja zbog kojih se može odrediti kao predaja, uključujući to da se postavlja prema pitanju vjerovanja i istine na isti način kao i predaje.” (Dégh, Vázsonyi 1976: 115) „[Nj]ihova šaljivost uglavnom dolazi iz iznevjeravanja elemenata predaje demonološke tematike“ (Rudan 2016: 328) Oni pripadaju predajama i po svojoj temi te po intertekstualnoj povezanosti s drugim sižejima predaja na koje se redovito opiru. Takvi sižejni nisu razumljivi bez upoznatosti s klasičnim predajama, a dijele s njima i tematske preokupacije te se od njih razlikuju samo tendencijom da demistificiraju iskustva kakva se tipično javljaju u predajama. Njihove se stilske karakteristike, osobito neočekivani obrat na kraju, podudaraju se s onima kakve imaju predaje te ih, zbog svega navedenog, možemo smatrati dijelom korpusa predaja.

Takvi sižeji dijele s predajama obilježje da se koncipiraju kao izvještaji o događajima te tendenciju da upozoravaju na štetne posljedice određenih pojava što je u slučaju sekundarnih predaja vjerovanje u natprirodno. U vezi s navedenim primjerom treba uzeti u obzir i to da je mogućnost da čovjek umre od straha dugo bila predmet rasprave među stručnjacima i laicima. Dakle, sekundarne predaje imaju upozoravalačku funkciju kad pripovijedaju o štetnim posljedicama vjerovanja u natprirodno, kako je to i u onima u kojima dosjetljivi kradljivci koriste vjerovanja da bi počinili pljačku (Rudan 2016: 329)

U vezi sa sekundarnim predajama valja spomenuti i pojavu parodiranja žanra predaje. Za takve se ostvaraje u anglofonij češće koristi naziv *antipredaje* (engl. *anti legends*), a John M. Vlach definira ih kao “strašne priče koje pričaju djeca te se kazuju kao da su istinite, no završavaju poantom kojom se razotkrivaju kao šale, a ne predaje”. (Brunvand 2001: 62) Takvi se oblici ponekad referiraju na siže neke raširene predaje (ibid.), a uvijek koriste stilske elemente predaja, njihov ugođaj, stalna mjesta i motive kako bi u slušatelja izazvala očekivanja tipičnog kraja predaje te ga, zatim, iznenadile i izazvale humor neočekivanim obratom. *Antipredaje* mogu biti značajne za istraživanje predaje jer oponašaju tipične odlike tog žanra. Primjer takvog teksta pronađen je na hrvatskim internetskim stranicama te naveden u građi pod nazivom *Zavijanje*, a važno je napomenuti da je u izvornom kontekstu napisan kao komentar na članak o paranormalnim pojavama te referira na drugi komentar koji opisuje nečiji izvještaj o paralelnom događaju i usputno spominje zavoj.

10. Zaključak

Provedeno istraživanje pokazalo je da je žanr predaje produktivan među mladom populacijom u urbanoj sredini. Iako određeni znanstvenici (usp. Brunvand: 2001) smatraju *suvremene predaje (urban legends)* zasebnim žanrom u ovome je radu pokazano jedinstvo starijih i novijih ostvaraja na tematskoj, stilskoj, funkcionalnoj te ostalim razinama te neprekinuti kontinuitet u razvoju sižea. Zbog svojih osobitosti tim je predajnim sižei pridana odrednica *suvremene* kao pobliže određivanje, a ne kao naziv zasebnog žanra. Terenskim radom uočene su različite emske konceptualizacije pojma emskog termina *urbana legenda* koji kazivači povezuju sa suvremenim ostvarajima predaje što je izazvalo određene teškoće u određivanju granica žanra, no i, u skladu s proširenjem polja interesa suvremene folkloristike, pridonijelo i rekonceptualiziranju žanra. Potvrđeno je da se transmisija suvremenih predaja, bar kao i tradicionalnih, odvija uz usmeni prijenos i putem medija, pri čemu je, uz prijenos putem publicistike i beletristike te pisanih medija, naglašena izuzetno važna uloga interneta u brzom i geografski širokoj transmisiji predaja te je spomenuto kako internet osim medija može biti i izvor, to jest, mjesto nastanka osobite vrste ostvaraja vezane uz predaje. Iako su predaje uklopljene u struju govora te nestalnog oblika u radu je ukazano na određene stilske postupke koji za svrhu imaju dinamizaciju iskaza te emocionalno angažiranje recipijenata. Istaknut je postupak eskalacije kao postupka kojim se inoviraju sižei te im omogućuje da ostanu optjecajni te uvijek iznova izazovu željeni efekt. Naglašena je uloga emocija koje siže izaziva kao faktora koji utječe na transmisiju predaja. Osobita je pažnja posvećena formulama vjerodostojnosti kao konstitutivnom i stilskom elementu žanra. Proučavanje formula vjerodostojnosti nametnulo je pitanje vjeruju li kazivači u istinitost ispričanog pri čemu se nije polazilo od definicije predaja kao žanra u čiju istinitost postoji potpuna uvjerenost, već je utvrđeno da u tom odnosu prevladava ambivalencija. Rekonceptualizacija žanra te osobito gledišta na aspekt vjerovanja u suvremenom proučavanju predaja omogućio je proučavanje sekundarnih predaja koje se u ovom radu ne smatraju zasebnim žanrom, već predajama s osobitom intencijom. Slijeđenjem razvoja određenih sižea kroz povijest utvrđeno je kako su sižei koji na prvi pogled svojom uronjenošću u realije modernog života te okupacijom temama vezanim uza nj impliciraju suvremeni postanak zapravo trenutno aktualni ostvaraj mnogo starijih sižea. Fleksibilnost žanra omogućila je da tematizira društvene pojave te kolektivne strahove i preokupacije proizašle iz suvremenog načina života, no isto se vrijeme te teme razotkrivaju kao oduvijek

prisutne i vremenski univerzalne. Ista se pojava zamjećuje i na razini motiva pa se tako motiv ceste s jedne strane veže uz motoriziranost suvremene civilizacije, a s druge se strane aktualizira povijesno prisutna funkcija ceste kao liminalnog prostora. Iz toga proizlazi najvažniji zaključak ovog rada o predajama kao žanru koji istovremeno tematizira aktualne društvene pojave i odražava mentalitet suvremenog društva, ali i odgovara na univerzalne ljudske potrebe progovaranja o određenim osjetljivim temama vremenski univerzalno prisutnima u ljudskoj civilizaciji.

11. Literatura

ANTONIJEVIĆ, Dragana (2007) Legende o krađi organa: moralna dilema savremenog društva. *Etnoantropološki problemi* 2, sv. 2. Str. 35–69. Beograd: Sveučilište u Beogradu

BARNES, Daniel R. (1996) Interpreting urban legends. *Contemporary Legend: A reader*. Str. 1–16. New York, London: Garland Publishing, Inc.

BAUSINGER, Hermann (1987) Structures of Everyday Narration. *Folklore Forum* 20. Bloomington: Folklore and Ethnomusicology Publications

BENEDIKT, Božidar Damjanović (1988) *Paralelni svet fantazija ili stvarnost*. Gornji Milanovac: Dečje novine

BENNETT, Gillian (2005) *Bodies: Sex, Violence, Disease, and Death in Contemporary Legend*. Jackson: University press of Mississippi

BENNETT, Gillian (1996) Legend: Performance and Truth. *Contemporary Legend: A reader*. Str. 17–40. New York, London: Garland Publishing, Inc.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (1967) *Narodna predaja o vladarevoj tajni*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (1958) O terminologiji hrvatskosrpske narodne pripovijetke. *Treći kongres folklorista Jugoslavije: održan od 1-9. IX. 1956 g. u Crnoj Gori*. Str. 127–148. Cetinje: [s. n.]

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (1975) Narodna predaja-Volkssage – kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Str. 121–136. Zagreb: Mladost.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (1983) Zagrebačka usmena pričanja u preplitanju s novinama i televizijom. *Usmena književnost nekad i danas*. Str. 272–316. Novi Sad: Prosveta.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (1987) Usmena književnost. *Povijest hrvatske književnosti*. Sv. 1. Str. 7–353. Zagreb: Liber Mladost.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (1997) *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: Matica Hrvatska.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (2006) *Priče i pričanje: stoljeća usmene hrvatske proze*. Zagreb: Matica Hrvatska.

BRUNVAND, Jan Harold (2001) *Encyclopedia of Urban Legends*. Santa Barbara, Kalifornija: ABC-CLIO

BRUNVAND, Jan Harold (2000) *The Truth Never Stands in Way of a Good Story*. Chicago, Illinois: University of Illinois press

ČISTOV, Kirill Vasil'evič (1987) Problem kategorija usmene proze nenarativnog karaktera. *Polja 340*. Str. 234–237. Novi Sad: Dnevnik

DÉGH, Linda; Vázsonyi, Andrew (1976) Legend and belief. *Folklore genres*. Str. 93–22. SAD: American Folklore Society

DORSON, Richard Mercer (1975) *Folktales Told Around the World*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

DOUGLAS, Mary (2004.) *Čisto i opasno. Analiza predodžbi o nečistom i zabranjenom*. Zagreb: Algoritam

ELLIS, Bill (1983) De Legendis Urbis: Modern Legends in Ancient Rome. *The Journal of American Folklore Vol. 96*. Str: 200–208. Chicago, Illinois: University of Illinois press

FISHER, Helmut (2003) Stari demoni – novi konteksti: Demoniski likovi u suvremenim predajama. *Narodna umjetnost 40/2*. Str. 29–40. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku

GEORGES, Robert (1971) The General Concept of Legend: Some Assumptions to be Reexamined and Reassessed. *American Folk Legend: A Symposium*. Str. 1–20. Los Angeles: University of California Press

HAMERŠAK, Marijana (2011) Lowbrow Skepticism or Highbrow Rationalism? (Anti)Legends in 19th-Century Croatian Primers. *Studia Mythologica Slavica XIV*. Str: 143–157. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje

HENKEN, Elissa R.. (2002). Escalating Danger in Contemporary Legends. *Western Folklore*, 61 (3/4). Str: 259–276. Jackson: University Press of Mississippi

HIIEMÄE, REET (2004) Handling Collective Fear in Folklore. *Folklore vol. 26*. Tartu: Folk Belief and Media Group of Estonian Literary Museum

IVANIŠEVIĆ, Frano (1987) *Poljica. Narodni život i običaji*. Split: Splitski književni krug.

JANSEN, William Hugh (1973) The Surpriser Surprised: A Modern Legend. *Folklore Forum* 6(1) Str: 1–24. Bloomington: Folklore and Ethnomusicology Publications

KOVAČEVIĆ, Ivan (2012) Urban legends between multiculturalism and assimilation. *Annales, Series historia et sociologia* 22(2). Str. 401–408. Kopar: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko

KVARTIČ, Ambrož (2010) Sodobne povedke: razmišljanje o “najbolj sodobnem” žanru pripovedne folklore. *Studia mythologica Slavica XIII*. Str. 273–290. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje

KVARTIČ, Ambrož (2014.) “*Urbana legenda*” kot emska kategorija: konceptualizacije “urbane legende” v slovenskem splošnem govoru. (Članak ustupljen ljubaznošću autora.)

LABOV, William (1084) Preobražavanje doživljaja u sintaksu pripovijednog teksta. *Revija : časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja* br. 2. Str. 46–78. Osijek: Pododbor Matice Hrvatske

LINDAHL, Carl (1996) Psychic ambiguity at the legend core. *Contemporary legend. A reader*. Str. 69–91. New York: Garland Publishing, Inc.

MOODY, Raymond (2005) *Život poslije života*. Zagreb: V. B. Z.

POTKONJAK, Sanja (2014) *Teren za etnologe početnike*. Hrvatsko etnološko društvo, HED biblioteka – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF press, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju: Zagreb

RUDAN, Evelina (2006) Authentication Formulae in Demonological legends. *Narodna umjetnost* 43/1. Str. 89–111. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku

RUDAN, Evelina (2016) *Vile s Učke. Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja*. Hrvatska sveučilišna naklada: Zagreb

STUBBERSFIELD, J. M., TEHRANI, J., FLYNN E. G. (2017) Chicken Tumours and a Fishy Revenge: Evidence for Emotional Content Bias in the Cultural Transmission of Urban Legends. *Journal of Cognition and Culture*, 17 (1–2), Str: 12–26. Leiden: Brill Academic Publishers

TOMIĆ, Ante (2017.) *Karuzo – ljubavna priča s pjevanjem*. Jutarnji list: Zagreb

WHATLEY, Marjamne H., HENKEN, Elissa R. *Did You Hear About the Girl Who...?: Contemporary Legends, Folklore, and Human Sexuality* New York: New York University Press

Internetski izvori:

Autorski članci:

BETI, Ivica. *Vjerovali u urbanu legendu pa ostali bez diplome*. Večernji list
<http://www.vecernji.hr/hrvatska/vjerovali-u-urbanu-legendu-pa-ostali-bez-diplome-994055>
[pregled: 26. travnja 2016.]

BLAŽEVIĆ, Davorka. *Ode Kraljica, šibenska urbana legenda*. Slobodna Dalmacija
<http://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/226084/ode-kraljica-sibenska-urbana-legenda> [pregled: 24. travnja 2016.]

HRASTOVČAK, Tomislav. *Futurolozi & futurologija*. Plan B
<http://www.planb.hr/futurolozi-futurologija/> [pregled: 24. travnja 2016.]

MARČINKOVIĆ, Darko; Čuljat, Elena; Barišić, Ivana; Kovačević, Jelena. *'Čula sam jezive krikove i vidjela sjenu bez očiju'*. Večernji list
<https://www.vecernji.hr/vijesti/cula-sam-jezive-krikove-i-vidjela-sjenu-bez-ociju-490107>
[pregled: 26. travnja 2016.]

MARIĆ ODOBAŠIĆ, Diana. *Festivalska legenda*. 24 sata
<http://www.24sata.hr/show/festivalska-legenda-sulejman-je-u-areni-tita-vodio-na-zahod-429917> [pregled: 24. travnja 2016.]

MARINIĆ, Marina. *Može li strah djelovati kao afrodizijak?* Biologija.com.hr
<http://biologija.com.hr/modules/AMS/article.php?storyid=8556> [pregled: 26. travnja 2016].

MIKKELSON, Barbara. *Mentos and Coke Death*. Snopes
<http://www.snopes.com/horrors/freakish/mentos.asp> [pregled: 1. travnja 2016.]

MIKKELSON, Barbara. *Peanut Butter Dog*. Snopes
<http://www.snopes.com/risque/animals/peanutbutter.asp> [pregled: 1. travnja 2016.]

Izvori bez navedenog autora:

Atma.hr. *Pazite gdje ulazite: Horror u sarajevskom china shopu i priča svjedoka trgovine organima*.
<http://atma.hr/pazite-gdje-ulazite-horor-u-sarajevskom-china-shopu-i-prica-svjedoka-trgovine-organima/> [pregled: 1. prosinca 2016.]

Facebook. *Before you repost it check it out on Snopes*.
<https://www.facebook.com/Before-you-repost-it-check-it-out-on-Snopes-306106442939/>

[pregled: 14. svibnja 2012].

Forum.hr.

<http://www.forum.hr/archive/index.php/t-426974.html> [pregled: 14. svibnja 2012].

Hrvatska književna laž. Booksa

<http://booksa.hr/vijesti/sve/hrvatska-knjizevna-laz> [pregled: 26. travnja 2016.]

Nekrofil mrtvačkim bakterijama zarazio djevojku. Dnevnik.hr

<http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/nekrofil-mrtvackim-bakterijama-zarazio-djevojku.html>

[pregled: 1. prosinca 2016.]

Reforma samouprave ne znači i ukidanje nekih općina. Poslovni dnevnik

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/reforma-samouprave-ne-znaci-nuzno-i-ukidanje-nekih-opcina-229962> [pregled: 26. travnja 2016.]

Što nasljeđujemo od mame, a što od tate. Metro portal

<http://m.metro-portal.hr/sto-nasljedujemo-od-mame-a-sto-od-tate/73395> [pregled: 26. travnja 2016.]

The Girl in the Photograph. Creepypasta Wiki

http://creepypasta.wikia.com/wiki/The_Girl_in_the_PhotoGraph [pregled: 6. ožujka 2017.]

Urban legends (1998). Internet Movie Database.

http://www.imdb.com/title/tt0146336/?ref=fn_al_tt_1 [pregled: 1. travnja 2016.]

12. Građa

12. Građa

1. Predaje koje tematiziraju seksualnost	88
(Dečko nekrofil)	88
(Dobrodošla u svijet AIDS-a).....	90
2. Predaje o drogama i alkoholu.....	90
(Pečena beba).....	90
(Pijana cura).....	90
(Party u tunelu)	91
(Albino trava)	91
(Naranča)	91
(Loš trip).....	92
(Španjolska mušica).....	93
3. Predaje o kontaminaciji hrane	93
(Meksički <i>fast food</i>).....	93
(Pizza iz Basciere)	94
(Ljudožderski restoran).....	94
4. Predaje s natprirodnim elementima.....	95
(Majka spašava dijete)	95
(Duh na cesti).....	95
(Fotografija djevojčice)	95
(Kuga na Krku).....	96
(Kuća kraj Bjelovara)	96
(Duh s Borongaja)	97
(Dvorac Jelkovec).....	97
(Otok Lokrum).....	98
(Prizivanje duhova).....	98

(Prizivanje duhova 2).....	99
(NLO iznad Paga).....	100
(Vremensko-prostorna rupa).....	100
(Duhovi na splitskom bedemu).....	101
5. Predaje o opasnostima gradskog života	102
(Kineski dućan).....	102
(Susjeda)	103
(Oteto dijete).....	104
(Pas vodič)	104
(Motorist).....	104
(Opasnost na cesti).....	104
6. Predaje iz gradskog života.....	105
(Zgoda iz tramvaja)	105
(Događaj u tramvaju).....	106
(Razgovor u dućanu)	106
(Prodavanje cigle).....	106
(Skulptura Malog dječaka)	107
(Slon iz osječkog Zoološkog vrta).....	108
(Razgovor u WC-u)	108
(Zadnja klupa, van!)	108
7. Urbane legende kao osobe.....	108
(Tuljan)	109
(Gospodin Cipelić)	109
(Lizanje punde).....	109
(Pajdo i dotur).....	110
(Pajdo i policija)	110
8. Negativne predaje.....	110

(Križ s groba).....	110
(Vukodlak).....	111
(Zavijanje)	111
9. Ostale predaje i slični oblici	111
(Pulski tuneli)	112
(Zmija).....	113
(Mentosi i Cola).....	114
(Lutrija).....	114
(Ukradena baka)	115
(Steva Veličanstveni).....	116

1. Predaje koje tematiziraju seksualnost

(Kako je Ricky Martin postao gay)

Kazivač: Josip Sunko (1992. godišće; rođen u Zagrebu, obitelj mu je iz Slavonije, a živio je i u Švicarskoj; student)

Znači, kako je Ricky Martin postao *gay*. Ono s Ricky Martinom, to svi pričaju. Neki *reality show*, negdje u Južnoj Americi, moro bi provjerit na internetu, kao, Ricky Martin će neku svoju obožavateljicu iznenadit. Znači, onak, on se sakri u ormar i onda odjednom izleti, onak, znaš, i svi sretni, ona je onak totalno ludi fan za njim. I sad oni postave kod nje kamere po stanu i ona dođe ti doma, znaš, niš ne zna što se događa i sad uzme paštetu, namaže si pičku sa paštetom i pas joj to liže, kužiš. A Ricky Martin u ormaru, kužiš. Možda je baš tad postao *gay* i izašao iz ormara, kužiš.

(Dečko nekrofil)

Kazivačica: Lucija Pleše (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Mislim da mi je to Lana pričala. Neka ženska osoba je bila u pitanju koja je bila vani. Sad jel to Beč, Graz – Austrija, ne znam. Uglavnom, bila je u klubu nekom, u bircu, i neki lik joj je upucavo. I ona je s tim nekim neš zabrijala, tipa zbarili su se il nekaj i ženska je dobila nekakve... po licu, neku bolest kožnu, znaš što pričam. I, uglavnom, i sad njoj nije bilo jasno kaj. Još, tipa, taj je lik nju zvao da oni odu doma njemu, njoj, neam pojma, ona je to odbila. I dobila je tu neku kožnu bolest i otišla je doktoru. I sad te neke pretrage, sim-tam i doktor joj je, valjda, kad su došli rezultati tih nekih pretraga, kaj ja znam, ju je pitao: “Dobro, otkad Vi to imate?” Ona kaže: “Pa, još neko vrijeme”, “Pa okej, to su neke bakterije koje na mrtvim tijelima... nešto što je na mrtvacima, s čim nitko ne bi mogao doći u kontakt.” I na kraju je ta osoba, taj lik, ubio²⁰ žene okolo. I zato što... nekrofilija i sve to slično, to je ostalo na njemu i on je to prenio toj ženi, tak da...

Kazivačica: Iva Crvelin (1989. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

²⁰ >ubijao

Proljeće je bilo i Paula koja živi u Zapruđu, odmah tri kuće dalje od ovoga, Bareta, dođe u školu i počne nam pričat priču o tome kako je ona zapravo čula tu priču od svoje prijateljice da se dogodilo njezinoj prijateljici. I sad, naravno, da ne posumnjaš uopće jer, kao, priče se događaju svima. Dakle, frendica je upoznala dečka i prohodali su nakon, ono, doslovno dva dana što su se znali. Sve prekrasno, divno, zaljubljeni, vole se, obožavaju i sad ja točno nisam sigurna, ali čini mi se da joj je on bio prvi. I oni prvi put spavaju. Mislim, to je srednja škola, taman to vrijeme kad se stvarno to može i dogodit. I oni prvi put spavaju zajedno i nakon nekog dana ona počinje primjećivati neke promjene na svom spolovilu. Ne znam točno kakve, ali nešto joj se počelo događat i ode cura kod ginekologa i on joj napravi neke pretrage. I dalje ona nije rekla ništa dečku, oni su, sve super, sretni zajedno. Ginekolog napravi pretrage i nakon dva-tri tjedna, koliko već njima treba da se to laboratorijski obradi, pozove ju u svoju ordinaciju i kaže joj da ima nekakve lezije, nametnike ili nekakvu upalu nečega, a u biti jedini način da se zaraziš takvom vrstom bolesti, odnosno, bakterija ili čega više je da spavaš s mrtvom osobom. I odmah on nju počne ispitivati je li ona ikad spavala s mrtvacem, što, naravno, ona uopće nije vjerovala da je moguće. Više se ne sjećam što se zapravo dogodilo, ali na kraju se ispostavilo da je dečko zapravo spavao sa mrtvim ženama i da je ona od njega dobila vaginalnu infekciju. To je bilo tamo negdje dvije tisuće i pete, šeste. Tada sam ja prvi put čula tu priču i drugi put u životu je čujem u Bugarskoj, u Velikom Trnovu, u parkiću jednom i priča mi ju Elinor iz Švicarske. Ona je inače radila dosta dugo u nekom kampu dječjem, s izviđačima pa je znala sve strašne priče. I sad mi nju nagovaramo: “Daj nam ispričaj neku strašnu priču!” I ona krene, da je jedna djevojka koju ona poznaje imala prijateljicu koja je otišla bila na nekakvo putovanje, *Erasmus*, tako nešto, u Španjolsku. I tamo se zaljubila u nekog Španjolca koji je isto bio divan i krasan, njena velika ljubav. Ona je čak planirala ostat tamo živjet. U momentu kad je ona odlazila od tamo, razmijenili su sve kontakte, podatke, čut će se, voljet će se, vidjet će se. Ona se vrati doma i primijeti isto da isto tako ima neke promjene. Ode kod ginekologa, on napravi pretrage, pozove ju natrag, kaže joj da je to od spavanja s mrtvim ljudima i ona zaključi da joj je to prenio dotični Španjolac. Dakle, očito je to neka priča koja je putovala već puno kilometara.

Kazivač: Vedran Husremović (1992. godište; rođen i živi u Zagrebu; student)

Znači, cura iz Zagreba je bila u Pragu i tamo je tulumarila. U klubu upoznala frajera, nešto su se, ništa, popili su, otišli do njega, baruckali su se, ali ona kao nije htjela ić ful i ode doma. Vratila se u Zagreb i kad se vrati dobije osip na usnama. Ode kod doktora i doktor joj kaže da je

to osip koji se dobija samo kad se, je l, kad si u kontaktu s ljudima koji jedu ljude i par dana nakon je bila vijest da je tom frajeru u Pragu upala murija u stan i našla masu izrezbarenih trupala i da je tak halto strankinje po klubovima, doveo doma, jebo i jeo. To mi je pričala Lorna i imala je točno imena. Mislim, svi smo mi vjerovali.

(Dobrodošla u svijet AIDS-a)

Kazivač: Vinko Drača (1989. godište; rođen i živi u Zagrebu; student)

Cura dođe na studij u Zagreb, negdje sa sela i otkrije noćni život Zagreba. Počne izlaziti, piti i upozna nekog prezgodnog frajera, u nekom klubu ga upozna i pleše s njim već neko vrijeme, nekoliko večeri, on joj kupuje pića i napokon se osmjeli i pozove ga k sebi doma. I ništa, poseksaju se i ujutro vidi da njega nema i kad uđe u kupaonicu vidi da je pored ogledala poruka. Uzme poruku, pročita je, a na njoj piše: „Dobrodošla u svijet AIDS-a“.

2. Predaje o drogama i alkoholu

(Pečena beba)

Kazivač: Vinko Drača (1989. godište; rođen i živi u Zagrebu; student)

To je onako dobrostojeći par koji ima malo dijete i dobiju karte za kazalište i moraju nabrzinu naći *babysittericu* i nađu jednu alternativnu djevojku iz susjedstva. I tak, ništa, oni odu u kazalište i ta cura obeća pričuvat dijete i, a oni joj kažu da će se, da će nazvat u pauzi i provjerit jel dijete dobro. I ništa, nazovu oni u pauzi i ta cura im se javi i kaže da je spremila dijete na spavanje i da peče puricu za večeru. U tom trenutku oni krenu nazad u dvoranu i žena se sjeti da nemaju puricu. Sjednu u auto i brzo se odvezu doma i vide natripanu dadilju kako sjedi za stolom pred napola pojedenim pečenim djetetom.

U Indeksu suvremenih predaja (Brunvand 2001) ova je predaja kategorizirana pod šifrom i nazivom 03010 The Baby Roast.

(Pijana cura)

Kazivačica: Kristina Hrabrić (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Ja znam jedino priču o curi koja se kao napila i onda je zaspala u čučućem položaju i onda kad se probudila su joj morali amputirati obje noge jer je spavala 14 sati u tom položaju.

(Party u tunelu)

Kazivačica: Ivana Banfić (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Da, al čula sam priču vezanu uz to. Jedna je kao osnovna velika prostorija pod zemljom u kojoj se ti tuneli spajaju i to je ispod onog tunela na Sljemenu, di se uvijek nađeš kad se ide na Sljeme. I da su tamo bili ti *rave-partyji* i da se tamo neka cura nadrogirala ful i odlutala u jedan od tih tunela i nisu je više našli.

Kazivačica: Martina Topolovac (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Čula sam za te tunele, ali ja sam čula da su ih partizani sagradili i da je bila cijela mreža ispod Zagreba i da je ulaz negdje u Gajevoj ili ispod Trga, u nekom od onih podruma starih zgrada i da je cijeli splet koji ide preko cijelog grada, a onda je tamo ispod Sljemena di je tunel, ispod njega je veliko skladište u kojem su oni skladištili neke stvari onda, ali na to se zaboravilo kako se promijenila vlast i tamo se onda u tom skladištu koje je neko našao su se održavali *rave-partyji* i pričala mi je frendica da se jedna cura koju ona pozna, uzela neku drogu, natripala se, zabrijala i izgubila se u tom spletu hodnika i nikad je više nisu našli.

(Albino trava)

Kazivač: Vinko Drača (1989. godište; rođen i živi u Zagrebu; student)

To sam na Ribnjaku čuo. Pričaju da postoji albino trava koja raste samo u kanalizaciji i koja je ekstra jaka zbog uvjeta u kojima raste – jako malo svjetlosti. Ima bijelo lišće i jako je plodno. Do toga dođe zato što dilerima ponekad uleti racija i da se riješe sve trave bace ju u zahod i puste vodu od čega nešto preživi. Užasno je skupa i užasno jaka.

(Naranča)

Kazivač: Vinko Drača (1989. godište; rođen i živi u Zagrebu; student)

Znaš Marka, on je imao frenda koji je dilao samo tripove i jednom je išao na neki tulum i imao kod sebe cijelu plahtu tripova, gomilu tripova, i, uglavnom, primijetio je policijski auto kako se približava. I, što sad, u panici potrčao je i skrenuo u neku sporednu ulicu. Policajci su potrčali za njim. Već je bio otprije poznat policiji i znao je da će sad onako otić na jako dugo u zatvor ako ga uhvate s punom plahtom tripova, tako da ih je uzeo i progutao sve. Ništa, policija ga je pustila, nekako se uspio skulirat i ostati sabran dok nisu otišli, ali je otad umislio da je naranča i ne da nikom da mu priđe blizu jer se boji da će ga netko oguliti i iscijediti.

Kazivačica: Ivana Banfić (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Znam za priču o frajeru koji se natripo i zabrio da je naranča pa se ogulio.

Kazivač: Emil Purgar (1990. godište; rođen i živi u Zagrebu; project manager)

Jedan dečko ti je uzeo LSD il gljive il neš i kak zabriješ zmajeve i to, on ti je zabrio da je naranča i išo se jednostavno ogulit, pol kože si je izrezo.

(Loš trip)

Kazivačica: Maja Bošković (1992. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Frend od mog frenda je išo na maturac u Amsterdam i onda je bio neki sportaš koji se inače uopće ne drogira, nit ne pije, niti puši travu i došli su u restoran i svi su naručili *magic muffinse* koji su, je l, nafutrani s travom i onda je on reko: „I ja bi isto *magic muffin*“. I onda su ga svi pogledali, kao; „Joj, kaj ti, ti ni piješ, ti ne pušiš“ I onda je on reko: „Ne, dajte mi tri *magic muffinsa*“ i onda je pojeo tri *magic muffinsa* i onda su svi otišli u hotel, a on se kao otišo prošetati i nije ga bilo i oni su ga tražili i onda su došli nazad u hotel i sreli su ga i on je bio zabarikadira vrata od kupaone ormarom i krevetom i oni su ga pitali: „Kaj radiš? Zakaj si to napravio?“ i on je reko: „Ooo, jebote, nećete mi vjerovat, unutra je trol. Ja sam hodo gradom i vidio sam trola, e“ I oni su mislili: „koji kurac?“ i maknuli su ormar i krevet i otvorili su vrata i unutra je bilo malo dijete s Downovim sindromom.

Kazivačica: Merima Čolić (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

(nadovezuje se na prethodno kazivanje) Ne, pričali su prije neke strašne priče (ljudi na maturalcu), znam da su si oni bili zabijali da postoje čudovišta tamo i onda se on bio vratio u hotel i tamo su bila djeca s Downovim sindromom i on je jedno dijete zatvorio u hotelsku sobu i onda kad su ovi drugi došli onda kao: „Uhvatio sam jednog, uhvatio sam jednog.”

Emil Purgar (1990. godišće; rođen i živi u Zagrebu; *project manager*)

Ne znam jesam ti pričo to. Ono s onom ekipom koja je našla LSD, onak iz sedamdesetih u jednom sefu. Uglavnom, našli su neki brutalni LSD i sad ono ekipa je uzela koji komad i drugi dan svi bez sjećanja, sam se bude i, ovaj, pričaju kaj je bilo prošlu noć, sve sam prolaze kroz sve te priče i jedan lik se ono scima: “Isuse Bože, ono, ulovio sam goblina, ulovio sam goblina.” I svi: “Da, ziher, kak si ulovio goblina, kaj briješ ti?” “Ne, ne, ne, sigurno, ulovio sam goblina.” “Pa dobro, fakat briješ, daj, ščilaj se, nema šanse da si ulovio goblina. Goblina ne postoje.” Frajer, onak: “Ne, sjećam se, ulovio sam goblina, u ormaru je.” I svi se scimaju i otvore vrata, a unutra dijete s Downovim sindromom.

(Španjolska mušica)

Kazivač: Domagoj Grbavac (1991. godišće; rođen i živi u Sesvetama; student)

Kao da su nekoj butri ubacili u nekog klubu, ovisi kojem, neko kaže u Bestu, neko kaže tu u Sesvetama. Klubovi se mijenjaju, priča je ista. Ubacili su joj španjolsku mušicu i da su je našli nakon nekog vremena kako se u autu na parkingu nabija na mjenjač.

3. Predaje o kontaminaciji hrane

(Meksički *fast food*)

Kazivač: Vinko Drača (1989. godišće; rođen i živi u Zagrebu; student)

U mojoj se ulici otvorio *fast food* i moja susjeda je tamo redovno zalazila, iako je većina ljudi bila sumnjičava prema toj novoj hrani i prema higijenskim uvjetima koji vladaju u takvim rupama. No, uglavnom, jela je tamo svaki dan i odjednom se razboljela... dobila je divlje meso u usnoj šupljini. To je prilično boljelo i zagnojilo se, nastala je oteklina u ustima i zubari nisu znali šta je... Pripisivali su joj antibiotike, svašta, sve dok se nije tolko zagnojilo i

upalilo da je završila u bolnici. Tada su tek shvatili da bi možda trebali razrezati ranu i napraviti biopsiju da vide što je. Do tada je ta kvrga bila prilično velika, razrezali su kvrgu i iz nje je ispuzalo desetak malih žohara. Stvar je u tome da... ubrzo su zatvorili, naravno, to mjesto, tacos koji je pojela je vjerojatno sadržavao žoharska jaja koja su užasno sitna i ona je imala neku ranicu u ustima kroz koju su ušla u meso.

(Pizza iz Basciere)

Kazivačica: Dijana Didulica (1980. godište; rođena i živi u Sisku; prevoditeljica)

Slavna Baschiera prije desetak godina. Znam da sam ih ono dugo izbjegavala zbog toga. Ne znam je li istina ali, kao, žena je došla pred kraj radnog vremena kad se već valjda kuhinja zatvorila i ona je inzistirala da oni njoj ispeku pizzu, iako su joj oni rekli da više ne peku. Ona je bila jako bezobrazna i inzistirala da ona hoće tu pizzu. I onda su ti oni njoj stvarno poslužili tu pizzu. Ona je pojela dio, a dio je odnijela kući jer nije mogla. I onda negdje u međuvremenu joj je pozlilo pa onda to što je uzela sa sobom je dala na analizu pa su... e, sad ti varira broj, ali najveći koji sam čula je sedam, vrsta sperme da su našli.

(Ljudožderski restoran)

Kazivačica: Lucija Š. (1994. godište; rođena u Splitu, živi u Zadru, studentica)

Znači, to je bilo u Keniji. Znači postoje još onako plemena ljudoždera u Africi, nisam sigurna je li Kenija ili negdi drugdi. Znam da mi je to trener priča čak. On je živio sa ljudožderima neko vrijeme, ali u Papui Novoj Gvineji, ne u Africi. I u svakom slučaju, da je to čuo od nekoga da je bio jedan restoran u Africi gdje su onako ljudi redovito dolazili, ali da su se uvijek osjećali čudno tamo. Znači da bi se svi osjećali nelagodno, ali opet bi ljudi dolazili bili tamo. I da se restoran... da su se uvek događali, da su ljudi čuli neke glasove tamo ili nešto. Neke ono (...), neki ti đirevi, zarobljeni duhovi i uvek su bili *ghost stories* oko tog mjesta, a to je u biti bio hotel sa restoranom. I onda da to ne radi već par godina zato što je jedanput kad su policajci došli otkrili su da su neki turisti koji su zapravo bili nestali ili zapravo neki protivnici tog plemena koji su držali taj restoran da su oni nestali bili tada i da su zapravo našli ljudsko meso u frizeru i da je moguće da su ljudi jeli to.

4. Predaje s natprirodnim elementima

(Majka spašava dijete)

Kazivač: Vinko Drača (1989. godišće; rođen i živi u Zagrebu; student)

Čovjek vozi pustom cestom noću i vidi ženu kako isteturava na cestu i maše rukama da stane. On stane i vidi da je žena užasno izranjavana. Kaže joj da... pita ju što se dogodilo i ona kaže da je doživjela prometnu nesreću i da joj je dijete još u autu i da ga moli da joj spasi dijete i, uglavnom, on vidi da je baš na zavoju nedaleko auto izletio s ceste, kaže ženi da sjedne u auto, ode nazad i vidi zdrobljen auto skroz i dijete u onoj dječjoj... vidi u dječjem sjedalima da je još živo i za volanu vidi tu smrskanu ženu, istu koja ga je zaustavila, mrtvu.

(Duh na cesti)

Kazivačica: Alma Cacan (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Jedan čovjek koji je živio u gradu imao je staru mamu na selu i javili su mu da je ona jako bolesna i da dođe hitno. On se uputio odmah, sjeo je u auto, bilo je jako loše vrijeme i slaba vidljivost i išao je po nekoj cesti i kroz kišu i maglu dok se vozio taman je trebao skrenut, al je vidio neku priliku, ženu s bijelim rukavicama kako mu maše da zaustavi, da uspori i on je usporio i vidio da se taj dio ceste urušio di je on trebao proći i da je ispod provalija. Ništa, vratio se i išao dužim putem i dok je došao do doma njegova je mama već umrla i on je vidio da je imala bijele rukavice.

U Indeksu suvremenih predaja (Brunvand 2001) ova je predaja kategorizirana pod šifrom i nazivom 01010 The Ghost in Search of Help.

(Fotografija djevojčice)

Kazivač: Vinko Drača (1989. godišće; rođen i živi u Zagrebu; student)

Moj frend iz srednje je imao mlađeg brata koji je išao u istu osnovnu u koju sam ja išao i, onako, imao je 13 godina, baš je počeo otkrivati cure i jednom kad se vraćao iz škole ispred škole je našao fotografiju na kojoj je bila zgodna djevojčica – plavokosa, zelenooka u crvenoj haljinici koja je dizala dva prsta, kao *peace*, ne. Čim ju je vidio na slici, zaljubio se, kako to već bude, kad si u pubertetu zaljubiš se u prvu zgodnu curu koju vidiš. I odnio je tu

sliku doma i cijelo vrijeme se nadao, pošto je tu sliku vidio pred svojom školom da ta djevojčica ide u tu školu. Sutradan je otišao, pitao sve prijatelje u koji razred ide. Neki su mu rekli da je se sjećaju, ali uvijek kada bi išao provjeravati u tom razredu vidjeo bi da je nema tamo. I tako razočaran, otišao je doma, dugo gledao sliku prije spavanja i baš kad se spremao leći spavati kroz prozor, u dvorištu, vidio je tu curicu kako mu maše. Izašao je i potrčao prema njoj, ali je ona pobjegla i kroz kapiju izašla na ulicu. On je trčao za njom, izletio na ulicu i... bem!... strefio ga je auto. Kasnije je završio u bolnici i umro dan poslije ne dolazeći k svijesti. Moj, taj frend, njegov brat je kasnije podigao tu sliku s poda na kojoj je bila ta ista djevojčica koja je ovaj put dizala tri prsta u zrak.

(Kuga na Krku)

Kazivačica: Maja Bošković (1992. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Naime, na Krku postoji, al to je fakat, pogledala sam na internetu, fakat postoji neko selo koje je usred šikare, usred ničega na nekom brdu u kojem su u 15. stoljeću svi stanovnici pomrli od kuge. A kad je kuga vladala bila je šema da kad neko ima kugu da ga zabarikadiraju u zid. I onda, onak, navodno u tom selu u zidovima i, onak, u ostacima su sve kosti. I sad, moj buraz je ful bio opsjednut s tom idejom jedno ljeto, kao: „Moramo ić, moramo ić tamo, to pogledat“ Nije to sad selo, nego samo ostaci kuća, sve je razrovano, nemreš ni doć, nema nikakve ceste. I navodno je sad, kao, on je ful htio ić i ful je to istraživo i našo je neke ljude s Krka koji su bili tamo i oni su njemu pričali, to je bilo nenormalno. Mislim, ja nisam bila dok su oni to njemu pričali, al on ti je to kao meni prepričavao. Onak, kaže da su ti ljudi bili, onak: „Ne! Ne smiješ ić tamo, zaboravi na to. Ne, e, imat ćeš traume ostatak života.“ I onda je on pito: „Pa kaj? Kaj, samo odeš tam, pogledaš te ruševine.“ I oni su rekli da su oni otišli tam i kad ti dođeš tam da je mrak, ako je mrak da vidiš kao oči koje te gledaju iz svih kuća. Al, pazi, ti ljudi su bili usrani, usrali su se. Prepričavali su da ti doslovno dođeš tam i da ti vidiš oči, di god pogledaš da vidiš oči. I da to nisu neke obične oči, nego neke zelene.

(Kuća kraj Bjelovara)

Kazivačica: Martina Topolovac (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Uglavnom, ja ti imam neku rodbinu na selu pored Bjelovara i sad mi svaki put kad bi išli tamo bi prolazili pored neke kuće koja je napuštena. I meni kad sam bila mala je to bilo čudno i ja sam pitala baku i prabaku koja je tad bila živa, kao, što je s tom kućom i meni je baka ispričala da je u toj kući kao neke podzemne vode su ful čudne i ljudi koji bi se doselili

tamo su se morali odselit jer su mislili da su to duhovi. To je istina, zato što je jedna žena, jedan dan kao ti koji su živjeli u toj kući, ona je nešto kopala oko vrta, nemam pojma i neko je iz kuće počeo bacat kamenje na nju. A u kući valjda nije bilo nikog. Na kraju su ju ubili s tim kamenjem, ne znam, neko ju je ubio i odonda niko više tam ne živi i valjda su srušili tu kuću.

(Duh s Borongaja)

Kazivačica: Alma Cacan (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Vezano uz vaš kvart²¹. To je blizu pruge i tamo su uglavnom živili željezničari i to je bilo bombardirano u... Drugom svjetskom ratu i moj frend se doselio tamo, nedavno, ne znam, njegovi nisu iz Hrvatske i nije baš znao tu priču ni ništa, al on se kune da, uvijek vidi kad u svojoj kući... malo prije nego što zatvori vrata ili tako nešto čovjeka u odori kontrolora, u uniformi željezničarskoj.

(Dvorac Jelkovec)

Kazivač: Ana Šokčević (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; kiparica)

Kad smo išli u dvorac Jakovlje fulali smo neku ulicu i ulica u koju smo trebali skrenut bila je ulica Adele Siksto i mi smo ušli unutra i družili smo se s tim nekim umjetnicima u ateljeu i pričali su o dvorcu i kak ga treba restaurirati i onda sam ja pitala tko je ta Adela Sixto i onda je rekao ovaj čiča: “Joj, ful zanimljivo da me to pitaš.” Ja sam skužila kak je unutra malo sablasno i on često tam spava po pet noći zaredom. Kao, “Tu ti je zadnja obitelj koja je imala to imanje se zvala obitelj Sixto.” Ti znaš za tu ženu? E, uglavnom, bila je ta neka mlada cura koja je bila prekrasna, koju su tri partizana htjeli ubiti i onda su je natjeravali po cijelom selu, ona je pobjegla u dvorac, a fora je u tome da lijevo krilo dvorca više ne postoji, nego se urušilo jer je [izostavljeni podaci o osobi] izradio neka krila, neku skulpturu koja se zapalila. E, i propalo je cijelo to krilo, a pričalo se da je u tom krilu točno kak su ta tri patizana trčali za njom, ona je pobjegla u to krilo i tamo su je zatukli nasmrt. I ona je iskrvarila po nekoj haljini, ovo-ono, i kaže kao: “Ovaj dvorac je ful nepopularan, mještani nikad ne hodaju tu okolo jer kruži ta priča da ju oni vide.” Imaš kao neki balkon, izlaz, da ju vide u toj bijelog haljini cijelu krvavu kak se pojavljuje po noći njen duh. I Lucija ti pita čiču: “Pa dobro, kak je Vama tu

²¹ Odnosi se na Borongaj u Zagrebu.

spavat?” On kaže: “A ne znam, nekad neki lopovi lupaju po vratima.” I ona kaže: “Nikad ne čujete ništa?” I čiča kaže: “Pa čujem ko da odozgora neko kuca, nikad nema nikoga.” Ja ona slušam priču kao, koji kurac?

(Otok Lokrum)

Kazivačica: Maja Flajsig (1994. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kak se zove otok, onaj kod Dubrovnika koji je uklet i to je još uvijek uklet. (...) Lokrum! Lokrum ti je kao, baš sam bila, bila sam tamo, šta ja znam, bila sam treći, drugi-treći srednje tako nešto. Znači ono, nije priča starih baba i davnina. Uglavnom, na taj otok ne možeš otići... i to ono svi briju na to – ne smiješ prespavat na tom otoku jer je uklet. Nama su pričali kao neke šeme da su svećenici išli tamo s naopako okrenutim svijećama pa su oni pokapali pa je to ukleto i šta sve ne. Prekrasan je otok, ali nama su pričali da ne smiješ ništa odnijeti s otoka. I jedna žena je odnijela kamen s otoka i otišla i dobila rak, umrla. I tipa, kao, navodno bio je baš te veličine tumor kao taj kamen, ne. Da, da, da²², baš je ono kao... I svi smo se usrali. Baš je jedna frendica, mislim, ja sam se jako usrala, frendica je našla nekakav šešir tamo i htjela ga je ponijest sa sobom i ja sam joj ga uzela i bacila u smeće i rekla: “Nema šanse da išta ide s ovog otoka.

(Prizivanje duhova)

Kazivačica: Lucija Pleše (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Sestra i ja smo kad smo bile male imale duha u sobi. Mislim, kako je to bilo davno, mislim da smo mi to izmislile. Ali, uglavnom, bile su se čudne stvari događale. Nas dvije male, mislile smo da smo vještice, prizivale smo duhove i svašta nešto slično. I u jednom trenutku nas tri smo bile – moja sestra, ja i još jedna prijateljica i, ovoga, uglavnom neke su se čudne stvari događale. Mislim, ne znam više jesu se dogodile, meni se jesu dogodile, u glavi su mi se dogodile. Mi smo ti kao prizivale duhove, ali nikad nismo htjele zločeste duhove. Znale smo da ima zločestih duhova pa kao, ajmo mi dobre duhove prizivat. Dogodile su se čudne stvari, tipa moja kosa! Onak, imale smo svijeću i kak to već ide.²³ Pa imale smo ti neakvu knjigu. Ne znam, to je ta frendica uzela od svoje bake, nešto, nemam pojma, neke

²² Kazivačičin odgovor na skeptične primjedbe jednog recipijenta.

²³ Pitanje zapisivačice: Kako ste to prizivale duhove?

nebuloze. Meni nije bilo nikog doma, to je bilo najstrašnije od svega. I sjedile smo ti u mojoj sobi na podu i imale smo ti tu svijeću i ona je čitala iz te knjige. Bila je tamo ko nekakva pričica. I, kao, moramo prizvat nekakvog duha, ali nismo nikad htjele zločeste, uvijek smo htjele, kao, nećemo da nam dođu zločesti duhovi. I uglavnom, u jednom trenutku, moja sestra, kak smo sjedili u krugu oko te svijeće, i moja sestra i ta frendica su ti vidle, moja sjena je bila na zidu, kao svijeća, svjetlo, sjena. I moja kosa na zidu nije bila ravna, nego je bila kao u zraku. One su se ful prepale toga. Užasno su se, užasno, prepale. I ovoga, onda smo ti mi to prestale radit i užasno smo bile paranoične tu večer, ali od onda smo Tea i ja, moja sestra i ja, imale smo duha u sobi. Nazvale smo ga Martin. A zašto smo ga nazvale Martin? Zato što smo ti tu noć, nas dvije smo ti sanjale identičan san. Dakle, san. Sad ću ispričat kak sam ja to sanjala, a to ti je da sam ja vojnik. Ovoga, to ti je izgledalo ovak ko, kak bi to rekla, ko na onom *Star Wars* planetu, ono di ti je sve onak od pijeska, sagrađene kuće, mislim, takve i postoje, ne znam ono di, u Iranu, Iraku, Afganistanu, nemam pojma. I ja sam ti vojnik i ja se ne želim borit. Ja sam imala osjećaj, ja se ne želim borit, ja jednostavno to ne želim. I stojim, sakrijem se u toj kućici, il sam ranjena il nešto, ležim na podu i zadnje čeg se sjećam, ovak, pogledam prema vratima, nisu bili ni prozori, samo je bila rupa onak u tome. Ja se okrećem i dolazi neprijateljski vojnik i mene ubija. Ja se zovem Martin. Tea i ja smo to sanjale u istom trenutku i tako smo odlučile da se taj duh koji živi kod nas zove Martin. Imao je krevet pored mog kreveta i volio se igrat s našim zavjesama. I to je istina bila jer, mislim dobro, nije baš najbolja izolacija u mojoj kući, ali da ti zavjese vijore na vjetru kojeg nema jer su svi prozori zatvoreni i nema propuha, to je ipak malo prečudno.

(Prizivanje duhova 2)

Lucija Š. (1994. godište; rođena u Splitu, živi u Zadru, studentica)

Ne znam koje su točno fore bile, ali bilo je nešto sa svijećama i znan da je pričala da je njoj to uvik dosta dobro išlo, ali kad je njena sestra bila sudjelovala u tome da bi svaki put nju duh pokuša kao ozlijedit jer je valjda osjećao njen strah od svega toga i onda bi joj namjerno drža ruku iznad svijeće da je oprži i onda bi se ona prepala i izletila. Mislim da je još jednom, to je bio zadnji put da je išla prizivat, da je ova prijateljica nagovarala da dođu kod nje i mislim da su sve pripremili i da je u tom trenu osjetila ogroman nalet negativne energije nekakve, hladnoća nekakva i da je rekla: “Večeras ovo ne radimo” i da više uopće nikad nisu pokušale.

(NLO iznad Paga)

Kazivačica: Ivana Banfić (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Znam priču sa NLO-om iznad Paga. Dakle, to je bilo, ne, ne, ja ne vjerujem, ja znam to ko istinit događaj, ali ja mislim da je to samo posljedica toga što su se moji malo napili. Idemo njihovu priču: moj kum, njegova žena, moja mama, dakle ta ekipa četrdeset plus, sjede na terasi i pričaju, čilaju i tako dalje i u jednom trenutku vide neakvu svjetlost, nekakav objekt iznad Paga. I totalno se uspaniče i zabriju da je to neakav, neakva vrsta NLO-a i dođu do mene i kažu mi to. Ja pogledam i nema ničega. „Onak, koliko ste vi popili, šta je ovo?“ Da bi na kraju došao i njihov sin koji je tad imao osam, devet godina i stvarno, on me počne uvjeravat u to da je to fakat istina. Da je fakat NLO iznad Paga, ali... nije *NLO* iznad Paga bio...

Kazivačica: Martina Topolovac (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Meni ti je to i moja ujna pričala isto. Kad su isto bili na Pagu, kao na terasi al, to se kao isto za stvarno dogodilo, samo što je taj NLO prošo onak odmah pored njihove terase. Izričito je rekla da nisu ništa konzumirali, ni nikakve droge.

(Vremensko-prostorna rupa)

Kazivač: Josip Sunko (1992. godište; rođen u Zagrebu, obitelj mu je iz Slavonije, a živio je i u Švicarskoj; student)

Kad je lik otišao po cigarete na kiosk i vratio se nakon trist godina, oni su ga tražili, ali kao upo u neku vremensko-prostornu rupu. Kužiš? On ništa, samo je otišo i vratio se, a žena mu je ostarila, a on ono: „koji kurac?“, samo je otišo po cigarete.

Izvor: <http://www.forum-opp.com/index.php?topic=24573.0;wap2> [pregled: 14. travnja 2016.]

postoje pisani zapisi o tom vremenskim putnicima, nevjerojatno kako se brzo možeš izgubiti u nekom drugom vremenskom prostoru i vratiti a da nemaš osjećaj da je prošlo nekoliko godina.....

bilo je slučajeva kada je frajer u večernjim satima otišao kupiti novine i nije se vratio, prošlo je nekoliko godina, nitko nije znao što mu se dogodilo....i onda nakon nekoliko godina , vratio se doma, žena ga je u čudu gledala i pitala gdje je bio, a on joj odgovorio da je otišao kupiti novine....nema smisla di je bio sve te silne godine i što jeradio, pogoto kad se čovjek ne sjeća.....

Izvor: <http://ideja.forum-express.net/t300-kuda-nestaju-ljudi> [pregled: 14. travnja 2016.]

Postoji dokumentirani slučajevi gdje je npr. jedan gospodin iz Amerike otišao kupiti novine u papučama a vratio se nakon nekoliko godina kasnije u toj istoj robi i ni dana stariji. Tvrdio je da se ničeg ne sjeća.

Isto tako je bilo slučajeva nestanaka koji nikad nisu razjašnjeni a vezani su uz problem vremenskog paradoksa no to nikad nije dokazano.

(Duhovi na splitskom bedemu)

Kazivač: M. S. (1993. godište; rođen i živi u Splitu; doktorant)

Ja sam prvi put za ovu legendu čua kad sam dobija pasa jer odi odma iza ove zgrade se nalazi park za pse. I tu bi mi puštali pse i sad, ono, kako dovedeš psa, ljudi dovedu i dicu i sad su tu ljudi pričali dicu jednu priču. A to je da odi po bedemu, ovo je bedem Cornaro, navečer hodaju duhovi. I da se čuje zveckanje lanaca, i da se čuje kuckanje lijesova i da se čuje ne znan šta sve živo se ode čuje i da postoje rupe na tom bedemu, a postoje jer je on služija kao bunker i da u tim rupama još uvijek leže mrtvaci. I da tu i tamo neka ruka uvijek ispliva od nekud. U svakom slučaju, ovaj prostor je ode prije bija smetlište. Prije toga je ova zgrada bila prva splitska bolnica i tamo iznad je bila mrtvačnica. I od tuda kreće priča koju ljudi pričaju dicit jer kad uđeš na bedem s druge strane stvarno na jednon dijelu, ispod jednih skala postoji rupa koja ili je ostatak, ne znan, ako je stvarno odi bila mrtvačnica, ostatak mrtvačnice ili neki bunker za vrime nekih od ratova. Međutim, priča ide da tu hodaju duhovi, da još uvijek leže ispod bedema mrtvaci u lijesovima željeznim jer je to bila prije mrtvačnica.

5. Predaje o opasnostima gradskog života

(Kineski dućan)

Kazivačica: Alma Cacan (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Pričala mi je frendica da je od njene mame frendica išla na put i prije je stala da si kupi nešto za obuć i nije imala di pa je ušla u onaj kineski na Savskoj, dućan. I dobro ništa, muž ju čeka ispred i sad nje nema i nema je dugo i već pol sata je nema i njemu nije jasno što radi pola sata unutra i uđe. Ovi Kinezi kažu: „Ne, ne, nije nikakva žena ušla“, a on zna da je ona sad ušla unutra i onda, ne znam, on ju traži po dućanu i uđe u garderobu i u garderobi je ona obrijane glave, zavezana.

Kazivač: Saša Stepanović (1999. godišće; rođen i odrastao u Puli, živi u Zagrebu; student)

To ti je isto bilo u Puli, zapravo, znam ženu kojoj se to dogodilo. Zapravo, ne znam je li to preuzeto od te priče, al to je žena od, znate sigurno onog, to je onaj jako poznati kiropraktičar, šta je radio za repku, rukometnu. Uglavnom, njegova je žena u Puli ušla u kineski i bila obrijana, našli su je obrijanu.

Kazivač: Ivana Pedljo (1986. godišće; rođena u Jajcu, živi u Zagrebu; profesorica sociologije)

To je bilo u Dubravi, kužiš. Tip je dofurao ženu autom ispred dućana da ona kupi neke stvari. Žena uđe unutra i on čeka. Međutim, oni su izišli van, Kinezi, i zaključali dućan i on im je rekao da mu je žena još unutra, a oni su rekli da nije, da nema nikakve žene. On je rekao da mu je žena ostala unutra i da ju je on čekao, natjerao ih je da uđe s njima unutra, kužiš, i vidio je vrata od nekog podruma, ušao je dolje i našo svoju ženu, obrijane glave, nadrogiranu i zvezanu, spremnu za trgovinu ljudi.

Kazivačica: Iva Crvelin (1989. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Meni je to Pepa pričala moja. Sjećam se da je došla taj dan u školu sva uznemirena jer je našla priču. Znači, žena i muž su iz Dubrave i tamo u Dubravi pored Dankovečke gdje je benzinska preko puta, pokraj kafića *Step*, postoji jedan kineski dućan. Ja sam tamo čak kupila sandale. I uglavnom, oni su sjedili u autu, a ona je samo nabrzinu htjela probati neku majicu koju je vidjela tamo, a on je čeka parkiran ispred. I skuži da je nema neko vrijeme i niš mu

nije jasno. Baš je Petra to pričala u detalje kako on gleda je li moguće da je već izašla van pa da ga nije skužila da ju tamo čeka. Ne zna što se događa, zove ju na mobitel i u jednom momentu odluči ipak ugasiti auto i ući unutra da vidi jel ona stvarno unutra i ulazi tamo i žena mu kaže koja prodaje tamo da nitko nije dolazio u zadnjih nekoliko sati i da nema pojma o čemu on priča. On shvati da se tu očito događa nešto sumnjivo, e, a njegov kum radi u policiji i on nazove svog kuma i on dolazi sa svojim drugovima policajcima i sa psima koji krenu tamo šnjofat okolo i skuže da u kabini postoje iza ogledala zapravo jedna vrata. Oni otvore ta vrata, stepenicama se spuste u neki podrum gdje su nju našli, zavezanu, голу i ošišanu na ćelavo, na nekom stolu. Ne znam što je bio s njom više, ali se ispostavilo da ti ljudi u biti skupljaju od ekipe koja im dolazi kupovat i onda prodaju organe.

Kazivač: Emil Purgar (1990. godište; rođen i živi u Zagrebu; *project manager*)

A jesam ti pričao onu o onom frajeru i ženski u kineskom dućanu? Uglavnom, bilo je to u Dubravi, lik i treba išli su kao šopingirat, sim-tam, i sad liku je već bilo dosta, žena šopingira već pol dana. I, naravno, žena hoće još kineski pogledat i onda on njoj: “Ajde, ajde, pogledaj ti slobodno kineski, ja ću, ono, ostat ispred, ne.” I sad on čeka nju jedno 15-20 minuta, ovo-ono, nje nema, vrati se u dućan i nemre on nju nać. Nije to centar, neg je kineski dućan, nemre on nju nać. Provjeri sve, garderobu, sim-tam, nje nema. Želi neš reć ovom koji drži dućan, a ovaj kao: “Ne, koja žena?”, pravi se lud, ovo-ono. Mislim, kaj možeš? Kaj ćeš? Već je čudno. Frajer te uvjerava da nikad nije ni ušla il šta već. I frajer je bio bivši specijalac, ne. I on je zvao Lučko, ATJ²⁴ *Lučko* i došli njegovi kolege i to i rastavili cijeli dućan i kad su skidali pod s pajsrom našli su ženu od tog lika, obrijanu, skroz ono, ćelavu, uspavanu i markerom su joj onak bili označeni dijelovi tijela, ono, bubreg, jetra i to. Katastrofa.

(Susjeda)

Kazivačica: Sara Ries (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Bilo je to par kuća od mene, fakat *freaky*, žena, muž i žena koji su imali, ono, normalnu obitelj i kuću, ali je ona bila trudna konstantno i ona kad je rađala tu djecu, ona ih je zakapala u vrt. I to nitko nije znao. Kad su došli ljudi, novi, koji su kupili tu kuću, tip je išo kopat temelje za garažu u vrtu iza i on je iskopo, ne znam, četiri ili pet leša male djece. To je bilo u novinama i sve. Moja mama ju je baš poznavala i sjeća se baš kad je bila trudna sa mnom da ju je gladila po trbuhu. Kasnije, kad je to saznala, sva se prestravila.

²⁴ Antitetroristička jedinica

(Oteto dijete)

Kazivačica: Alma Cacan (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

U šoping-centru čula sam da je žena išla s djetetom i da joj se dijete izgubilo u gužvi i tražila ga je i nije ga nikako mogla naći i ništa, došla je tamo na onaj pult i rekla: „Daj mi nađite dijete!“ i sve su zatvorili i na kraju su našli u WC-u malu curicu ošišanu nakratko u muškoj odjeći.

U Indeksu suvremenih predaja (usp. Brunvand 2001) ova je predaja kategorizirana pod šifrom i nazivom 063005 The Attempted Abduction.

(Pas vodič)

Kazivačica: Maja Bošković (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Kad je žena bila slijepa pa je imala psa vodiča kojeg je naučila da joj polije ruku dok je sve uredu, a da tipa zalaje dok je u opasnosti. I onda je bila doma, a bila je slabovidna, u biti. Nije bila skroz slijepa, nego slabovidna. Uglavnom, išla je spavat i čula je neke zvukove iz kupaonice i kao ustala se da ode vidit kaj je to, ali je osjetila nekog da joj liže ruku, mislim osjetila je psa da joj liže ruku i brijala je, kao: „Aha, sve je uredu, idem ja nazad spavat“ I kasnije se ujutro probudila, tak neš, nekoliko sati kasnije i išla je u kupaonu i skužila je da joj nigdje nema psa, kao šta se događa i zvala je susjedu, kao da dođe da vidi di joj je pas i susjeda je došla i u kupaonici je bio na podu njen pas razmrcvaren, a na stropu il na zidu il negdje je pisalo njegovom krvlju: „I ubojice znaju lizati.“

U Indeksu suvremenih predaja (Brunvand: 2001) ova je predaja kategorizirana pod šifrom i nazivom 02905 The Licked Hand.

(Motorist)

Kazivačica: Alma Cacan (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Onaj tip koji je udario motorista na cesti, još je bila nova, od Zagreba do Splita. I ništa, izađe van ide vidjet jel čovjeku dobro, čovjek leži, prodrma ga i pita jel sve uredu, jel sve dobro, jel živ i frajer kao: „Ne, ne, uredu sam“, pita ga: „Možete ustati?“, on ustane i počnu se dogovarati oko štete i motorist ide skinut kacigu i skine i glava mu se raspadne.

(Opasnost na cesti)

Kazivačica: Lucija Š. (1994. godišće; rođena u Splitu, živi u Zadru, studentica)

Žena je išla sjeći drva i sakupljala je drva da može, naravno, sebi pripaliti vatru. I tako dok je ona brala drva nije pazila baš puno na auto, ostavila ga je otključanim i, ono, odjednom je vidlila svjetla sa drugog kraja, što znači da se neko auto približavalo. I pošto je bila sama tamo u mraku, nije joj baš bilo svejedno da je još tamo netko koga ona ne zna isto u šumi s njom i odlučila se vratiti u svoj auto. I, ništa, kako je ona krenila, tako je ona vidila da auto dostiže njoj i žena paničarka išla malo ubrzati gas i vidila da je auto isto ubrzao gas. Okej, ona malo još više ubrza auto, još više ubrza, sad je već panika. I, odjednom počne trubiti za njom. Okej, još veća panika, ubrzaj do maksimuma. Ovaj isto za njom i pokušava, gura ju, doslovno, pokušava ju ono sa ceste. Vidi da pokušava, više nešto, ona ne zna. Jednostavno, pripala se toliko. Pripala se toliko da nije mogla jednostavno. Kad je došla blizu svoje kuće, nije čak ni parkirala auto ni ništa, nego samo izletila iz njega, ostavila ga otvorenog s ključem u ruci išla samo utrčati u kuću da se zaključa da, ono, da luđak ne može napraviti ništa s njom. I taj čovjek izlazi iz auta i govori: “Gospođo, gospođo, stanite, izvinite, samo sam Van htio reći da imate nekoga u stražnjem dijelu auta.” Tako se ona okrenula da vidi što je to, ono, čovjek je već letio van iz njenog auta i dalje otišao. Znači, vjerojatno je planirano ubojstvo ili nešto.²⁵

6. Predaje iz gradskog života

(Zgoda iz tramvaja)

Kazivačica: Lana Bojanić (1992. godište, rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Dakle, to Lucija priča, to je njen frend bio. Znači, uveli su ove nove kutije za čitanje karata, male žute kutije. I šta je najbolji štos, to su na proljeće uveli i jedno cijelo ljeto nitko nije znao čemu te kutije služe. Bar nitko kog ja znam. I svi smo se nešto zezali s tim, tap-tap, tipkali, ali ništa se nije moglo tipkat zapravo jerbo ničeg nije bilo. I sad, negdje kraj ljeta – jesen, Lucijin frend ide negdje i nekakva baba ulazi u tramvaj i kaže: “Joj, što je ovo, kako ću ja sad cvikat kartu, kuku-lele?” i taj Lucijin frend kaže, ono, “Gospođo, pa to vam je nova tehnologija, to kažete di idete.” i baba: “O! Kvatrić!”, više ona u kutiju. Naravno, niš se ne desi. Baba: “Pa kako ništa”. “Glasnije, gospođo, glasnije.”, “Kvatrić!” i ništa. “Ma još,

²⁵ Pitanje zapisivačice: A što si rekla, tko je to bio?

Odgovor: Znači, od moje rodice bivši momak, njegova prijateljica.

gospođo, glasnije.” Baba urla: “Kvatrić!!!” Urla u kutiju, jebiga, i ništa se ne dešava kad vidiš nju: “Ajme, što sam glupa, ajme, Kvaternikov trg!”

(Dogadaj u tramvaju)

Kazivačica: Dijana Didulica (1980. godište; rođena i živi u Sisku; prevoditeljica)

Druga koju sam čula o tramvaju od ženske, možda je čak i istinita, makar mi se čini da sam čula od još nekoga. U Zagrebu se to dogodilo. Vele da je u tramvaj ulazila neka žena sa psom, malim, i neki čovjek se, neki muškarac se pobunio i rekao, kao, “Kako možete sa psom ulaziti u tramvaj!” i veli ta baba: “Ako mogu Bosanci, mogu i psi.” I, veli, lik je ni pet ni šest, zgrabio psa i bacio ga kroz prozor.

(Razgovor u dućanu)

Kazivačica: Dijana Didulica (1980. godište; rođena i živi u Sisku; prevoditeljica)

To je kružilo *mailom* prije desetak godina ili možda malo manje. Getro u Osijeku. Da je bila, kao, jako velika gužva i to je bilo oko nekih praznika, Uskrs, Božić ili nešto. I neki klinac je bio jako nemiran, stalno tamo jurcao, mezio, kako se to kaže, cendro i mama mu je onda rekla, kao, “Daj, dođi da te mama ljubi”, da ga smiri, a mali onako: “Neću! Sinoć sam vidio da si ljubila pišu od tate!” I veli da su svi popadali u Getrou.

(Prodavanje cigle)

Kazivačica: Sara Ries (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Pula ti je navodno puna Cigana, to mi je Aldo pričao i fakat kad ideš kroz neki park da moraš paziti jer će te Cigani napast. Dođu ti njih dvadeset i tuku te. Uglavnom, došo je neki ljudi tip je išo kroz taj park navečer i došo mu je mali Cigo da kupi ciglu. A znaš da kad ti Cigo kaže da kupiš ciglu, moraš kupiti ciglu jer ima puno Cigana koji su ti gore na drvetu i siđu dole i prebiju te. I on ti kupi ciglu za 5 kuna i sad mali ono, iznenađen jer kužiš, tip je kupio ciglu bez opiranja i dobro, da 5 kuna i kaže malom: „Daj, ja bi još jednu ciglu, ova mi je baš super“, a mali ono: „koji kurac, hoćeš još jednu ciglu?“, ide on do svog stožera: „Ovaj oće još jednu ciglu, oće još jednu ciglu!“. I nađe on još jednu ciglu i donese još jednu ciglu, ovaj kupi ciglu, lupi ovako malog po glavi ciglama i pobjegne.

Izvor: <http://www.forum.hr/showthread.php?t=28159&page=2> [pregled: 20. veljače 2017.]

Ovak ti to ide: nadjes jos 2-3 frenda, onak mrkih pogleda, i sa cim manje zuba, stanes negdje na prolazno mjesto, a da nije previse ljudi i cekas zrtvu, i onda spika ide ovak:

-Stari, os kupit ciglu?

Ako je odgovor da – onda se vade nofci iz dzepova

Ako je odgovor ne – onda slijedi uvjeravanje dok se odgovor ne promijeni

Jel zna netko, jel ovo cisto purgerska tradicija prodaje cigli, ili ima toga i van Zagreba?

(Skulptura Malog dječaka)

Kazivačica: Maja Flajsig (1994. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Uglavnom, ovoga, tamo u mom kvartu, znači kod Đamije²⁶ je park Krešimirac i izvorno je napravljen tak da su kao, planirano je da budu bazeni. E, a onda su oni nasuli unutra kamenje i kao, legenda je, i tamo pokraj je kao neki kip klinca koji drži u jednoj ruci čekić, u drugoj ruci medu malog odma do tog bazena. I, kao, priča je bila koju sam ja slušala kao klinka kao da je klinac kad je bio mali, nisu kao nadzirali te bazene i da je klinac pao unutra i umro i kao nakon toga su kao nasuli svo to kamenje da se djeca ne ubijaju i njemu su digli spomenik.

Izvor: <http://zkahlina.ca/cro/?p=16250> (pregled: 25. travnja 2017.)

U parku se nalazi jedan lijepi kip malog dječaka. Majka mi je ispričala tužnu sudbinu ovog dječaka... kad god sam išao u parkić malo sam se pospominjal s njime. Dali znate njegovu tužnu priču?

Kip predstavlja Dragutina Resa zvanog Dado, a izradio ga je Emil Bohutinsky 1928. godine na zahtjev bogatog industrijalca Antuna Resa. Antun res je bio bogati industrijalac, koji se bavio asfaltiranjem i njegova je firma spojena sa još dvije u današnju firmu Katran d.o.o.

Mali Dado je (navodno) smrtno stradao u jednoj dječjoj svađi sa drugim dječakom zbog plišanog medvjedića kojeg je nosio svugdje sa sobom. Dječaci su se posvađali i ovaj drugi dječak je otišao doma, pa se vratio nakon nekog vremena sa čekićem. Udario je Dadu koji je nakon nekog vremena zbog ozljeda preminuo. Zato se na kipu vidi rasjekotina na čelu, a čekić

²⁶ Misli se na Dom hrvatskih likovnih umjetnika na Trgu žrtava fašizma.

drži u ruci kao podsjednik od čega je umro dok u drugoj ruci drži svog najdražeg mjedvjedića zbog kojeg je sve to završilo tragično.

Ipak prema kazanju praunuke Antuna – Katarine, ova priča o tragičnom kraju je apsolutno netočna. Skulptura dječaka uistinu predstavlja Dragutina Resa, koji je sad u dubokoj starosti i živi u Americi sa svojom brojnom obitelji. Tko će ga znati, kaj je prava istina?

(Slon iz osječkog Zoološkog vrta)

Kazivač: Andrej Tomić (1991. godište; rođen u Osijeku, živi u Zagrebu; student)

Sjećam se priče o slonu iz osječkog Zoološkog vrta. Za vrijeme rata su ga evakuirali, u Zagreb, i onda je taj slon i ostao u zagrebačkom Zoološkom vrtu. A sjećam se kad sam bio klinac da se govorilo da bismo trebali dobiti donaciju, novog slona i, kao, pričalo se da bi Robin Williams osobno ga doveo u osječki Zoološki. Ali onda se nakon nekog vremena dogodilo, kao pričalo se da su ga zaustavili na carini, da slon nije mogao preći carinu, a zajedno s njim i Robin Williams, tako da i dalje osječki zoološki nema slona.

(Razgovor u WC-u)

Kazivačica: Dijana Didulica (1980. godište; rođena i živi u Sisku; prevoditeljica)

Prva, pričala se dok sam išla aktivno na faks, u razdoblju od 1999. do 2004. Navodno je neka studentica Ekonomskog fakulteta u Zagrebu bila u WC-u na tom faksu kad je čula razgovor dviju kolegica. Jednoj od njih bližio se rođendan i navodno joj je dečko rekao da bira što želi da joj on kupi – sise ili auto. Ženska je bila u dilemi pa pitala prijateljicu što bi bilo pametnije, a ova joj odgovori neka uzme sise: "Ako raskinete, on ti može odvesti auto, sise ti ostaju."

(Zadnja klupa, van!)

Kazivač: Domagoj Grbavac (1991. godište; rođen i živi u Sesvetama; student)

Znaš ono, da je u školi profesorica rekla: "Zadnja klupa van!" da izađu iz učionice i da su oni doslovno uzeli zadnju klupu i bacili je kroz prozor.

7. Urbane legende kao osobe

(Tuljan)

Kazivač: Andrej Tomić (1991. godišće; rođen u Osijeku, živi u Zagrebu; student)

Tuljan. On svake godine na Silvestrovo uđe u Dravu, ledenu, i izađe van. I zovu ga Tuljan zato što je on jedini koji ide u tu hladnu vodu.

(Gospodin Cipelić)

Kazivačica: Ivona Tomić (1991. godišće; rođena u Zagrebu, obitelj joj je iz Bosne i Hercegovine, gdje je i živjela do preseljenja u Zagreb; studentica)

Gospodin Cipelić u trinaestici. Kad se zatvore vrata od Trga žrtava fašizma on šnjofa ljudima cipele, padne na pod i šnjofa cipele.

Kazivačica: Sara Ries (1991. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Moja profesorica iz engleskog se vozila u tramvaju i tip ti sam dođe do nogu i liže ti cipele.

Kazivačica: Martina Topolovac (1991. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Mene jedan tip na stanici pitao jel mi može poljubiti cipele. Reko je da se pali na visoke pete i da l on može meni poljubiti čizme. Ja onak njega pogledam i mislim: „Tramvaj!“

(Lizanje punde)

Sara Ries (1991. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

To je mojoj frendici bilo. Ona je bila pred crkvom. Moja frendica je bila na misi, pričest je neakva bila il tako nešto. Imala je punđu i osjetila je, pričala je s ljudima. Stajala je pred crkvom i osjetila je da joj neko nešto po kosi radi – tip joj je lizo punđu!

Kazivačica: Maja Bošković (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Maja Bošković (1992. godišće; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Leticija je čekala u redu za probu ili neku predstavu dok je još bila balerina. I niš, tip joj je došo i cuclo joj je punđu.

(Pajdo i dotur)

Kazivač: M. S. (1993. godišće; rođen i živi u Splitu; doktorand)

Čuj, u Splitu uvijek imaš nekoliko pojedinaca oko kojih ti se priča. Imaš priču, taj čovik više nije živ, ali je to bija jedan lokalni splitski pijanac. I ima jedna priča šta je meni prezanimljiva, presmišna. Ta priča se priča za cili niz ljudi pa sad više ne znaš je li za njega karakteristična stvarno ili za niz drugih ljudi. Uglavnom, više je priča o njemu. Jedna je da je on, naravno, kako se svi u Splitu znaju, zna i nekog dotura, poznatog nekog kirurga, nemam pojma i da ga je jedan put u prolazu srea kad je taj dotur šeta škotskog ovčara. I da mu je ovaj reka: "Dobro, šta vodiš to tele sa sobon?" A dotur mu je odgovorija: "Nije ovo tele." Ovaj mu je reka: "Nisan tebe ni pita."

(Pajdo i policija)

Kazivač: M. S. (1993. godišće; rođen i živi u Splitu; doktorand)

Druga priča o njemu je da je biža od policije, nešto je napravija u gradu neam pojma šta i biža je od policije, međutin, odlučija je skočit na dno Marmontove ulice, znači na dno Rive, kod crkve Svetog Frane u more. I onda je skočija u more, a tada je nama tu izlazila kanalizacija, bar tako priča ide, i on je skočija u to i reka: "Haha, sad san u nadležnosti Lučke kapetanije!" (...) Ja mislin da su njega zvali Pajdo ili tako nešto.

8. Negativne predaje

(Križ s groba)

Kazivač: Josip Sunko (1992. godišće; rođen u Zagrebu, obitelj mu je iz Slavonije, a živio je i u Švicarskoj; student)

Kod mene su na selu pričali, to kad idem kod bake u Slavoniji. Ovaj, jednom su ti cugali u birtiji i sad su pili i neka glupa oklada, bila ponoć već prošla, tako nešto, kao da treba otić na groblje, uzet onak križ tamo i donijet ga u birtiju. I sad jedan tip ode, bez problema, i to donese u birc, pokaže svima i ide vratit. Bilo je kišno vrijeme i sve to i kak ti ga je zabo nazad u zemlju valjda si ga je njim zabo i kaput. Imao je onaj dugački kaput, mantil, kak se to već zove i onda kak je krenuo to ti ga je povuklo, usro se lik i dobio srčani jer je mislio da ga neko povlači. I to ti je to.

(Vukodlak)

Kazivač: Marin Dragičević (1986. godište; rođen i odrastao u Šibeniku, živi u Zagrebu; novinar)

Uglavnom, krenula je u mom kvartu priča da se pojavio vukodlak. Vidjele su ga neke skupine djece, ljudi, ovo-ono... Prvo su ga počeli viđati klinici, srednjoškolci, a onda i stari ljudi i svi su mislili: „Ma, glupost za starce i djecu“, ali onda su ga počeli viđati ljudi masovno, sve više. Nastala je histerija u gradu, prava. Pisale su i novine, bilo hrpa reportera i čak se i policija umiješala u to. Na kraju su otkrili nekog, neki luđak da se oblači u vukodlaka i plaši ljude, ali da sad ideš doli pitat ljude, svi bi ti rekli: „Je, bio je, javlja se tu vukodlak.“ Zanimljivo je kako su svi zaboravili taj dio da je vukodlak uhvaćen.

(Zavijanje)

Izvor: <http://www.24sata.hr/fun/ljudi-sjene-siju-strah-a-nitko-ne-zna-odakle-dolaze-i-sto-zele-465480> [pregled: 25. siječnja 2017.]

Ja ću opisati jedan svoj jezoviti događaj iz Nizozemske gdje inače živim..u kući izdvojenoj od većeg urbanog mjesta..blizu šume uz cestu koja baš i nije prometna. Prije četiri godine legnem ja kasno navečer spavati. Negdje oko tri ujutro probudilo me nekakvo jezovito zavijanje izvana. S obzirom da poznam zvukove šumskih zvijeri koje obitavaju u obližnjoj šumi, ovo je bilo totalno nešto drugačije..nikada u 40 godina koliko sam tamo nisam čuo takav zvuk. Žena nije ništa čula i čvrsto je spavala. Nisam je htio buditi i uznemiravati..prebacio sam na sebe deku i uzeo bateriju i bokericu pa oprezno provirio na izlazna vrata..a nakon minute sam se usudio i napraviti par koraka u dvorište. Međutim tad je zavijanje prestalo pa nisam mogao procijeniti iz kojeg smjera je dolazilo. Kad sam se malo primirio i legnuo nazad u krevet..taman me uhvatio prvi san..kad je opet počelo. I opet sam oprezno izašao na dvorište..ovaj put sam čuo izuzetno jasno i glasno kako zavijanje dolazi iz smjera ceste. Izašao sam na cestu i laganim koracima krenuo prema tom zavijanju koje je bilo sve jače kako sam se približavao...nakon pedesetak metara sam ugledao uzrok..ugledao sam na cesti zavoj kako zavija u lijevo

9. Ostale predaje i slični oblici

(Pulski tuneli)

Kazivač: Saša Stepanović (1990. godište; rođen i odrastao u Puli, živi u Zagrebu; student)

To je baš pulska urbana legenda, koja se provlačila i provlači se godinama. Znači, šezdesete su ja mislim bile. Pula ti je za vrijeme Austro-Ugarske bila glavna mornarička luka i jako, jako kompleksan obrambeni mehanizam ti je imala. Imaš sedam tih tvrđava koje su ti raspoređene po Puli i onoj ful uskoj okolici i sve je povezano sa, ovaj ovdje, podzemnim tunelima. Ti možeš s jednog kraja Pule doć na drugi kroz tunele. Mi smo čak i išli kroz te neke tunele, al kroz jedan kraći tunel. Baš imaš kod tog bulevara, to ti je jedna ulica i s jedne strane ti je, znači litica, ogromna, a s druge strane ti je, ovaj ovdje, Uljanik. I sad, tamo su ti tuneli i priča ti je sljedeća. Znači, zove ti se vidikovac Monte Paradiso i tamo imaš te tunele i ti tuneli su ti tamo spojeni s rudnikom, kak se zove, nečega, ne sjećam se čega. Sada to drži tvornica stakla i više se ne smije u te tunele uć. Dvije su priče, jedna je kao legenda, ona se sretno završava, ali ova prava priča što se stvarno dogodilo je, ono, ful zapravo stvarno tužno. Ova, *light*, je da su se na Monte Zaru gdje ja živim, da su ti dva frenda ušli u jedan od tih tunela baš i izgubili se i ekipa ih traži masovno i nakon par dana su se samo pojavili vani. Uspjeli su nać put. al priča sad, koja je istinita, je ful ono sranje, je sljedeća: dva klinca su se igrala, to mi je rekla ekipa koja je inače znala ić tamo, ta ekipa, oni su to baš ful istražili i dva klinca su ti znači išla tamo, igraju su se, mama ih gleda i neki kurac već radi i u jednom trenutku stara ne čuje više svog klinca, izađe van na prozor, vidi da ih nema, spusti se dole, krene ih tražiti i skuži neke klince: „Jeste vidli ove moje?“, klinци „Ne, ne, ne“ vidli su kao neakav auto, „Oni su mislim ušli unutra“. I dobro, oni njih krenuli tražit i na kraju je netko rekao kako ih je zapravo vidio kako ulaze u taj rudnik koji je povezan sa svim tim tunelima. I tad ti se skupila cijela ekipa spasilačka, od GSS-a ondašnjeg, rudara koji su radili tamo i krenuli ih tražit. Oni su to tražili, onako masu, baš masu. To su bile i novine jer je bila i ta teorija da ih je netko oteo. Sjećaš se da je bila prije par godina na televiziji ona žena iz Pule šta je tražila i valjda je našla svog sina u Italiji? Nije, nije to na kraju on. Uglavnom, tražili su onako mjesecima, mjesecima su tražili i na kraju su skroz negdje, u pički materini, al ono što je najtužnije, ful blizu jednog izlaza našli dva dječja kostura, zagrljena u robu koja je bila od ta dva klinca. A žena, majka njihova, ona do dana današnjeg, je uvjerena da... njoj je neko reko da je neki auto bio tamo. I ona je dan-danas uvjerena da je njen sin živ, da su njenog sina ukrali. To je bila cijela panika šezdesetih, sedamdesetih u Puli.

U članku Silvine Fable Dragica Olaj: *Na TV-u sam vidjela sina nestalog 1966.* objavljenom u Jutarnjem listu 12. listopada 2008. godine prenesena je potpuno ista priča i objavljen intervju s majkom nestalog dječaka. Članak potvrđuje kazivačevu priču čak i u najmanjim detaljima.

Kazivač: M. B. (1988. godište; rođen u Puli, živi u Zagrebu; student)

Da²⁷, pa ima za ovu dvojicu dječaka šta su bili, kao, početkom pedesetih ušli unutra da to istraže, onako čisto dječja znatiželja, ali su umrli. I onda je bila priča da su ih našli kao zagrljene, poslije, tako nešto, ali to je sve na razini urbanih mitova.

(Zmija)

Kazivačica: Sara Ries (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Bila je ženska, to je isto istinito navodno koja je imala pitona. Imala je pitona doma i on ti je sam presto jest. I ona se zabrinula za njega, hranila ga je...miševima i šta ja znam, al on je odbio hranu. A on ti je spavo s njom u krevetu jer oni ti se jako vole. I on ti se svaku večer lego kraj nje po dužini, znaš. I ona ga je odvela nakon nekog vremena veterinaru jer je odbio hranu i rekla: „Znate, ništa ne jede, al sve je inače dobro, mazan je, spava sa mnom“ i onda je veterinar pitao: „What the fuck?“ i reko da ju je on mjerio jer ju hoće pojest.

Kazivačica: Lana Kostrešević (1991. godište; rođena i živi u Zagrebu; studentica)

Bila je ta žena ili muškarac koji je cijelo vrijeme imao zmiju i otkad ju je kupio ponekad je ta zmija znala spavat pored njega i oni bi se ustali, kao: „Hej, zmijo!“ i onda je, onako se cijelo vrijeme ravnala pored njega i on je pomislio: „Kako čudno! Zašto ona spava tako ravno?“, zakaj se ne sklopča i onda odjednom je skužio tj. neko mu je reko... Otišo je kod veterinara i on mu je reko: „Ona vas mjeri!“

Kazivač: Domagoj Grbavac (1991. godište; rođen i živi u Sesvetama; student)

²⁷ Pitanje zapisivačice: Ima li neka priča vezana uz te tunele?

Ono kad je netko imo zmiju za kućnog ljubimca i nije ju držo u terariju, neg ju je pušto da gmiže okolo di hoće slobodno. I da se jedno jutro probudio i da je zmija pored njega bila ispružena jer ga, kao, mjeri za plijen, da l ga može progutat.

Kazivač: Josip Razum (1991. godišće; rođen i živi u Zagrebu; student)

To sam čuo od Mislava da su neki njegovi frendovi od njegovih staraca kupili neku zmiju. I onda da je ta zmija spavala s njima u krevetu i onda su pitali nekog veterinara kao zašto ona spava s nama u krevetu pa su im rekli: “Mjeri vas!”

(Mentosi i Cola)

Kazivač: Filip Kovačić (1992. godišće; rođen i živi u Zagrebu)

Neki frajer negdje zaključio je da bi bilo fora pojest mentose i popit Colu i to je napravio i navodno mu se tolki plin stvorio u želucu da mu je, ovaj, strgo želudac i da nije stigo do bolnice.

(Lutrija)

Kazivačica: Ivona Tomić (1991. godišće; rođena u Zagrebu, obitelj joj je iz Bosne i Hercegovine, gdje je i živjela do preseljenja u Zagreb; studentica)

Meni je pričao moj stari, znači on je prepun priča, on uvijek ima neke te zabavljache priče. Uglavnom, pričao mi je, a to su baš lovačke priče, kako je od mog djeda, u Bosni, u nekom selu u Bosni, uglavnom bilo ih je troje braće i jedna sestra. I ta sestra nije uopće izlazila vani, nije uopće to voljela, samo je molila uz prozor je molila, sa tom njegovom prabakom, Boga. I ona ti je molila tako, imala je već četrdeset pet, šest godina, ništa, nije se nikad udala, nije djecu imala ni ništa. Šta se desilo s njom? Oni su joj se uvijek rugali, svi sinovi, kao što ne izlazi vani i da je već stara žena, ali ništa to nije nju smetalo, ona je samo u prozoru molila Boga. I uglavnom, šta se s njom desilo, počela ti je se gradit cesta do tog mjesta gdje su oni bili i tu je gradio cestu neki lik koji je imo prije ženu i na porođaju mu je umrla, a dijete mu je ostalo živo. I ovaj, taj čovjek je imao brata, ne mogu se sjetit kako se zvao, mislim Zdravko, nazovimo ga Zdravko, i uglavnom on je isto s njima gradio cestu i moj djed je imo kafanu, a to mu je bila sestra. I nebitno, tamo su dolazili radnici na pivu, opijali se ovo-ono, radili su svašta i napravili su jednom neko sranje. Nešto su počeli mog djeda zezat i

nešto ga počeli tuć. Uletio je i moj stric, s nekakvim, ne znam, nekim drvetom i počeo njih sve tamo... gotovo je jednog ubio. Držo ga je i mislio ga, ono, udavit, kako se ono došlo do tih nekih... problema i uto ti je uletio taj Zdravko koji nije pio s njima ni ništa, nego je vidio da je neki belaj i uletio tu kao da spasi situaciju, primirio sve njih, nije ovaj bio ubijen. I sutradan ti je taj Zdravko doveo sve njih da se ispričaju i sad legenda je da su oni svi kleknuli pred mojim djedom, ispričali se njemu jer je moj djed uvijek bio šaljivdžija i pošten i nikad nije imo nikakvih problema. Taj Zdravko je sve njih doveo i, moj djed se zvao Ivan, ispričo se: „Ivane, izvini stvarno“ i tako su oni ušli u komunikaciju i moj djed je skonto da je njemu žena umrla, da ima dijete, da je već dugo godina sam i sav nikakav i on ti je njega spojio s ovom mojom..., kako se zvala, Marijana možda koja je molila stalno.

I oni su ti se upoznali i vjenčali i da priča bude zanimljivija, šta je bilo s bratom od tog Zdravka. Brat od tog Zdravka ti je imo možda 25 godina kad je poludio. A poludio je zato što... ovaj... je, ne znam, u Jugoslaviji je dobio na lutriji bingo, totalni. Dobio je, ne znam, nekoliko milijuna, milijardi dinara, šta ja znam, i imo ti je jednu curu s kojom je dugo, dugo bio i već su planirali oni i uzet se i vjenčat i ovo i ono i on ti je došo do nje doma da joj pokaže taj listić. „Ej, dobio sam na lotu!“ ...Šta ja znam. I tako su se oni i zarakijali, ma joj super, kupit ćemo kuću i cijelu budućnost isplanirali s tim parama i on je se ujutro probudio i žene nije bilo. Ona otišla s tim listićem, unovčila ga i pobjegla negdje u Njemačku, nemam pojma... Uglavnom, on je u tom momentu kad je on to skonto, on je totalno prolupo. On nije više ni jednu riječ reko u svom životu, nego je, ono... Živio je sa tim Zdravkom, i kad god ima neki papir na stolu ili nešto, znači imo ti je škare i imo je novčanik i on ti je od papira novinskog izrezivo ovako pare, onda ih preslagivao, brojao, stavljao u novčanik. I ništa nije govorio, ništa, samo je slagao te pare i stavljao ih u novčanik. I još je živ, i još tako to radi.

(Ukradena baka)

Kazivač: Josip Sunko (1992. godište; rođen u Zagrebu, obitelj mu je iz Slavonije, a živio je i u Švicarskoj; student)

Došla je rodbina iz Italije u posjet mojima u Švicarsku pošto oni rade tamo u Švicarskoj. Ovaj, i došli oni, rodbina, tamo sa juga Italije: dida, baka, brat, sestra, hrpa njih, kužiš. Došli, a baka je stara, kužiš, njihova, došli i promjena vremena, dugačak put i ona crkla, umrla ovaj, u Švicarskoj, kužiš. A prijevoz i to sve, pogrebni prijevozi to je, onak,

preko 10 000 franaka, to je nekih preko 60 000 kuna. A ni oni, ti Talijani s Juga, ni oni nemaju para ko ni mi, kužiš. Šta će oni, šta će oni, stavit će oni babu u ono gore za skije na autu. Mislim, baba je mrtva, šta sad. I idu oni prema granici, samo da ih ne, znaš ono, mrtva baba gore, kužiš. Dođu na granicu i ništa, puste ih, hvala Bogu. Sad oni voze dalje, al dugačak je put i sad oni sjednu negdje na kavu. Popiju kavu, još nešto pojedju i izađu van, di je auto i nema auta – netko ukro auto. I babu skupa s njim.

(Steva Veličanstveni)

Kazivač: Filip Kovačić (1992. godište; rođen i živi u Zagrebu)

Dakle čovjek, ajmo ga nazvat Steva, Steva Veličanstveni koji je bio mađioničar. Jednog dana na nastupu izvuče samo pola zeca iz šešira i publika se jako naljuti na njega i karijera mu propada. Jednog dana sjedi doma sam s bocom vina i svati da pored sebe ima žicu i onako, super. Sad misli: „Dosta mi je života.“ Šta će, jadan? Nea para potrošio je sve na zadnju bocu vina, popije je do kraja da skupi hrabrosti. „I eto, ništa, cijeli sam život bio Steva Veličanstveni, pa ono, neka iziđem u stilu.“ I skuje pravi plan kako napraviti nešto što će izgledati kao zadnji magični trik, a to je da se ubije tako da izgleda kao da si je sam istrgnuo glavu. Dođe i uzme tu žicu, tanku žicu od gitare, zaveže ju na samorotirajući kolotur, napravi omču od nje, stavi ju oko vrata, zalijepi si *supergluom* ruke na glavu i baci se sa stolice.

13. Sažetak (Summary)

Ovaj rad prikazuje interpretaciju građe prikupljene terenskim istraživanjem provedenim među mlađom populacijom u urbanoj sredini u razdoblju od 2012. do 2017. godine. Istraživanje je za cilj imalo proučiti kako se žanr predaje ostvaruje u ciljanoj skupini. U interpretaciji korištena je hrvatska (između ostalih Bošković-Stulli i Rudan), europska (Bausinger, Barnes, Kvartič itd.) i američka (Brunvand, Bennett itd.) književnoteorijska i folkloristička literatura. Rad se bavi emskom i etskom konceptualizacijom žanra te na temelju prikupljene građe proučava transmisiju, stilske aspekte te teme i funkcije žanra predaje u njegovim suvremenim ostvarajima. Pozornost je posvećena i odnosu suvremenih te tradicionalnih sižea te koncepciji natprirodnog i kategoriji *drugog*. Rad potvrđuje produktivnost žanra u proučavanoj populaciji te uočava da su prikupljeni sižei istovremeno odraz aktualnog društvenog trenutka, kao i odgovor na univerzalno prisutne društvene preokupacije.

Ključne riječi: suvremene predaje, urbane legende, urbani folklor, usmena književnost

This dissertation represents an interpretation of the materials collected through field research undertaken among the younger, urban population during the period from 2012 to 2017. The research aims to analyze the way the genre of legends functions within the target group. Croatian (Bošković-Stulli and Rudan, among others), European (Bausinger, Barnes, Kvartič, etc.) and American (Brunvand, Bennett, etc.) literary theory and folkloristic literature have been used in order to interpret the results. The dissertation deals with emic and etic conceptualizations of the genre and analyzes transmission, stylistic aspects, the themes and functions of the legends genre based on the collected material, whilst paying special attention to the relationship between modern and traditional narratives, as well as the concept of supernatural and the category of the Other. The dissertation confirms the productivity of the genre within the studied population and notes that the collected narratives simultaneously reflect the present-day societal topicalities and respond to the universally present societal preoccupations.

Keywords: contemporary legends, urban legends, urban folklore, oral literature